

Rekruttering til utenlandsstudier

Betydningen av sosial bakgrunn over tid

Kari Steenstrup

Masteroppgave i sosiologi

Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi

UNIVERSITETET I OSLO

Vår 2008

Forord

Når arbeidet med denne masteroppgaven nå er ved veis ende, er det mange som fortjener å takkes. Først og fremst vil jeg takke min hovedveileder Arne Mastekaasa for god og tålmodig veiledning, og for å ha vært tilgjengelig for spørsmål og råd når jeg til tider har stått fast. Jeg vil også takke biveileder Jannecke Wiers-Jenssen for inspirasjon og innspill.

Alle som har vært en del av prosjektet ”Educational Careers: Transition, Attainment and Qualifications to Work”, fortjener også en stor takk for gode råd og kommentarer. Tone Eggen og Eirin Pedersen har lest utkast til oppgaven. Tusen takk!

Jeg vil også takke alle som har vært en del av miljøet rundt pauserommet i fjerde etasje på Harriet Holters. Dere har gjort skriveperioden til en hyggelig og inspirerende tid.

Sist men ikke minst vil jeg takke mamma som alltid er der for meg, og som har gitt meg uvurderlig støtte gjennom hele studietiden.

Oslo, mai 2008.

Kari Steenstrup

Sammendrag

Tema for denne oppgaven er norske studenter i utlandet og betydningen av sosial bakgrunn. Det er et kjent fenomen at rekrutteringen til høyere utdanning i stor grad er preget av sosial reproduksjon. Det er også slik at det er store ulikheter i sosial bakgrunn når det gjelder hva slags studie man tar. Derfor er det interessant å se på om de som velger å studere i utlandet skiller seg fra studenter ved norske læresteder når det gjelder sosial bakgrunn.

I de siste tiårene har det skjedd store endringer i det norske utdanningssystemet. Utdanningstilbudet har blitt utvidet, det har skjedd en sterk øking i antallet som tar høyere utdanning, og kvinneandelen har økt betraktelig. Det har også vært en tendens til økende satsning på internasjonalisering, og det har blitt lettere og billigere å reise til andre deler av verden. Dette er faktorer som muligens kan ha påvirket rekrutteringen til utenlandsstudier over tid. Det vil derfor undersøkes hvordan rekrutteringen til utenlandsstudier har vært over tid, før det så stilles spørsmål om hvilken betydning sosial bakgrunn har hatt for rekrutteringen til utenlandsstudier i perioden 1987 til 2006. Det er et mål for norske myndigheter at norske ungdom skal ha gode muligheter til utdanning i utlandet, uavhengig av sosial og geografisk bakgrunn. Et av virkemidlene i forhold til dette er at man kan få økonomisk støtte til utenlandsstudier gjennom Lånekassen. Derfor stilles spørsmålet om endringer i Lånekassens støtteordninger har hatt noen effekt på den sosiale rekrutteringen til utenlandsstudier.

Det finnes lite tidligere forskning om utenlandsstudenter. Dette gjelder både internasjonal og norsk forskning. Noe av årsaken til dette kan være at det i de fleste land føres lite statistikk om studenter som studerer utenfor egne landegrenser. Norske registrerdata gjør at imidlertid at vi har god mulighet til å studere norske utenlandsstudenters sosiale bakgrunn.

Datamaterialet i denne oppgaven består av personer som har påbegynt høyere utdanning i perioden 1987 til 2006. Det brukes kombinerte registerdata satt sammen av Statistisk sentralbyrå på oppdrag fra prosjektet "Educational Careers, Attainment, Qualification, and Transition to Work" ved UIO, som denne oppgaven er en del av.

I denne oppgaven defineres sosial bakgrunn ut fra foreldrenes utdanningsnivå og foreldrenes inntekt. Teorikapitlet er delt inn i to hoveddeler. I den første delen presenteres det teorier som kan brukes til å forklare sammenhengen mellom sosial bakgrunn og valg av utenlandsstudier. Disse teoriene deles inn etter ressursperspektivet,

sosialiseringperspektivet, og rasjonelle valgperspektivet. I den andre delen presenteres det teorier for å undersøke eventuell endring over tid. Her vil det i hovedsak brukes individualiseringsteorier.

Analysene som ser på den sosiale rekrutteringen til utenlandsstudier i perioden 1987 til 2006 viser at utenlandsstudentene har foreldre med både høyere utdanning og høyere inntekt enn andre studenter. De viser også at selv om det har skjedd store endringer i hvilke fagfelt utenlandsstudentene tar, så har den sosiale rekrutteringen til utenlandsstudier vært stabil i perioden 1987 til 2006. Gjennom hele perioden har det altså vært slik at sannsynligheten for å studere i utlandet øker med foreldrenes utdanning og inntekt.

I analysene som ser på effekten av endringene i Lånekassens støtteordninger, undersøkes sammenhengen mellom valget om å begynne direkte på studier i utlandet og sosial bakgrunn. Analysene viser at det ikke har skjedd noen signifikant endring i den sosiale rekrutteringen til utenlandsstudier verken i årene før og etter endringene i 1993 eller i 2004. Eventuelle effekter av endringene i Lånekassens støtteordninger er altså ikke sterk nok til å minske ulikheten i den sammenhengen mellom sosial bakgrunn og valget om å begynne direkte utenlandsstudier.

Eventuelle effekter av endringer i Lånekassens støtteordninger har altså ikke vært sterke til å utjevne den sosiale skjevheten i rekrutteringen til utenlandsstudier. På den annen side har eventuelle effekter heller ikke ført til økt ulikhet. Funnene om at den sosiale rekrutteringen til utenlandsstudier er skjev kan være en indikasjon på at de økonomiske støtteordningene ikke er gode nok. Men det kan også være at støtteordningene er gode nok, men at det er andre faktorer som spiller inn når valget om å studere i utlandet tas. Det skal vanskelig gjøres at økonomiske støtteordninger kan utjevne sosiale forskjeller i økonomiske ressurser, ressurser i form av språk og kulturkunnskap, og i preferanser og verdier tilegnet gjennom sosialisering i familien.

Innhold

FORORD.....	III
SAMMENDRAG.....	V
INNHold.....	VII
TABELLOVERSIKT.....	IX
FIGUROVERSIKT.....	X
1. INNLEDNING.....	1
1.1 HVORFOR STUDERE REKRUTTERING TIL UTENLANDSSTUDIER?.....	3
1.2 HVORDAN SKAL PROBLEMSTILLINGENE BESVARES?.....	6
2. UTENLANDSSTUDIER OG TIDLIGERE FORSKNING.....	9
2.1 UTDANNINGSSYSTEM, STUDIEFINANSIERING OG UTENLANDSSTUDIER.....	9
2.1.1 <i>Det norske utdanningssystemet</i>	9
2.1.2 <i>Utenlandsstudier</i>	10
2.1.3 <i>Politiske målsettinger og Lånekassens støtteordninger</i>	11
2.2 TIDLIGERE FORSKNING OM UTENLANDSSTUDENTER.....	13
2.2.1 <i>Utenlandsstudentenes bakgrunn</i>	14
2.2.2 <i>Motivasjon for utenlandsstudier</i>	15
2.2.3 <i>Internasjonal forskning</i>	17
2.3 DENNE OPPGAVENS BIDRAG TIL FORSKNINGSFELTET.....	18
3. TEORETISKE PERSPEKTIVER.....	21
3.1 HVORDAN KAN SOSIAL BAKGRUNN PÅVIRKE VALG AV UTENLANDSSTUDIER?.....	22
3.1.1 <i>Ressursperspektivet</i>	23
3.1.2 <i>Sosialiseringperspektivet</i>	25
3.1.3 <i>Rasjonelt valgperspektiv</i>	26
3.1.4 <i>Individualisering</i>	31
3.1.5 <i>Stabilitet eller endring?</i>	35
3.1.6 <i>Oppsummering</i>	37
3.2 FORSKNINGSSPØRSMÅL.....	37
4. DATAMATERIALE OG METODE.....	45

4.1	OPPGAVENS ENHETER.....	45
4.2	VARIABLER	45
4.3	METODE	50
5.	DESKRIPTIVE ANALYSER	53
5.1	REKRUTTERINGEN TIL UTENLANDSSTUDIER I PERIODEN 1987 TIL 2006	53
5.2	OPPSUMMERING	56
6.	SOSIAL BAKGRUNN OG VALG AV UTENLANDSSTUDIER.....	59
6.1	BETYDNINGEN AV FORELDRENE'S UTDANNING OG INNTEKT.....	60
6.2	STABILITET ELLER ENDRING OVER TID?.....	65
6.3	HOVEDFUNN.....	68
7.	ENDRINGER I LÅNEKASSENS STØTTEORDNINGER.....	69
7.1	UTENLANDSSTUDIER DIREKTE OG SOSIAL BAKGRUNN.....	69
7.2	HOVEDFUNN.....	75
8.	DISKUSJON OG AVSLUTNING	77
8.1	HOVEDFUNN.....	78
8.2	HVORDAN KAN FUNNENE FORKLARES?	79
8.2.1	<i>Utenlandsstudentene har høyere sosial bakgrunn enn andre</i>	<i>79</i>
8.2.2	<i>Stabilitet over tid</i>	<i>84</i>
8.2.3	<i>Sosial bakgrunn og Lånekassens støtteordninger</i>	<i>86</i>
8.3	VIDERE FORSKNING	88
8.4	LIKE MULIGHETER?	89
	KILDELISTE	91
	VEDLEGG	97

Tabelloversikt

TABELL 6.1 PROSENT AV NORSKE STUDENTER SOM HAR STUDERT I UTLANDET, ETTER FORELDRENE INNTEKT.	60
TABELL 6.2 PROSENT AV NORSKE STUDENTER SOM HAR STUDERT I UTLANDET, ETTER FORELDRENE INNTEKT.	61
TABELL 6.3 LOGISTISKE REGRESJONSANALYSER AV SAMMENHENGEN MELLOM FORELDRENE UTDANNINGSNIVÅ OG INNTEKT, KJØNN, ALDER OG FAGFELT, OG SANNSYNLIGHETEN FOR Å VELGE UTENLANDSSTUDIER.	62
TABELL 6.4 PROSENT SOM HAR STUDERT I UTLANDET ETTER FORELDRENE UTDANNINGSNIVÅ, I DE FIRE PERIODENE.	66
TABELL 6.5 PROSENT SOM HAR STUDERT I UTLANDET ETTER FORELDRENE INNTEKT, I DE FIRE PERIODENE.	66
TABELL 6.6 LOGISTISKE REGRESJONSANALYSER AV DE FIRE PERIODENE.	67
TABELL 7.1 LOGISTISKE REGRESJONSANALYSER AV PERIODENE FØR OG ETTER ENDRINGEN I LÅNEKASSENS STØTTEORDNINGER I 1993.	73
TABELL 7.2 LOGISTISKE REGRESJONSANALYSER AV PERIODENE FØR OG ETTER ENDRINGENE I LÅNEKASSENS STØTTEORDNINGER I 2004.	74

Figuroversikt

FIGUR 3.1 ANALYTISK MODELL AV SAMMENHENGEN MELLOM SOSIAL BAKGRUNN OG VALG AV UTENLANDSSTUDIER.....	40
FIGUR 3.2 ANALYTISK MODELL AV SAMMENHENGEN MELLOM DEN SOSIALE REKRUTTERINGEN TIL UTENLANDSSTUDIER OG LÅNEKASSENS STØTTEORDNINGER.....	44
FIGUR 5.1 PROSENT BLANT HENHOLDSVIS KVINNELIGE OG MANNLIGE STUDENTER SOM HAR VALGT UTENLANDSSTUDIER INNEN FEM ÅR ETTER PÅBEGYNT HØYERE UTDANNING, I PERIODEN 1987 TIL 2002.	54
FIGUR 5.2 PROSENT SOM HAR STUDERT I UTLANDET ETTER ALDER VED FØRSTE PÅBEGYNT HØYERE UTDANNING.	54
FIGUR 5.3 FAGFELT FOR UTENLANDSSTUDENTENE ETTER TILGANGSÅR STUDIER I UTLANDET.	55
FIGUR 5.4 PROSENT AV UTENLANDSSTUDENTENE ETTER STUDIELAND OG TILGANGSÅR UTENLANDSSTUDIER.....	56
FIGUR 6.1 BEREGNET SANNSYNLIGHET FOR Å STUDERE I UTLANDET ETTER FORELDRENES UTDANNINGSNIVÅ.	63
FIGUR 6.2 BEREGNET SANNSYNLIGHET FOR Å STUDERE I UTLANDET ETTER FORELDRENES INNTEKT.	64
FIGUR 7.1 PROSENT AV NORSKE STDENTER SOM HAR BEGYNT DIREKTE PÅ STUDIER I UTLANDET, ETTER TILGANGSÅR HØYERE UTDANNING.	69
FIGUR 7.2 PROSENT SOM BEGYNNER DIREKTE PÅ UTENLANDSSTUDIER, ETTER FORELDRENES UTDANNING OG TILGANGSÅR HØYERE UTDANNING.	70
FIGUR 7.3 PROSENT SOM BEGYNNER DIREKTE PÅ UTENLANDSSTUDIER, ETTER FORELDRENES INNTEKT OG TILGANGSÅR HØYERE UTDANNING..	71

1. Innledning

Sosial ulikhet er et tema som lenge har vakt stor interesse blant sosiologer. Et av spørsmålene som har vært nært knyttet til dette er hvordan sosial ulikhet reproduseres gjennom utdanningssystemet, ved at sosial bakgrunn er av vesentlig betydning for utdanningsprestasjoner og utdanningsvalg.

Denne oppgaven skal handle om norske studenter i utlandet og betydningen av sosial bakgrunn. Er det slik at de som velger å studere i utlandet skiller seg fra studenter ved norske læresteder når det gjelder sosial bakgrunn? Det finnes lite tidligere forskning om den sosiale rekrutteringen til utenlandsstudier. Dette gjelder både internasjonalt og i Norge. Noe av årsaken til dette kan være at det i de fleste andre land føres lite statistikk om studenter som studerer utenfor egne landegrenser. Norske registerdata gjør imidlertid at vi har god mulighet til å studere betydningen av sosial bakgrunn for valg av utenlandsstudier.

Over 2,7 millioner mennesker studerte i 2005 utenfor egne landegrenser (OECD 2007). Dette var en økning på hele fem prosent fra året før. Den største studentstrømmen går fra utviklingsland til vestlige land (Wiers-Jensen 2005a: 122). Men også mellom vestlige land er det stor grad av studentmobilitet, spesielt i form av organiserte utvekslingsprogram. I Europa har vi for eksempel Erasmusprogrammet, som skal bidra til samarbeid mellom europeiske utdanningsinstitusjoner. Det er i Norge lange tradisjoner for utenlandsstudier, og det er til enhver tid en betydelig andel av den samlede studentmassen som befinner seg i utlandet. I undervisningsåret 2006-2007 var det hele 18 939 personer som mottok støtte av lånekassen til å ta høyere utdanning i utlandet (Lånekassen 2007a). Av disse var 12 375 gradsstudenter, mens 6564 personer mottok støtte til delstudier i utlandet. Gradsstudentene er de som tar en hel grad i utlandet, for eksempel en bachelorgrad eller mastergrad. Delstudenter tar en del av en norsk utdanning i ett annet land. Dette skjer i stor grad gjennom organiserte utvekslingsprogram og det er vanlig med et utenlandsopphold fra tre til tolv måneder. I et internasjonalt perspektiv skiller Norge seg ut ved at vi har en veldig stor andel gradsstudenter som studerer i utlandet, mens det i andre land er det mer vanlig med kortere studieopphold.

Det har i de siste tiårene skjedd store endringer i det norske utdanningssystemet. Utdanningstilbudet har blitt utvidet, det har skjedd en sterk økning i antallet som tar høyere utdanning, og kvinneandelen har økt betraktelig. Det har også vært en tendens til økende

satsning på internasjonalisering, og internasjonalisering var faktisk en av de sentrale begrunnelsene for gjennomføringen av Kvalitetsreformen i høyere utdanning i 2003 (SIU 2008). Begrepet internasjonalisering brukes ofte om mer eller mindre håndfaste strategier for å møte utviklingen globaliseringen fører med seg (SIU 2008). I sin strategi for 2005-2010 definerer Senter for internasjonalisering av høyere utdanning (SIU) internasjonalisering slik:

Internasjonalisering er utveksling av ideer, kunnskap, varer og tjenester mellom nasjoner over etablerte landegrensener og har følgelig enkeltlandet som ståsted og perspektiv. Innen høyere utdanning vil internasjonalisering være prosessen med å integrere en internasjonal, interkulturell og global dimensjon i mål, organisasjon og handling.

Internasjonalisering skal ha en sentral plass i utdanningsinstitusjonen, forankret i ledelse, administrasjon og fagmiljø. Det skal også utvikles strategier og tiltak for å møte krav og benytte de muligheter som oppstår som følge av globaliseringen (SIU 2008). Globalisering betegnes her som prosessen av kulturell, økonomisk og informasjonsteknologisk utvikling som har ført til at kapital, informasjon og kunnskap blir utvekslet raskere enn før. Det er videre en politisk målsetting at en større del av den norske studentmassen skal studere i utlandet. I Stortingsmelding nr. 19 1996-97 "Om studier i utlandet" uttrykkes det et ønske om at flere skal ta høyeregradsstudier eller deler av utdanningen i utlandet. Et av tiltakene i forhold til dette er økonomiske støtteordninger gjennom Statens lånekasse for utdanning (Lånekassen). Disse støtteordningene skal gi norsk ungdom gode valgmuligheter til å velge utenlandsstudier som alternativ til utdanning i Norge, uavhengig av geografisk og sosial bakgrunn. I tillegg til økt satsning på internasjonalisering har også verden blitt "mindre". Billigere flybilletter og økt tilgang på informasjon har gjort at det har blitt lettere å reise til andre deler av verden. Dette bidrar igjen til at man får nye impulser fra og ny innsikt i andre kulturer. Dette er faktorer som muligens kan ha påvirket rekrutteringen til utenlandsstudier over tid.

Det er altså mange norske studenter i utlandet, og det er et mål at alle skal ha like muligheter til å studere i utlandet. Dette betyr likevel ikke at det nødvendigvis er slik det fungerer i praksis. Det er store sosiale forskjeller når det gjelder rekrutteringen til høyere utdanning i Norge, både når det gjelder utdanningsnivå og valg av utdanningsretning (Hansen 2008, Helland 2006). Dette kan være en indikasjon på at det kanskje også er sosiale ulikheter når det gjelder valg av utenlandsstudier. Det er som sagt en politisk målsetting at alle skal ha like muligheter til å studere i utlandet, men i Aftenposten 18. januar 2008 kunne man lese under overskriften "Holder seg hjemme; Studentene synes det er for dyrt å studere i utlandet", at

antall norske gradsstudenter er det laveste på ti år. Antallet norske gradsstudenter i utlandet har sunket jevnt siden 2004, og President i Association of Norwegian Students Abroad (ANSA) Anders Fjelland Bentsen mener at ”omleggingen av studiefinansieringen for utenlandsstudentene i 2004 er årsaken til at færre våger å ta sine studier ved andre universiteter enn norske”(Aftenposten 2008). Kan dette være en indikasjon på at endringene i Lånekassens støtteordninger faktisk strider i mot de politiske målsettingene? I denne sammenheng vil det være interessant å se på om det samtidig har skjedd endringer i den sosiale rekrutteringen til utenlandsstudier. For å undersøke hvordan den sosiale rekrutteringen til utenlandsstudier har vært over tid, og for å undersøke hvordan dette eventuelt kan ha blitt påvirket av Lånekassenes støtteordninger stiller jeg i denne oppgaven derfor følgende spørsmål:

- Hvordan har den sosiale rekrutteringen til utenlandsstudier vært i perioden 1987 til 2006?
- Har endringene i Lånekassens støtteordninger hatt noen effekt på den sosiale rekrutteringen til utenlandsstudier?

1.1 Hvorfor studere rekruttering til utenlandsstudier?

Det finnes som nevnt lite tidligere forskning på den sosiale rekrutteringen til utenlandsstudier. Men studier som i utgangspunktet tar for seg andre temaer, har vist at utenlandsstudentene ser ut til å ha noe høyere sosial bakgrunn enn andre studenter (Högskoleverket 1999, European Commission 2000, Wiers-Jenssen 1999 og 2005a). Spesielt gjelder dette at de har foreldre med høyere utdanning. Det finnes derimot lite informasjon i forhold til om sosiale forskjeller i økonomiske ressurser kan ha betydning for valg av utenlandsstudier. Det er heller ikke gjort noen studier på hvordan utviklingen i den sosiale rekrutteringen til utenlandsstudier har vært over tid. Vi vet derfor lite om betydningen av sosial bakgrunn for valg av utenlandsstudier.

Å undersøke om utenlandsstudentene skiller seg fra andre studenter når det gjelder sosial bakgrunn, er interessant av flere grunner. For det første er det i seg selv interessant å forstå hvordan utdanningssystemet fungerer, og hvilke mekanismer som er med på å forme det. For det andre er det viktig å avdekke eventuelle systematiske strukturelle ulikheter i samfunnet. Norge har tradisjonelt blitt sett på som et egalitært samfunn med forholdsvis små

klaseskiller. Alle skal ha like muligheter og det skal være en jevn fordeling av samfunnets goder. Sosiologer som er opptatt av klasse og sosial ulikhet argumenterer imidlertid for at påvirkningen av sosial bakgrunn er et fenomen som har holdt seg forholdsvis stabilt over lang tid. Sosial ulikhet er et tema som sosiologer har forsket mye på, og man finner systematiske forskjeller i folks levekår etter hva slags sosial bakgrunn man har.

Klassebakgrunn kan prege livsløpet i stor grad, spesielt med tanke på utdanning og yrke. Det er en viktig oppgave for sosiologien å avdekke skjulte strukturer i samfunnet som er med på å opprettholde den systematiske sosiale ulikheten som finnes i samfunnet.

Et av de viktigste målene på sosial bakgrunn er utdanningsnivå, og det er et kjent fenomen at rekrutteringen til høyere utdanning i stor grad er preget av sosial reproduksjon (bl.a. Erikson & Jonsson 1996, Goldthorpe 2000, Hansen 1986, 1997, 2008, Shavit & Blossfeld 1993). Det er også slik at det er store ulikheter i sosial bakgrunn når det gjelder hva slags studie man tar. Derfor vil det være interessant å se på om de som velger å studere i utlandet skiller seg fra studenter ved norske læresteder når det gjelder sosial bakgrunn.

Gjennom sosialisering i familien legges mye av grunnlaget for hvem vi blir. Har man vokst opp i en familie hvor foreldrene har høy utdanning vil sannsynligheten for å vokse opp i en familie med økonomiske og kulturelle ressurser være større enn hvis dine foreldre har lav utdanning. Dette kan være viktig for å lykkes i utdanningssystemet, og sannsynligheten for å ta høyere utdanning øker betydelig med foreldrenes utdanningsnivå (Shavit & Blossfeld 1993). På denne måten reproduseres sosial ulikhet gjennom utdanningssystemet.

Skolesystemet har dessuten fått en økende betydning når det gjelder legitimering av sosial ulikhet (Bourdieu 2006a). Tidligere var det vanlig å arve posisjoner i for eksempel familiebedrifter, og ditt nettverk var viktigere for hva slags stilling du fikk. Det var ikke så viktig med høyere utdanning for å få godt betalte jobber i næringslivet. I dag er det vanlig at man trenger høyere utdanning også for å få tilgang til disse jobbene.

Din sosiale bakgrunn er altså viktig for valget om å ta høyere utdanning. Men dine foreldres utdanningslengde og yrke vil også ha betydning for sammensetningen av kapital i familien. Dette er igjen med på å påvirke hva slags type studie du tar (Helland 2006). Det er derfor ikke kun utdanningsnivå som går i arv, men også i stor grad utdanningsretning. Dette kan ha påvirkning også i forhold til det å ta utenlandsstudier. Kanskje er det aspekter ved utenlandsstudier som gjør at folk med en viss sosial bakgrunn er ekstra disponert for å ta dette valget. Det å studere i utlandet kan imidlertid ikke ses på som noe som er utelukkende

positivt eller negativt i forhold til det å studere ved norske læresteder. Blant de positive sidene ved å velge å studere i et annet land, er at man får mulighet til å lære å kjenne et annet land og dets kultur, og man får forbedret sine språkferdigheter. Man får også møte og bli kjent med mennesker både fra det landet du studerer i og andre utenlandsstudenter. Dette gjør at man får et internasjonalt nettverk som kan være positivt med tanke på en internasjonal karriere. Arbeidsgivere søker i økende grad folk med språkkompetanse og internasjonal erfaring. Det kan også være en god erfaring å få kjennskap til hvordan ditt fagmiljø er i et annet land. Man kan ta med seg erfaringene fra utenlandsstudiene hjem til norske læresteder og arbeidsgivere, og får muligheten til å se ting fra et annet perspektiv. Men det kan også være ulemper knyttet til å studere i utlandet fremfor i Norge. Det kan for eksempel være vanskelig for arbeidsgivere å vurdere kvaliteten på utdanning tatt i utlandet, noe som kan skape problemer når man skal søke jobb. Tar man hele graden i utlandet, får man heller ikke bygget seg et nettverk i det fagmiljøet du tilhører. Man må forlate venner og familie, og det kan være krevende å skulle lære et nytt språk og en ny kultur samtidig som man skal studere. I tillegg kan det være økonomisk kostbart om lærestedet krever høye skolepenger. Utenlandsstudier skiller seg derfor muligens fra studier i Norge ved at det kan kreves mer ressurser for studenten å skulle ta dette valget. Dette kan dreie seg om både økonomiske og personlige ressurser. Hvis de som velger utenlandsstudier er en selektert gruppe, som i stor grad kommer fra hjem hvor foreldrene har mye kulturell og økonomisk kapital, er dette igjen med på å reprodusere ulikhet.

Et annet perspektiv man kan inkludere for å forstå den sosiale rekrutteringen til utenlandsstudier, innebærer at man ikke lenger styres av de gamle klasseskillene, slik at individene i dag i stor grad aktivt velger selv hvordan de skal leve sine liv. Ulrich Beck (1992) og Anthony Giddens (1991) er blant som hevder at vi har beveget oss over i det man kan kalle det ”høymoderne” eller ”senmoderne” samfunn. Beck & Beck-Gernsheim (2001) argumenterer for at det har skjedd en overgang fra helhetssyn til individfokus i samfunnet. Mens samfunnet tidligere var preget av kollektivism, må individer i dag ta livet i egne hender. I dag har man gode muligheter til å velge både lengde og fagområde for sin utdanning (Frønes 2001). Dette inkluderer også frihet til å velge hvor man vil studere. Med globaliseringen i det moderne samfunnet har skillene mellom landegrensene blitt stadig mer utvisket, og man har fått økte muligheter til å ta hele eller deler av utdanningen sin i et annet land. Dette er faktorer som kan tenkes å ha påvirket den sosial rekrutteringen til

utenlandsstudier, og det er derfor interessant å se på hvordan sammenhengen mellom sosial bakgrunn og valg av utenlandsstudier kan ha variert over tid.

Individualiseringsteori er imidlertid omstridt, og står i skarp motsetning til teorier som søker å forklare hvordan sosial ulikhet reproduseres over tid. Om individualisering har bidratt til å utjevne sosiale forskjeller i samfunnet, ville dette også hatt en effekt på skjevheten i rekruttering til høyere utdanning. Individualiseringsteori har derfor blitt møtt med en viss skepsis, spesielt fra sosiologer som er opptatt av klasse og sosial ulikhet (bl.a. Erikson & Jonsson 1996, Goldthorpe 2000, Hansen 1997, Shavit & Blossfeld 1993). Det kan likevel ikke utelukkes at individualisering kan ha hatt en effekt på betydningen av sosial bakgrunn for valg av utenlandsstudier over tid, da det kan være andre mekanismer som virker inn ved valg av utenlandsstudier enn ved valg av høyere utdanning i seg selv.

1.2 Hvordan skal problemstillingene besvares?

Teoretiske perspektiver

Jeg vil i denne oppgaven definere sosial bakgrunn ut fra foreldrenes utdanningsnivå og foreldrenes inntekt. Tidligere er det i liten grad brukt sosiologiske teorier for å forklare sammenhengen mellom sosial bakgrunn og valg av utenlandsstudier. For å belyse sammenhengen mellom sosial bakgrunn og valg av utenlandsstudier, vil jeg derfor bruke teorier som tradisjonelt har blitt brukt til å forklare sosiale forskjeller i utdanningsprestasjoner og utdanningsnivå. Teoriene vil deles inn etter ressursperspektivet, sosialiseringperspektivet, og rasjonelt valgperspektiv. Disse teoriene søker å forklare hvilke mekanismer som ligger bak reproduksjon av sosial ulikhet i utdanningssystemet, og jeg tar utgangspunkt i at noen av de samme mekanismene kan virke inn ved valg av utenlandsstudier.

I sammenheng med spørsmålet om den sosiale rekrutteringen til utenlandsstudier er preget av stabilitet eller endring over tid, vil jeg i tillegg presentere modernitetsteori. I følge teoretikere som Ulrich Beck (1992, 2001) og Anthony Giddens (1991) vil det i det individualiserte samfunn være et økt krav om selvrealisering. Man skal gjennom refleksive valg skape sin egen identitet og biografi. Kanskje kan utenlandsstudier være et svar på nettopp dette. Når samfunnet endrer seg kan det også hende at forutsetningene for å velge

utenlandsstudier også endrer seg. Dette kan igjen påvirke sammenhengen mellom sosial bakgrunn og valg av utenlandsstudier.

Datamaterialet og analyser

Denne oppgaven er en del av prosjektet ”Educational Careers: Attainment, Qualification and Transition to Work”, ved Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi ved Universitetet i Oslo. Datamaterialet består av kombinerte registerdata, satt sammen av Statistisk sentralbyrå på oppdrag fra dette prosjektet. Utvalget i denne oppgaven består av et tilfeldig utvalg på femti prosent av alle som har påbegynt høyere utdanning i perioden 1987 til 2006, samt femti prosent av alle som har påbegynt studier i utlandet i den samme perioden.

Utenlandsstudentene er, som vi har sett, en sammensatt gruppe. Noen tar en hel grad i utlandet, mens andre har korte studieopphold i utlandet. I denne oppgaven skiller jeg imidlertid ikke mellom grads- og delstudentene. Datamaterialet inkluderer altså veldig mange personer, og jeg har god og presis informasjon om foreldrenes utdanning og inntekt. Spesielt når det gjelder foreldrenes inntekt er det en stor fordel å bruke registerdata. I spørreskjemaundersøkelser og intervjuer kan det være vanskelig å få god og pålitelig informasjon om inntekt, da barna ikke alltid vet hva foreldrene tjener. Dette kan være noe av årsaken til at det finnes minimalt med informasjon om betydningen av foreldrenes inntekt for valg av utenlandsstudier, og jeg har i denne oppgaven mulighet til å tilføre ny kunnskap på dette området. Men selv om det er mange fordeler med registerdata, så er de imidlertid lite egnet til å si noe om personenes verdier, ønsker og holdninger. Mange av teoriene som søker å forklare sosiale forskjeller i utdanningsvalg tar utgangspunkt i slike mål. Teoriene kan likevel brukes til å tolke resultatene i denne oppgaven, da utfallet av ulike personers verdier, holdninger og ønsker kan skape systematiske strukturelle ulikheter, som analyser av registerdata er godt egnet til å fange opp.

Oppgaven videre

I kapittel to vil jeg gjøre rede for oppbygningen og utviklingen av det norske utdanningssystemet og utenlandsstudier. Jeg vil også gi en oversikt over tidligere forskning om utenlandsstudier. I kapittel 3 vil jeg presentere oppgavens teoretisk perspektiver. Først presenteres teoriene som søker å forklare reproduksjon av sosial ulikhet i utdanningssystemet, før jeg gjør rede for perspektiver som kan være med å belyse hvorvidt den sosiale rekrutteringen til utenlandsstudier er preget av stabilitet eller endring over tid. Til slutt, i kapittel 3, vil det på bakgrunn av teori og tidligere forskning utledes

forskningsspørsmål. I kapittel 4 gjør jeg rede for oppgavens datamateriale og hvordan dette operasjonaliseres. I tillegg beskriver jeg de statistiske metodene som vil bli brukt i analysene, og hvordan modellene er bygd opp. Kapittel 5 består av deskriptive analyser. Her viser jeg hvordan utviklingen rekrutteringen til utenlandsstudier har vært over tid, med hensyn til kjønn, alder, fagfelt og studieland. I kapittel 6 gjør jeg empiriske analyser i forhold til sammenhengen mellom sosial bakgrunn og valg av utenlandsstudier, og i kapittel 7 undersøker jeg om det har vært noen endring i den sosiale rekrutteringen til utenlandsstudier i tiden før og etter endringene i Lånekassens støtteordninger. I kapittel 8 vil jeg diskutere funnene i forhold til oppgavens problemstillinger og teoretiske perspektivene.

2. Utenlandsstudier og tidligere forskning

For å få en forståelse av utviklingen i rekrutteringen utenlandsstudier over tid, er det viktig å forstå under hvilke betingelser denne utviklingen har skjedd. I dette kapittelet vil det derfor gjøres rede for oppbygningen av det norske utdanningssystemet, og hvordan dette har utviklet seg over tid. Deretter vil det redegjøres for den historiske utviklingen i utenlandsstudier, de politiske målene knyttet til utenlandsstudier og endring og utvikling i Lånekassens støtteordninger. I tillegg vil det gis en oversikt over tidligere forskning rundt utenlandsstudier.

2.1 Utdanningssystem, studiefinansiering og utenlandsstudier

2.1.1 Det norske utdanningssystemet

Utdanningsmulighetene i Norge har i løpet av de siste tiårene gjennomgått store endringer. Som et resultat av avgjørelsene til de offentlige myndigheter og individenes egne valg, har utdanningssystemet blitt stadig mer omfattende de siste femti årene (Hansen og Mastekaasa 2003). Grunnskolen har blitt utvidet fra syv til ti år med obligatorisk skolegang. Med reform 94 ble treårig videregående skole en rettighet for alle. Tanken bak dette har vært ideen om enhetsskolen som har plass til alle, og utdanningssystemet godtas som en arena for felles verdier.

Når videregående skole har blitt en rettighet for alle, får også flere personer muligheten til å ta høyere utdanning. Universitetene har ikke i samme grad som grunnskolen vært omfattet av ideen om enhetsskolen, og de har tradisjonelt vært eliteinstitusjoner. Når Universitetet i Oslo ble opprettet i 1811 tilbød de utdanning innenfor jus, medisin, filologi og teologi. Studentene kom fra privilegerte familier, og fikk gjennom utdanningen tilgang på arbeid i samfunnets øverste sjikt. På tross av rekruttering fra de øverste lag i samfunnet, har det likevel vært en underliggende ideologi om demokrati og ytelsesorientering ved de høyere utdanningsinstitusjonene. Også tilbudet innen høyere utdanning har stadig blitt utvidet. Fra og med 1980-tallet var det vært en sterk vekst i høyere utdanning, og i perioden fra 1990 til 2000 var det en tredobling i antall jenter som begynte på høyere utdanning. For guttene var økningen noe mindre. Jentene har slik for alvor gjort sitt inntog i utdanningssystemet. Det

finnes i dag mulighet for utdanning helt opp til doktorgradsnivå innen de fleste fagfelt. Dette er en trend som ikke bare gjelder for Norge, de fleste vestlige land har hatt en sterk utbygging av utdanningssystemet de siste femti årene (Hansen og Mastekaasa 2003).

2.1.2 Utenlandsstudier

Det er i Norge lange tradisjoner for utenlandsstudier. Noe av grunnen til dette er at det historisk har vært et begrenset studietilbud i Norge. Før Universitet i Oslo ble opprettet måtte man dra til København for å studere (Bie 1974). Men også etter dette har fagtilbudet i Norge vært begrenset, og å reise utenlands for å studere har vært nødvendig for å få muligheten til å studere andre fag. En stund etter annen verdenskrig kunne Norge imidlertid tilby høyere utdanning innen de fleste fagfelt. Men også etter dette fortsatte norske studenter å studere i utlandet. Dette må i stor grad ses i sammenheng med kapasitetsproblemer ved de norske utdanningsinstitusjonene. Det var ikke plass til alle som ville studere. Det har i den senere tid skjedd en omfattende utbygging av tilbudet innen høyere utdanning. Likevel er Norge et av de OECD-landene som har høyest andel av studentmassen sin i utlandet (Wiers-Jenssen 2005a). Blant årsakene til dette er Norges størrelse og geografiske beliggenhet, at vi har et språk som ikke forstås utenfor Skandinavia og dermed også har bruk for annen språkkompetanse, lange tradisjoner for utenlandsstudier, fortsatt mangel på relevante studieplasser, gunstige økonomiske rammevilkår og globale strømninger (Wiers-Jensen 2005a). Behovet for internasjonal kompetanse har også vært anerkjent av staten, næringslivet og enkeltindivider over lang tid.

Men selv om det i Norge har vært tradisjon for utenlandsstudier, har det likevel skjedd betydelige endringer over tid. Antall norske studenter i utlandet har økt betraktelig de siste tiårene. Dette må imidlertid ses i sammenheng med at studentmassen i Norge også økte kraftig i denne perioden (Søvik og Krum 2007). Det blir derfor mer interessant å se på andelen av den norske studentmassen som studerer i utlandet, fordi både antall og grunnlag for å studere i utlandet endrer seg. I etterkrigsårene var det en kraftig økning i antall norske studenter som reiste ut for å studere, og i 1950-årene var hele 30 prosent av den norske studentmassen utenlandsstudenter (Bie 1974). I perioden fra 1970 til 1995 lå andelen utenlandsstudenter forholdsvis stabilt på rundt seks prosent (Berg og Stensaker 1997). På 1990-tallet var det en sterk økning i antall norske studenter som tok delstudier i utlandet, og i 2005 utgjorde andelen av utenlandsstudenter om lag ti prosent av alle norske studenter om man også inkluderer de som tok kortere utvekslingsopphold (Wiers-Jenssen 2005a). De siste

årene har det også vært en tydelig nedgang i antallet studenter som tar en hel grad i utlandet. Etter 2002-2003 sank antall norske gradsstudenter i utlandet, mens antall delstudenter økte (Søvik og Krum 2007). Det har altså skjedd en endring i hva slags type utenlandsstudier studenter velger. Fra 2005 har det imidlertid også vært en nedgang i antall delstudenter i utlandet (Lånekassen 2007a). Antall delstudenter ble redusert med seks prosent fra undervisningsåret 2005-06 til 2006-07. Det innebærer med andre ord at det i de siste årene har vært en generell nedgang i antall utenlandsstudenter.

Nytt fra midten av 1990-tallet var også at mange søker seg til Australia og engelskspråklige programmer i Ungarn og Polen (Wiers-Jenssen 2005a). I dag velger gradsstudentene i stor grad å studere i vestlige land, med en klar overvekt i de engelskspråklige landene (Lånekassen 2007a). Blant delstudentene er det mange som også velger å studere i Asia, Afrika og Latin Amerika, med India og Kina som de mest populære landene. I Frankrike, Tyskland og Spania er det også en høy andel av de norske utenlandsstudentene som er delstudenter.

2.1.3 Politiske målsettinger og Lånekassens støtteordninger

I Norge har import av kunnskap vært en viktig motivasjon for utenlandsstudier (Berg og Stensaker 1997). Dette kommer blant annet til syne i hvordan støtteordningene for studier i utlandet har vært organisert. Fordi det er ønskelig at man tar med seg den internasjonale kompetansen man får ved et utenlandsopphold tilbake til de norske utdanningsinstitusjonene, har det vært et mål at studentmobilitet i stor grad skal skje gjennom kortere utvekslingsopphold (Stortingsmelding nr. 19 1996-97). Det i dag et mål alle studenter som ønsker det, skal kunne ta et studieopphold i utlandet som del av sin norske grad, uten tap av tid i utdanningsløpet (NOU 2008:3).

Et av virkemidlene for å nå de politiske målsettingene, er at norske myndigheter gir støtte til utenlandsstudier gjennom Lånekassen. Lånekassen ble opprettet i 1947 som en forlengelse av en rekke velferdsordninger for studenter ved høyere læresteder (Lånekassen 2007a). Lånekassen har som formål at utdanningstøtten skal medvirke til å fjerne ulikhet og fremme likestilling. På denne måten kan utdanning skje uavhengig av geografiske forhold, alder, kjønn, og økonomisk og sosial situasjon. Den skal også bidra til å sikre samfunnet tilgang på arbeidskraft, og medvirke til at utdanningen skjer under tilfredsstillende forhold, slik at arbeidet med studiene blir effektivt. For å få støtte til høyere utdanning gjennom Lånekassen

må man ha generell studiekompetanse eller realkompetanse, og være tatt opp på en norsk utdanningsinstitusjon. De samme reglene gjelder for utenlandsstudier, bortsett fra at man må være tatt opp ved et studiested i utlandet i stedet for i Norge. Man må også være norsk statsborger, men personer fra EØS land har mulighet til å søke.

Lånekassen har med sine relativt sjenerøse og fleksible støtteordninger bidratt til å muliggjøre finansiering av studier utenfor Norge. Men selv om Lånekassens støtteordninger er gode, og har som mål at utdanningsstøtten skal bidra til å fjerne ulikhet, er det ikke nødvendigvis slik at utenlandsstudier er for alle. Et eksempel på dette er hvordan utenlandsstudentene kan sies å ha blitt styrt til studier som gir den ønskelige faglige internasjonale kompetansen, gjennom at de bare i varierende grad har fått dekket omkostningene ved utenlandsstudiene. For eksempel har anvendte utdanninger som teknologi- og økonomiutdanning vært prioritert, mens mindre anvendte fag ikke har mottatt støtte i samme grad. Kanskje finnes det også systematiske, sosiale forskjeller mellom de som velger utenlandsstudier og de som ikke gjør det. Det blir derfor viktig å se på hvordan støtteordningene har vært utformet. Opp gjennom årene har det skjedd en rekke endringer i Lånekasses ordinger for støtte til studier i utlandet. Fram til 1984-1985 ble det bare gitt støtte til utdanning i utlandet når det var adgangsbegrensning på vedkommende fagområde i Norge (Kunnskapsdepartementet 2003b). Lånekassens regelverk ble fra studieåret 1993-94 endret slik at det ble mulig å få støtte til studier også i land utenfor Europa og USA (Lånekassen 2007b). Antall studenter som studerer i Australia har økt kraftig etter dette, selv om det riktignok gikk noe tid før den største strømmen av studenter til Australia kom. I 2004 var det også en omfattende endring i støtteordningene (Lånekassen 2007b). Disse endringene omfattet blant annet at man fikk større frihet med hensyn til valg av utdanningstype og utdanningsinstitusjon. De faglige avgrensningene med hensyn til hvilke utdanninger som gir rett til finansiering ble fjernet (Kunnskapsdepartementet 2003a). Man kan altså få støtte til å studere hva man vil, så lenge utdanningen er regnet som høyere utdanning av myndighetene i det landet hvor utdanningen tas. Men det var ikke bare de faglige avgrensningene som ble fjernet. Det skjedde også en endring i betingelsene for skolepengestøtte (gebyrstipend). Tidligere ble hele skolepengestøtten gitt som stipend, men fra og med undervisningsåret 2004-2005 ble dette endret til at støtten gis delvis som stipend og delvis som lån. Samtidig ble også maksimumsbeløpet som kunne tildeles økt betraktelig. Man fikk altså mulighet til å få støtte til å studere ved studiesteder med høye skolepenger, samtidig som man fikk mindre stipendandel og dermed måtte ta en større del av den økonomiske belastningen selv. I tillegg

ble det innført mulighet for å få støtte til et tilretteleggingssemester for å lære språk og samfunnsfag i ikke-engelskspråklige land. Studentene har også krav på reisestipend til å dekke to hjemreiser tur-retur i løpet av året. Utover støtte til skolepenger og reisestipend har utenlandsstudenter krav på samme basisstøtte som studenter i Norge (Kunnskapsdepartementet 2003a).

I etterkant av endringene i støtteordningene i 2004, har det skjedd en nedgang i antall studenter som tar en hel grad i utlandet. Men hvem det er som faller fra er det liten kunnskap om. I denne sammenhengen vil det være interessant å se på om det samtidig har skjedd endringer når det gjelder utenlandsstudentenes sosiale bakgrunn. Når stipendandelen i skolepengestøtten blir mindre, innebærer dette at det blir en større økonomisk belastning å studere ved læresteder hvor det er høyere skolepenger. Men samtidig har samlet støtte til skolepenger økt. Dette kan bidra til at mens man tidligere var avhengige av private støtteordninger eller hjelp fra foreldre, får man nå muligheten til å studere ved disse lærestedene ved hjelp av støtte fra lånekassen. Også endringen i de faglige avgrensningene på hva man kan få støtte til kan ha bidratt til eventuelle endringer i den sosiale rekrutteringen. Kanskje er det sånn at dette har åpnet for fag hvor den sosiale rekrutteringen tradisjonelt skiller seg fra typiske utenlandsstudier som medisin og teknologi?

Er det slik at endringene i støtteordningene faktisk strider mot de politiske målsettingene? Hvis man får mindre stipend, betyr dette en større økonomisk risiko. Dette kan innebære at færre tør å ta sjansen på å ta opp et stort studielån for å betale dyre skolepenger ved utenlandske læresteder. Spørsmålet da blir om det dette i spesielt stor grad rammer de med lavere sosial bakgrunn?

2.2 Tidligere forskning om utenlandsstudenter

I Norge ble den første omfattende studien av norske studenter i utlandet utført av Bie i 1974. Denne studien tok for seg de akademiske prestasjonene til norske studenter i Storbritannia på 1950- og 1960-tallet. I dag skjer mesteparten av forskning om studentmobilitet på NIFU STEP. I den senere tid har Jannecke Wiers-Jenssen forsket mye på norske utlandsstudenter. Hun har blant annet sett på motivasjonen for å studere utenlands, norske studenters vurdering av å studere i utlandet, norske medisinstudenter i utlandet og overgangen fra studier til arbeidsmarked for de som har studert i utlandet (Wiers-Jenssen 1999, 2000, 2003, 2005a, 2005b). I 2007 gav også Senter for internasjonalisering av høyere utdanning (SIU) ut en

mobilitetsrapport som omhandlet både innkommende og utgående studentmobilitet (Søvik og Krum 2007). SIU har i årene fremover planer om å gi ut en årlig mobilitetsrapport.

Internasjonal forskning rundt studenter som studerer utenfor sitt eget land har stort sett omhandlet sosial tilpassning, studentstrømmer fra sør til nord og evaluering av ulike utvekslingsprogram. Det er gjort lite internasjonal forskning på gradsstudenter, og det vil derfor refereres mye til norsk forskning. Når det gjelder delstudentene så finnes det noe informasjon om sosial bakgrunn, men dette er først og fremst europeisk forskning hvor Erasmusstudentene har vært i fokus. Det finnes også en studie på de svenske utenlandsstudentene. Denne studien vil bli brukt mot slutten av kapittelet for å forsøke å se den norske studentmobiliteten i et internasjonalt, komparativt perspektiv.

2.2.1 Utenlandsstudentenes bakgrunn

Som tidligere nevnt finnes det noe informasjon tilgjengelig om de norske utenlandsstudentenes sosiale bakgrunn, men det vi vet kommer stort sett fra forskning som i utgangspunktet tar for seg andre temaer. I en studie gjennomført av Norsk institutt for studier av forskning og utdanning (NIFU) forøkte man å få en oversikt over situasjonen til de norske utenlandsstudentene (Wiers-Jenssen 1999). Dette ble gjort ved å sende ut postale spørreskjemaer til de norske utenlandsstudentene i skoleåret 1998-99. Man ville med dette forsøke å få oversikt over hvem som studerte i utlandet og hvorfor de valgte utenlandsstudier. De fleste som var med i denne undersøkelsen tok hele utdanningen sin i utlandet. Selv om hovedfokus for denne studien ikke var den sosiale rekrutteringen til utenlandsstudier, fikk man en viss oversikt over den sosiale bakgrunnen til utenlandsstudentene. Det kom frem at disse hadde gjennomsnittlig høyere sosial bakgrunn enn studenter i Norge. Dette må imidlertid ses i sammenheng med fagretning. En stor andel av utenlandsstudentene tok fag hvor det er tradisjon for at det er studenter med høy sosial bakgrunn som velger å studere.

Også i NIFU rapporten "Norske medisinstudenter i utlandet" fant man at utenlandsstudentene som studerte medisin hadde foreldre med gjennomsnittlig høyere utdanning og inntekt enn de fleste andre utenlandsstudentene (Wiers-Jenssen 2000). Men sammenlignet med medisinstudentene i Norge skilte ikke utenlandsmedisinerne seg vesentlig fra disse når det sosial bakgrunn. Det er interessant at det var forholdsvis store forskjeller i utenlandsmedisineres sosiale bakgrunn mellom de ulike studielandene. De som

studerte i Norden og i engelskspråklige land hadde høyere sosial bakgrunn enn medisinstudenter i Norge, mens de som studerte medisin i Øst-Europa hadde lavere sosial bakgrunn enn medisinstudenter i Norge. Faktisk så hadde hele 90 prosent av de som studerte i engelskspråklige land en eller begge foreldre med høyere utdanning, mens tilsvarende tall for de som studerte i Ungarn var 71 prosent. Av de som begynte å studere medisin i Norge i 1993 hadde 71 prosent foreldre med høyere utdanning, mens det blant de som studerte på første eller andre året i 1998 var 82 prosent. Noe av årsakene til at de som studerte i engelskspråklige land hadde høyere sosial bakgrunn, kan være at studieavgiftene i de engelsk språklige landene kunne være på tre-fire ganger høyere enn det lånekassen gav støtte til. Dette førte til at man dermed fikk et mellomlegg på mellom 100 000-150 000 kr pr. år. I Øst-Europa er det imidlertid lave studieavgifter. Forskjellene i sosial bakgrunn må derfor ses i sammenheng med at det er store forskjeller i studieavgifter mellom de ulike landene.

Men det er ikke bare blant medisinstudentene at sosial bakgrunn varierer mellom studieland. Det ser også ut til at det er forskjell i sosial bakgrunn blant utenlandsstudentene generelt. De som studerer i Australia og Norden ser ut til å ha foreldre med gjennomsnittlig noe lavere utdanning enn blant de studentene som studerer i andre land (Wiers-Jenssen 2005a). Dette kan imidlertid ikke ses separat fra fagretning. Når det gjelder utenlandsstudenter generelt har altså de som studerer i Norden foreldre med gjennomsnittlig lavere utdanning enn de som studerer i andre land, mens blant medisinstudentene hadde de som studerte i Norden samt i engelskspråklige land foreldre med høyere utdanning enn de som studerte i andre land. Dette stemmer i så fall overens med ulikhet i sosial bakgrunn mellom de ulike studieretningene ved norske læresteder.

Det er ikke bare foreldrenes utdanningsnivå som ser ut til å ha betydning for valg av utenlandsstudier. Det ser også ut til at hvis foreldrene selv har studert i utlandet, påvirker dette barna i en positiv retning når de selv skal velge studieland (Wiers-Jenssen 2005a). Utenlandsstudier som familietradisjon er et fenomen som også beskrives i internasjonale studier (Murphy-Lejeune 2002).

2.2.2 Motivasjon for utenlandsstudier

Myten om at noe av årsaken til at norske studenter studerer i utlandet er på grunn av at de har dårlige karakterer, ser ikke ut til å stemme (Wiers-Jenssen 1999 og 2005a). Faktisk så hadde de fleste av utenlandsstudentene i undersøkelsen fra 1998-99 høyt karaktersnitt fra

videregående skole. Dette gjelder for de fleste fag, og ikke bare for fag som medisin og tekniske fag, hvor studenter i Norge tradisjonelt har hatt gode karakterer. I studien av utenlandsmedisinerne viste deg seg imidlertid at disse gjennomsnittelig hadde litt dårligere videregående karakter enn de som studerte medisin i Norge (Wiers-Jenssen 2000). Dette betyr ikke at de hadde dårlige karakterer, bare at karakterene ikke var riktig gode nok til å komme inn på medisinstudiet i Norge.

Wiers-Jenssen foretok i 2003 en studie om studentenes begrunnelser for valg av utenlandsstudier. Begrunnelsene deles inn i det hun kaller tvangsmotiver og lystmotiver. Blant lystmotivene var det personlig utvikling og karriere som var viktig. Muligheten for å lære språk, kulturell erfaring og muligheten for en internasjonal karriere var viktige faktorer ved valg av utenlandsstudier. Tvangsmotivene hadde utgangspunkt i at det var dårlige muligheter for ønsket studie plass i Norge, enten på grunn av kapasitetsproblemer eller at studiet ikke fantes i Norge. Lystmotivene var imidlertid de mest framtreddende. Når det gjelder valg av studieland er språklige hensyn og ønsket om å gå på en bestemt utdanningsinstitusjon de viktigste begrunnelsene. Men også anbefalinger fra familie og venner er av betydning. Blant de som studerer i Australia var lavt kostnadsnivå og behagelig klima av vesentlig større betydning enn for de som studerte i andre land. Ser man på sosiale forskjeller i begrunnelse for valg av utenlandsstudier, finner man at studenter med høyt utdannede foreldre i større grad enn andre studenter begrunner sine valg med lærestedets kvalitet, og at det gir et tilbud som ikke finnes andre steder.

Men selv om majoriteten av studentene hevder at de ville ha foretrukket å studere i utlandet selv om de hadde fått tilbud om tilsvarende studie plass i Norge, har tvangsmotiver i form av at det er vanskelig å komme inn stor betydning for grupper som medisin, psykologi og fysioterapi (Wiers-Jenssen 2003). Blant utenlandsmedisinerne var det hele to tredjedeler som i utgangspunktet ville ha fortrukket å studere i Norge (Wiers-Jenssen 2000). Selv om mange av medisinstudentene tok utenlandsstudier fordi de ikke kom inn i Norge, var det også mange som var tiltrukket av muligheten til utvikling av kulturkunnskap og språk (Wiers-Jenssen 2000). I tillegg kom også muligheten til å få utløp for sin eventyrlyst. Når det gjelder valg av studiested var det språkferdigheter, i tillegg til økonomiske rammebetingelser, som var avgjørende for hvilket land de søkte seg til (Wiers-Jenssen 2000). I Øst-Europa er det mange studiesteder som tilbyr medisinstudier på engelsk. Disse lærestedene kan derfor være attraktive for studenter som ikke har språkkunnskaper utover engelsk, og som ikke har økonomiske ressurser til å studere i engelskspråklige land.

2.2.3 Internasjonal forskning

Det finnes få internasjonale studier om utenlandsstudenters sosiale bakgrunn. Ulrich Teichler (2001, 2004) har skrevet en del om Erasmusstudenter, men dette knyttes i liten grad opp mot sosial bakgrunn og sosiologisk teori. Imidlertid så viser en europeisk studie at når det gjelder Erasmusstudentenes sosiale bakgrunn, skiller ikke disse studentene seg vesentlig fra andre studenter når det gjelder foreldres yrke og inntekt (European Commission 2000). Ser man derimot på foreldrenes utdanningsnivå, er det en tendens til at Erasmusstudentene har foreldre med noe høyere utdanning enn andre studenter. Kulturell kapital ser altså ut til å ha mer betydning enn økonomisk kapital når det gjelder valg av delstudier i utlandet gjennom Erasmusprogrammet.

Det kan være vanskelig å sammenligne studier om utenlandsstudenter i andre land, da utdanningssystemene mellom de ulike landene varierer veldig. Et land det kan gi mer mening å sammenligne seg med er Sverige, fordi det svenske utdanningssystemet på flere områder ligner på det norske. Det er derimot ikke like lange tradisjoner for utenlandsstudier i Sverige som i Norge. Mens det i 1996-1997 var 23400 svenske studenter som studerte i utlandet, var antallet i 1987-1988 kun rundt 2000. Det svenske Högskoleverket (1999) undersøker i en studie utført i juni 1999 effektene av studier i utlandet for svenske studenter. Denne studien tar for seg svenske studenter som mottok økonomisk støtte fra Centrala Studiestønadsnemnden til studier i utlandet i perioden 1991 til 1994, og omfatter både utvekslingsstudenter og de som organiserte utenlandsstudiene på egenhånd (såkalte freemovers). Det kan se ut til at de svenske utenlandsstudentenes bakgrunn var ganske lik de norske utenlandsstudentenes. Blant de svenske utenlandsstudentene var det 59 prosent som hadde minst en forelder med høyere utdanning, og dette gjaldt hele 64 prosent av freemoversene. Blant studentene ved de svenske studiestedene var det kun 46 prosent som hadde foreldre med høyere utdanning. Det ser slik ut til at både Sverige og Norge har utenlandsstudenter med høyere sosial bakgrunn enn andre studenter. Det var også en høy andel blant de svenske utenlandsstudentene som hadde tidligere erfaringer med utenlandsopphold/studier. Det ser derfor ut til at motivasjonen for å reise ut er forskjellig for de norske og svenske utenlandsstudentene. Bakgrunnen for å reise ut for de norske utenlandsstudentene var både det vi kaller tvangsmotiver og lystmotiver, men der lystmotivene var mest fremtredende. Lystmotivene ser imidlertid ut til å være enda mer dominerende for de svenske utenlandsstudentene. Dette må ses i sammenheng med at det i

Norge tradisjonelt har vært begrenset med studieplasser innen fag som medisin og teknologi. Når det gjelder hva de studerte i utlandet, var det over halvparten av de svenske freemoversene som studerte språk. Dette er også noe som skiller seg fra de norske studentene, hvor helsefag og økonomi og administrasjon er de mest populære fagene å ta i utlandet. Det ser også ut til at de svenske studentene ikke i like stor grad som de norske reiser til Australia for å studere.

2.3 Denne oppgavens bidrag til forskningsfeltet

Sammenhengen mellom valg av utenlandsstudier og sosial bakgrunn er som vi har sett et tema som det har blitt forsket lite på. Det finnes noe informasjon, men temaet har stort sett blitt behandlet forholdsviss overfladisk, og som regel i forbindelse med studier som hovedsakelig fokuserer på andre temaer. Det mangler altså mer omfattende analyser når det gjelder utenlandsstudenter og sosial bakgrunn. Imidlertid vet vi at Erasmusstudenter har foreldre med noe høyere utdanning enn andre studenter i Europa (European Commission 2000). Også norske studier har vist at utenlandsstudentene gjennomsnittlig har noe høyere sosial bakgrunn enn andre studenter (Wiers-Jenssen 1999, 2003 og 2005a). Det finnes altså noe informasjon om sammenhengen mellom foreldrenes utdanning og valg av utenlandsstudier, men dette er nokså overfladisk behandlet. Denne oppgaven vil derfor kunne bidra til at vi får mer informasjon om denne sammenhengen.

Når det gjelder sammenhengen mellom foreldrenes inntekt og valg av utenlandsstudier, er dette noe vi vet lite om. Noe av årsaken til dette kan være at det er vanskelig å fremskaffe gode data om dette. Det kan være vanskelig å få pålitelig informasjon om foreldrenes inntekt gjennom spørreundersøkelser og intervjuer, blant annet fordi barna kanskje ikke vet nøyaktig hva foreldrene tjener. I internasjonal sammenheng finnes det lite offentlig statistikk og utenlandsstudenter og foreldrenes inntekt. Norske registerdata gjør imidlertid at vi har god informasjon om foreldrenes inntekt, og jeg har i denne oppgaven en unik mulighet til å studere sammenhengen mellom foreldrenes inntekt og valg av utenlandsstudier. I tillegg kan jeg også se på effekten av foreldrenes utdanning versus foreldrenes inntekt.

Det finnes heller ingen tidligere forskning på hvordan den sosial rekrutteringen har vært over tid. Det vil være meget interessant å se på om den sosiale rekrutteringen til utenlandsstudier over tid er preget av stabilitet eller endring, og det vil jeg undersøke i denne oppgaven.

I Norge er det en politisk målsetting at alle skal ha gode muligheter til å studere i utlandet, og et av virkemidlene i forhold til dette er at man kan få økonomisk støtte til utenlandsstudier gjennom Lånekassen. Imidlertid finnes det ingen studier som har sett på hvilken påvirkning tilrettelegging og økonomiske støtteordninger kan ha for den sosiale rekrutteringen til utenlandsstudier. Dette er et viktig tema, og jeg vil i denne oppgaven undersøke om det er slik at endringene i Lånekassens støtteordninger faller sammen med endringer i den sosiale rekrutteringen til utenlandsstudier.

3. Teoretiske perspektiver

Det kan være mange forklaringer på hvorfor folk velger den utdanningen som de gjør. Både når det gjelder utdanningsnivå, studieretning og studiested. I denne oppgaven vil det først og fremst være relevant å se på teorier som kan være med å forklare ulikhet i utdanningsvalg ut i fra sosial bakgrunn. Det har vært foreslått flere ulike teoretiske forklaringer på hvilke mekanismer som ligger bak denne sosiale ulikheten i utdanningsvalg. Noen av de teoriene som fremstilles videre i kapittelet er først og fremst laget for å forklare ulikhet i utdanningsprestasjoner, utdanningsnivå og studieretning. I denne oppgaven vil jeg imidlertid bruke disse teoriene som mulige forklaringer på hvorfor enkelte velger studier i utlandet, og hvordan dette kan variere med sosial bakgrunn. I tillegg til teorier som kan forklare sosial reproduksjon i utdanningsvalg, vil jeg også benytte teorier om individualisering. Disse inkluderes for å kunne belyse eventuelle endringer i rekrutteringen til utenlandsstudier de siste tjue årene. I denne sammenheng vil det også være relevant å drøfte globalisering.

Det er dokumentert at det finnes systematisk sosial ulikhet i utdanningssystemet både i Norge (Hansen bl.a. 1997, 1999, 2008) og internasjonalt (Shavit & Blossfeldt 1993). Dette gjelder både i prestasjoner, lengde på utdanning og valg av studieretning. De største forskjellene finner man i overgangen fra grunnskole til videregående skole (Hansen 1986). Å fortsette skolegangen på videregående nivå er et meget viktig valg. Her legges et viktig grunnlag for veien videre til høyere utdanning. Men også i overgangen til høyere utdanning finner man sosiale forskjeller når man undersøker hvem som velger å ta høyere utdanning, og hvilken utdanning de tar (Hansen 2008). Helland (2006) har studert hvorvidt sosial bakgrunn er av betydning for valg av utdanningsretning. Han fant tydelige tendenser til sosial reproduksjon gjennom studenters valg av utdanningsretning. Man velger i stor grad lignende type utdanning som sine foreldre. Dette er noe som tyder på at folk verdsetter ulike utdanningsretninger forskjellig og at dette igjen henger sammen med folks sosiale bakgrunn. Studien viser også betydelige kulturelle forskjeller innad i den høyt utdannede middelklassen, og er derfor en kritikk mot teorier som foreslår en ny enhetlig middelklasse (Helland 2006). Tidligere forskning har også vist at blant elitefag som medisin og jus er den sosiale rekrutteringen spesielt skjev (Hansen 2000 og 2005). Studentene ved disse studieretningene har gjennomsnittlig en betydelig høyere sosial bakgrunn enn andre studenter. Også når det gjelder valg av lærested finner man sosiale forskjeller. For eksempel

har siviløkonomstudentene ved Norges handelshøgskole høyere sosial bakgrunn enn siviløkonomstudenter ved andre læresteder (Frøseth 2006).

Den sosiale rekrutteringen til høyere utdanning i Norge varierer slik både ved valg av studieretning og valg av lærested. Det er derfor grunn til å anta at noen av de samme mekanismene kan virke inn på valg av utenlandsstudier. Valg av utenlandsstudier innebærer riktignok også, i tillegg til valg av utdanning, valget om å flytte til et annet land. Som vi så i forrige kapittel, har tidligere forskning på norske studenter i utlandet vist at disse ser ut til å ha noe høyere sosial bakgrunn enn studenter ved norske læresteder. Man har også funnet at utenlandsstudentenes sosiale bakgrunn varierer ut i fra studieland og studieretning (Wiers-Jenssen 2003). Men hvorfor man velger utenlandsstudier fortsetter å være et sammensatt spørsmål. Utenlandsstudentene oppgir, som vi har sett, mange ulike motiver for å studere i utlandet. Noen studerer i utlandet fordi de ikke kommer inn på det studiet de ønske i Norge, eller fordi det aktuelle studiet ikke tilbys ved norske læresteder. Andre reiser fordi de har lyst til å studere ved prestisjefylte universiteter. Andre oppgir at det er tradisjon for utenlandsstudier i familien. Mange reiser også for å lære å kjenne en annen kultur og forbedre språkkunnskaper, og få internasjonal erfaring. Det er også store forskjeller på hva slags utdannelse de tar og hvilket land de studerer i. Mens noen tar en hel grad i utlandet, tar andre kortere opphold på inntil et år. Noen studerer ved prestigefylte universiteter og høyskoler som det vanskelig å komme inn på, mens andre ved utdanningsinstitusjoner som det er lettere å komme inn ved. Enkelte læresteder krever også store summer i skolepenger, mens andre kun krever en symbolsk studieavgift. Utenlandsstudier er med andre ord et heterogent fenomen.

3.1 Hvordan kan sosial bakgrunn påvirke valg av utenlandsstudier?

Fremstillingen av ulike teorier som kan være med å forklare sammenhengen mellom sosial bakgrunn og utdanningsvalg, vil som tidligere nevnt deles inn etter ressursperspektivet, sosialiseringperspektivet og rasjonelt valg perspektiv, på samme måte som hos Thrane (2005). Disse bidrar til å forklare mekanismene bak reproduksjon av sosiale utdanningsforskjeller. Det antas at flere av foreklaringene kan virke sammen, og at de derfor ikke utelukker hverandre. I tillegg vil det også presenteres teorier om individualisering og endring.

3.1.1 Ressursperspektivet

Ressursperspektivet går blant annet ut på at ressurssterke foreldre i større grad enn mindre ressurssterke foreldre kan hjelpe barna sine med de finansielle kostnadene forbundet med utdanning (Thrane 2005). Mengden av ressurser er en konsekvens av både økonomi og utdanning. Selv om man i Norge har tilnærmet gratis utdanning og gode finansieringsordninger gjennom Lånekassen, er det ting som tyder på at foreldres ressurser har betydning for ungdommers utdanningsvalg også i Norge. Ressurssterke foreldre vil også være bedre rustet enn foreldre med mindre ressurser til å hjelpe barna sine med skolearbeid, og dermed også til å lykkes i skolen.

Foreldrenes økonomiske ressurser

I Aftenposten 18. januar 2008 sto det at antall gradsstudenter som studerer i utlandet har sunket for hvert år siden endringene i Lånekassens støtteordninger ble innført i 2004. Presidenten i ANSA mener det er blitt for dyrt å studere i utlandet. Foreldrenes økonomiske ressurser vil i så tilfelle kunne være av betydning for muligheten til å studere i et annet land. Fekjær (2000) finner riktignok at det er ungdom fra høyere sosiale lag som tar opp mest studielån, og at utenlandsstudentene gjennomsnittelig tok opp 75 000 kr mer i studielån enn studenter ved norske læresteder. Selv om Fekjær forklarer dette med at ungdom med høyt utdannede foreldre verdsetter utdanning mer enn de som har foreldre med lavere utdanning, vil den økonomiske risikoen ved å ikke fullføre utdanningen være stor om man er nødt til å låne mye til dekning av skolepenger. Det er heller ikke sikkert at man kan få nok lån til å dekke høye skolepenger. Selv om man har mulighet til å låne forholdsvis mye av Lånekassen, så er det ikke sikkert dette er tilstrekkelig. Kommer man fra en familie hvor foreldrene har høy inntekt, vil man kunne få støtte hjemmefra til skolepenger og opphold. Det vil kunne være vanskelig å få seg en deltidsjobb når man studerer i utlandet, og man er derfor nødt til å klare seg på kun studielån. Økonomisk støtte hjemmefra vil da kunne komme godt med under utenlandsoppholdet. Man har også mer å falle tilbake på hvis man ikke skulle klare å gjennomføre utdanningen, eller hvis man ikke oppnår den forventede økonomiske gevinsten av utdanningen man har tatt.

Betydningen av foreldrenes utdanning

Erikson og Jonsson (1996) argumenterer for at det er foreldrenes utdanning, og ikke foreldrenes inntekt eller yrkesklasse, som er spesielt avgjørende for sosiale utdanningsforskjeller. For det første skyldes dette at folk med høyt utdannede foreldre har

tilgang til bedre og mer presis informasjon om utdanningssystemet. Dette gjelder både informasjon om hvilken retning det lønner seg å velge, og informasjon om at man ikke trenger å være spesielt flink for å komme seg gjennom høyere utdanning. Dette vil øke sjansen for at folk med høyt utdannede foreldre selv velger høy utdanning. For det andre antar de at høyt utdannede foreldre i større grad både er i bedre stand til og mer villig til å hjelpe barna sine med skolearbeid, noe som igjen vil kunne føre til bedre karakterer. Dette kan ses i sammenheng med Hernes og Knutsens (1976) betraktninger om at sosial utdanningsforskjeller først og fremst er et resultat av ”kulturell deprivasjon” eller ”ressurssvakhet”. Ideen er at sosialisering i tidlig alder gir barn ulike mengder intellektuell ballast. Barn fra familier med lite intellektuelle ressurser vil derfor tape i skolesystemet.

I følge Bourdieu og Passeron (1977) vil foreldrenes utdanning kunne påvirke barnas skoleprestasjoner gjennom overføring av kulturell kapital. Denne teorien tar utgangspunkt i at barn fra høyere sosiale lag er i besittelse av den type kulturell kapital som belønnes i skolen. En viktig forutsetning for å lykkes i skolen er at man har mest mulig kulturell kapital allerede før man begynner på skolen. Denne forutsetningen er noe som går igjen gjennom hele skolesystemet; fra grunnskole til høyere utdanning. Det finnes et språk, et sett med verdier og kulturelle koder som det kan være vanskelig for de som ikke har lært dette i hjemmet å forholde seg til. Har man med seg den ”riktige” typen og mengden kulturell kapital, vil dette kunne føre til bedre skoleprestasjoner enn for de som ikke er i besittelse av dette. Skoleprestasjonene vil igjen kunne være viktig for videre utdanningsvalg. På denne måten bidrar foreldrenes utdanning både til det Boudon (1974) kaller primære og sekundære effekter av sosial bakgrunn på utdanningsvalg. De primære årsakene går på medfødte evner, kulturelle betingelser, og lignende. Valg som skjer på bakgrunn av ressurser, muligheter og begrensninger er sekundære effekter.

Tidligere forskning har, som vi har sett, vist at utenlandsstudenter har foreldre med noe høyere utdanning enn andre studenter, og dermed også mer kulturell kapital (Høgskoleverket 1999, European Commission 1999, Wiers-Jenssen 1999 og 2005a). Ved valg av utenlandsstudier vil det være en fordel om man kan ett annet språk og har kunnskap om andre kulturer. Har du foreldre med høy utdanning vil det kanskje være større sannsynlighet for nettopp dette, enn om du har lavt utdannede foreldre. Dette vil gjøre den kulturelle barrieren ved å velge utenlandsstudier mindre.

Sosiale nettverk

Den tredje formen for kapital er i følge Bourdieu sosial kapital (Bourdieu 2006b). Dette kan forstås som sosiale nettverk og forbindelser som kan brukes til å oppnå noe. Sosial kapital i institusjonalisert form er blant annet titler, medlemskap, klubber og lignende. Sosiale nettverk kan være viktig for tilgang på informasjon om utenlandsstudier. Dette gjelder både foreldrenes og ditt eget nettverk. Har man venner som selv har studert i utlandet, vil man kunne få informasjon om studiesteder, søknadsprosesser, og om hvordan det er å studere i et annet land. Mange kan kanskje vegre seg for å dra til et ukjent land for å studere. Kjenner man noen som allerede har gjort det, kan dette gjøre at man ser på utenlandsstudier som noe som faktisk er gjennomførbart. Når tidligere forskning (Wiers-Jenssen 2003, 2005a) har vist at utenlandsstudentene har foreldre med høyere utdanning enn andre studenter, kunne bety at personer som kjenner og omgås dem som kan dra nytte av deres erfaringer med utenlandsstudier. Kommer fra en familie med høy sosial bakgrunn, er sannsynligheten for at man har gått på skole og blitt venner med andre som har høy sosial bakgrunn. Sannsynligheten for at du da vil enten ha egne venner eller foreldres venner, som har studert i utlandet vil da være høyere enn om du har foreldre med lav sosial bakgrunn. Dette kan bidra til å reprodusere sosial ulikhet i rekrutteringen til utenlandsstudier.

3.1.2 Sosialiseringsperspektivet

Sosialiseringsperspektivet kan forstås som både konkurrerende og supplerende til ressursperspektivet. Gjennom internaliseringsprosessen preger foreldrenes verdier og holdninger barnas tilsvarende disposisjoner (Thrane 2005). Foreldrenes utdanning vil derfor sette preg på barnas syn på verden, og da også på hva som er god utdanning. Verdier og holdningene barna har arvet fra sine foreldre vil virke styrende på barnas valg. Ser man resultatet av alle disse individuelle valgene, vil det på makronivå fremstå som en systematisk sammenheng mellom foreldrenes utdanning og barnas utdanningsvalg. Både i ressursperspektivet og sosialiseringsperspektivet ligger fokuset for forklaringene på ungdommers utdanningsvalg på faktorer som ligger tidligere i tid enn det tidspunktet når utdanningsvalg tas. Dette blir av Gambetta kalt "The pushed from behind view" (Gambetta 1987: 11).

Tilhengere av det som gjerne blir kalt verditeorier, vektlegger betydningen av normer og verdier for utdanningsadferd (Hansen 1986). Et fellestrekk for slike forklaringer er at mennesker fra lavere sosiale lag synes å ha mindre interesse for ytelse innen skolesystemet

enn mennesker fra høyere sosiale lag. Konsekvensene av dette er for det første at ungdom fra lavere sosiale lag i mindre grad vil velge videregående utdanning enn de fra høyere sosiale lag. For det andre vil de fra lavere sosiale lag oppnå dårligere skoleprestasjoner enn de fra høyere sosiale lag, fordi de ikke på samme måte som barn fra høyere sosiale lag ser verdien av gode skoleprestasjoner (Hansen 1986).

Habitus

For Pierre Bourdieu er det først og fremst subjektets bakgrunn som avgjør hvilke utdanningsvalg det gjør. Habitus er den kroppsliggjorte erfaring individet får gjennom sosialisering og sin posisjon i det sosiale rom (Bourdieu 2006 C). Foreldrenes sammensetting av kulturell- og økonomisk kapital er med på å forme din habitus. I følge Bourdieu vil man gjennom sosialisering i familien få en bestemt ”habitus”. Gjennom sosialisering kroppsliggjøres slik samfunnets strukturer, samtidig som individet gjennom sin habitus er med på å strukturere strukturen. På denne måten vil sosialisering i familien være med på å bestemme hvilke verdier og disposisjoner som ligger til grunn for barnas utdanningsvalg.

Med utgangspunkt i Bourdieus begrep om habitus, kan det tenkes at man trenger en viss type habitus for å velge å studere i utlandet. Gjennom sosialisering i familien har man kanskje fått et verdsett som gjør at man verdsetter utenlandsstudier høyt. Dette indikeres ytterligere ved forskning som viser at å velge å studere i utlandet ser ut til å være arvelig (Murphy-Lejeune 2002, Wiers-Jenssen 2005a). Dette samsvarer med en teoretisk tankegang der man sammenstiller utenlandsstudentenes sosiale, kulturelle og økonomiske kapital, realisert i en habitus, og det å se den potensielle økonomiske, kulturelle og sosiale verdiene ved å studere i utlandet. Gjennom sin habitus vil de som har vokst opp i et hjem med tradisjoner for utenlandsstudier ha høyere sannsynlighet for å studere i utlandet enn andre. Økonomisk kapital vil nok kanskje spille en større rolle hvis man ser på de som studerer ved prestisjetunge universiteter i USA og Storbritannia som tar mye skolepenger. Utenlandsstudier kan også bidra til å tilegne seg kulturell kapital i form av språk og kultur, og selvsagt gjennom utdanningen i seg selv.

3.1.3 Rasjonelt valgperspektiv

Både ressursperspektivet og sosialiseringperspektivet faller inn under tradisjonelle sosiologiske perspektiver på utdanningsvalg, som har forklart utdanningsvalg med å

fokusere på ungdoms familiebakgrunn. Andre har derimot i stor grad vektlagt de fremtidige gevinstene ved de mulige utdanningsvalgene. I følge økonomisk influert teori ligger forklaringen på ungdommers utdanningsvalg i fremtiden. Gevinstene er da subjektivt vurdert av den som velger. Gambetta (1987: 16) kaller dette for ”The pulled from the front view”. Ved hjelp av rasjonell kalkulasjon vurderer aktøren fordeler og ulemper ved ulike utdanningsvalg i forhold til fremtidig nytte. Det valget som gir best nyttemaksimering ut fra de tilgjengelige ressurser man har tilgang på, blir da det rasjonelle valget å ta.

Sosial posisjonsteori

Raymond Boudon (1974) skiller mellom det han kaller primære og sekundære effekter i utdanningsforskjeller. Mens de primære effektene som oppstår på bakgrunn av ulike verdier og kulturelle forskjeller er av stor betydning for prestasjonsforskjeller i utdanning, argumenterer Boudon for at også sekundære effekter er svært viktig for utdanningsvalg. Selv om ungdom fra lavere sosiale klasser og middelklasseungdom har like gode prestasjoner på skolen, varierer utdanningsvalgene systematisk etter klassebakgrunn. De primære effektene er av størst betydning tidlig i utdanningskarrieren. Dette er fordi barn fra lavere sosiale lag som presterer dårlig i stor grad vil falle av. Betydningen av prestasjoner vil slik avta etter hvert. Ved valg av høyere utdanning vil det derfor være de sekundære effektene som er viktigst. I og med at denne oppgaven tar for seg valg av utenlandsstudier innen høyere utdanning, vil det være de sekundære effektene som vil være av størst betydning.

Som en forklaring på hvordan de sekundære effektene i utdanningsvalg oppstår, introduserer Boudon (1974) sosialposisjonsteorien. Denne teorien tar utgangspunkt i at utdanningsvalg er rasjonelle. Utgangspunkt hentes i rasjonell handlingsteori, som går ut på at aktører vil gjøre det som er mest rasjonelt på bakgrunn av sine preferanser og de ressurser de er i besittelse av. Boudon ser utdanning som viktigste årsak til opprettholdelse av lagdeling. Underveis i utdanningsløpet er det mange valg som skal tas. Dette gjelder både valg om å fortsette utdanningsløpet og valg av utdanningsretning på videregående skole og høyere utdanning. For eksempel er valg av studieretning på videregående skole viktig, da allmennfaglig retning gir adgang til høyere utdanning, noe som igjen gir tilgang på gode jobber¹. Foreldre og barn tar hensyn til kostnader og utgifter forbundet med et valg. Det er for eksempel knyttet større

¹ Strengt tatt åpner de aller fleste studieretninger for at man kan ta studiekompetanse. For eksempel helse og sosial, musikk, form og farge, og yrkesfag med et påbygningsår. Men ved å velge allmennfaglig vil man få studiekompetanse, uten å måtte ta det ekstra valget om å ta et påbygningsår.

risiko til å ikke fullføre påbegynt høyere utdanning for en med arbeiderklassebakgrunn, enn for en med ressurssterke foreldre. Det skal også mindre til for en med arbeideklasseforeldre å opprettholde sin posisjon, enn for en med middelklasseforeldre. For en med foreldre som er butikkmedarbeidere vil det å bli snekker innebære en oppadgående sosial mobilitet. Det blir da ikke nødvendig med høyere utdanning. Et arbeideklassebarn må også kanskje utvise større evner enn et middelklassebarn, for å ta risikoen med å begynne på høyere utdanning. Boudon sier ikke at dette nødvendigvis vil skje, men at det er nok mennesker som følger dette mønsteret til at det gir mening i å snakke om opprettholdelse av lagdeling på bakgrunn av utdanning.

Boudons sosialposisjonsteori har blitt videreutviklet av flere sosiologer i senere tid. I sin "Rational Action Theory" vektlegger Goldthorpe og Breen (2000) det rasjonelle aspektet ved utdanningsvalg. Dette gjelder både retningsvalg og beslutninger om investering av arbeidsinnsats. Det er de rasjonelle valgene som er avgjørende for ulikhet i utdanning. Når valgene så skal tas er det i følge Goldthorpe (2000) ønsket om å unngå sosial degradering, heller en ønsket om oppadgående mobilitet, som vil være avgjørende for hvilke utdanningsvalg som tas. Kommer disse målene i konflikt, vil målet om å opprettholde sin klasseposisjon være overordnet målet om oppadgående mobilitet (Goldthorpe 2000). Med utgangspunkt i dette kan det for eksempel tenkes at en person med lavere sosial bakgrunn som har gode karakterer heller velge sykepleiestudier i Norge, enn den ekstra gevinsten ved å ta sykepleiestudier i utlandet kan gi i form av andre gevinster enn det selve utdanningen gir.

Erikson og Jonsson er også blant de som har videreført Boudons teori. Erikson og Jonsson (1996) er imidlertid ikke så opptatt av å skille mellom primær og sekundær effekter, og de inkluderer også sosiale og kulturelle elementer i sosialposisjonsteorien. Men også Erikson og Jonsson antar at utdanningsvalg i stor grad skjer på bakgrunn av rasjonelle valg. På bakgrunn av dette har de foreslått en modell for utdanningsvalg (1996: 14). Modellen er som følger:

$$U (\text{nytte}) = B(\text{belønning}) * P (\text{sannsynlighet for å gjennomføre}) - C (\text{kostnader})$$

Denne modellen tar utgangspunkt i at man har en ide om hva slags belønning (B) som vil følge av en viss type utdanning. Eksempler på belønninger er tilgang til ulike jobber etter endt studie, lønn og andre økonomiske gevinster, og sosial kapital. Dette inkluderer belønninger også underveis i studieløpet, som for eksempel nettverk. Man vil også ha en

oppfatning av hva slags belønning man vil få dersom man ikke klarer å gjennomføre utdanningen. De totale kostnadene (C) som man vil ha ved å gjennomføre utdanningen må kunne måles med samme enhet som belønningene. Selv om økonomiske hensyn vil veie tungt, tar Erikson og Jonsson utgangspunkt i at enheten ikke kun kan måles i penger. De antar derfor at denne enheten er en psykologisk kategori (de går ikke nærmere inn på hva denne kategorien består av). Faktorer som karakterer og kulturelle ressurser kan påvirke sannsynligheten for å gjennomføre (P). Ved å trekke kostnadene (C) fra produktet av forventet belønning (B) og sannsynligheten for å gjennomføre utdanningen (P), vil man få den totale nytten (U) ved å velge denne utdanningen. Man vil også ta hensyn til nytten av å komme seg inn på arbeidsmarkedet. Ved å gjøre en slik rasjonell kalkyle for alle de tilgjengelige alternativene, antar så Erikson og Jonsson at man vil velge det alternativet som gir høyest nytte (U). Det er imidlertid ikke nødvendig å foreta et eksakt nytteestimat, men man må være i stand til å rangere de ulike alternativene (Erikson og Jonsson 1996:15). Minst en av C, B eller P må variere med sosial bakgrunn for å kunne forklare sosial ulikhet.

Utenlandsstudier kan bidra til å øke din økonomiske kapital gjennom at den kompetansen og internasjonale erfaringen du opparbeider deg ved å studere i utlandet kan du muligens få tilgang til godt betalte jobber. Velger man å studere ved et prestisjeuniversitet, kan dette være inngangsbilletten til en jobb og posisjon som det ellers ville være vanskelig å få tilgang til. Men hva er det som gjør at noen velger å studere i utlandet, fremfor å ta samme type utdanning i Norge? Erikson og Jonsson (1996) vektlegger i tillegg til økonomisk belønning også hvilke type arbeidsforhold en bestemt type utdanning vil føre til. Studier i utlandet kan for eksempel føre til at økt sannsynlighet for at man kan få en jobb med et internasjonalt tilsnitt. Men det kan også være vanskelig for norske arbeidsgivere å vurdere kvaliteten på studier tatt i utlandet. Dette kan gjøre det vanskeligere å komme seg inn på det norske arbeidsmarkedet.

Risikoaversjon

Erikson og Jonssons (1996) modell for utdanningsvalg tar imidlertid ikke hensyn til risikoaversjon. Med utgangspunkt i denne modellen kan man tenke seg at man har en utdanning (i) som gir stor gevinst men også medfører store kostnader, og en annen utdanning (j) som gir lav gevinst men som har lave kostnader (Erikson og Jonsson 1996: 15). Nytten av de to utdanningene vil være den samme. Men jo mer risikosky en person er, jo mer vil hun foretrekke alternativet (j) som har lavest risiko forbundet til seg. Erikson og Jonsson (1996:

15) påpeker derfor at når man bruker modellen over, er det viktig å ta hensyn til at mulig ulikhet i risikoaversjon mellom ulike klasser ikke dekkes av denne modellen.

Når det gjelder valg av utenlandsstudier kan det argumenteres for at risikoen ved å studere i utlandet er større enn å ta høyere utdanning i sitt eget land. Utenlandsstudier krever både økonomiske kostnader og arbeid med søknadsprosses, og tilpasning i landet du studerer i. Fallhøyden om man ikke skulle få den forventede økonomiske belønningen av utdanningen eller ikke klare å gjennomføre, vil ikke være like stor for de som kan få økonomisk støtte fra foreldrene, som for de med mindre økonomiske ressurser. Fekjær (2000) finner riktignok at de sosiale forskjellene i økonomisk støtte hjemmefra under studietiden er små, men det kan likevel tenkes at hvis man har foreldre med god råd, tør man i større grad å ta sjansen på å ta opp mer studielån. På denne måten kan det medføre en større risiko å velge utenlandsstudier for de med lavere sosial bakgrunn.

Verdireduksjon av høyere utdanning

Når det blir inflasjon i verdien av utdanning, kan det tenkes det ikke holder å ta samme utdanning som foreldrene for å unngå degradering (Van de Werforst & Andersen 2005). Å ta utdanningen i utlandet i stedet for i Norge kan da muligens påvirke verdien av utdanningen. I tillegg til den utdanningen man tar, får man som tidligere nevnt også bedret språkkunnskaper, kulturforståelse og lignende. Dette kan være med på å øke utdanningens verdi, men denne verdien vil imidlertid variere etter hvilket land og ved hvilken institusjon man studerer ved. Det kan også tenkes at en grad fra utlandet kan ha mindre verdi enn en norsk grad, ved at norske arbeidsgivere ikke kjenner utdanningsinstitusjonen og at kvaliteten på utdanningen derfor er vanskelig å vurdere. Om utdanningsvalg i stor grad gjøres med bakgrunn i ønsket om å unngå sosial degradering, vil inflasjon i utdanning muligens kunne påvirke sosiale gruppers utdanningsvalg. Men igjen kan ikke utenlandsstudier utelukkende ses som noe som er mer verdt enn utdanning i Norge. Noen er nødt til å studere i et annet land da utdanningen de ønsker å ta ikke tilbys ved norske læresteder, eller fordi de ikke har gode nok karakterer til å komme inn på ønsket studie i Norge.

Bourdieu og Passeron (1977) har også argumentert for at når den relative verdien på utdanning synker, svarer de fra de øverste sosiale lag med å ta de mest prestisjefylte utdanningene. Om man ser det å studere i utlandet som en ekstra verdi i tillegg til den utdanningen man tar, og i tillegg tar utgangspunkt i at det har skjedd en verdireduksjon av høyere utdanning, kan dette ses som en indikasjon på at det har skjedd en endring i økt sosial

skjevhet over tid i rekrutteringen til utenlandsstudier. Dette kan medføre at utenlandsstudier har hatt en økning i verdi i løpet av perioden 1987 til 2006. Selv om internasjonal kompetanse og kulturforståelse alltid har blitt sett på som verdifullt, så er det mulig at språkkompetanse og kulturforståelse blitt stadig viktigere for eksempel gjennom internasjonalt samarbeid, multinasjonale selskaper osv.

3.1.4 Individualisering

Som vi har sett har rekrutteringen til høyere utdanning vært forholdsvis stabil over tid (Hansen 2008, Shavit & Blossfeld 1993) Men i og med at det er forsket såpass lite på både rekruttering til forskjellige typer utdanning i Norge, og på rekruttering til utenlandsstudier spesielt, er det vanskelig å si om dette gjelder også her. Det kan tenkes at dette er et av områdene hvor det har skjedd en endring gjennom blant annet økende krav om selvrealisering, flere valgmuligheter, og større fokus på utenlandsstudier i media.

Det er en kontinuerlig endring i de sosiale og kulturelle rammene rundt den sosiale prosessen hvor unge blir voksne, og det er mange som mener at endringene i våre dager skjer særlig raskt (Krange 2004: 12). Denne store transformasjonen som de siste tiår skal ha funnet sted i de vestlige sivilisasjonene har fått mange navn. I denne oppgaven vil det for enkelthets skyld brukes begrepet ”det senmoderne samfunn” som en betegnelse på denne overgangen (senmoderne foreslått av Giddens 2001). Beck, Giddens og Baumann, som kan regnes som nøkkelfigurene bak moderniseringstesen, peker på hvordan det moderne industrisamfunnets strukturer fragmenteres og at institusjoner forvitres (Krange 2004: 13). I takt med dette forandres folks livsbetingelser og livsbaner. Det har i dag blitt en vanlig oppfatning at de unges erfaringsverden har forandret seg radikalt og at den fortsatt er i endring. Tanken er at samfunnsstrukturenes raske forandring berører folks liv på en direkte måte. Dette får konsekvenser for hvordan man forholder seg til utdanning og arbeidsliv, politikk og moral, fritid og livsstil, familie og venner. Beck, Giddens og Bauman går langt i å hevde at kunnskap om folks plassering i sosiale strukturer kan fortelle oss lite om folks livssjanser (Krange 2004). Kanskje kan dette bety at betydningen av sosial bakgrunn ikke lenger preger verken rekrutteringen til utenlandsstudier i like stor grad.

Nye identiteter og nye risikoer

I følge Beck (1992) kan de klassiske sosiologiske kategoriene ses på som ”zombie categories”. Klasse, utdanning og kjønn er eksempler på levende døde ord. Det finnes

fortsatt ulikhet som springer ut fra slike forskjeller, men det er ikke lenger disse ulikhetene som danner grunnlaget for folks problemer. Beck (1992) hevder at nye former for risiko er i ferd med å endre samfunnsinstitusjonene, og dermed også de individuelle livsbetingelsene. Vi er i ferd med å bevege oss over i det han kaller risikosamfunnet. Et av kjennetegnene ved risikosamfunnet er i følge Beck økt individualisering. I følge Beck og Beck Gernsheim (2001) kjennetegnes individualisering av deintegrasjon av tidligere eksisterende sosiale former. Svekkelse av klassesystemet er et eksempel på det. Dette kan da ses som en motsats til teorier som vektlegger betydningen av sosiale bakgrunn for reproduksjon av sosial ulikhet. Individet må i mye større grad enn tidligere sørge for seg selv. Man må skape og regissere sin egen biografi og de kontakter og nettverk som omgir en. Samtidig må man tilpasse seg stadige nye krav fra arbeidsmarkedet, utdanningssystemet og velferdsstaten. Den moderne biografi blir dermed til en ”valgbiografi”, ”refleksivbiografi” og ”gjør det selv biografi” (Beck og Beck Gernsheim 2001). Hvis man tar et galt valg eller er uheldig, for eksempel i forhold til et galt utdanningsvalg, kan det fort bli til en ”sammenbruddsbiografi”. Mangfoldet av muligheter bare øker, og for å unngå å feile må individet planlegge langsiktig og tilpasse, integrere og samordne seg (Beck og Beck Gernsheim 2001). Valg av utenlandsstudier kan i sammenheng med dette ses som risikofylt, med mindre man planlegger godt og er sikker på å klare å gjennomføre og få den ønskede effekten av utdanningen.

Giddens (1991) bruker betegnelsen refleksivitet for å skille ut senmoderniteten som en egen fase innenfor moderniteten. Senmoderniteten innbyr til en særlig form for refleksivitet som gjør at alle sosiale former og handlinger kontinuerlig blir utsatt for tvil og endring. Det enkelte individ er på helt nye måter nødt til å reflektere over seg selv og sine egne livsprosjekter. Folk blir selvrefleksive. Det senmoderne samfunnet rommer mange alternativer for utviklingen av en ny identitet. Det er i denne konteksten vi må se Giddens sitt bidrag til ideen om at den nye moderniteten innebærer forsterket individualisering (Krange og Øia 2005). Identitet er noe som må produseres og vedlikeholdes av individene selv gjennom refleksivt arbeid. Man må tenke over hvilke alternative identiteter som foreligger, og så velge en løsning for seg selv (Krange og Øia 2005).

Å velge utdanning innebærer å ta kontroll over sitt eget liv og egen fremtid (Beck 1992). Gjennom utdanning tilegner man seg kunnskaper som bryter med tradisjoner, og man lærer å tenke kritisk. Den utdannede personen blir på denne måten en agent for refleksiv modernisering. Det å velge å studere i et annet land kan være et svar på dette kravet om å

skape sin egen identitet. Man tar et reflektert valg, og reiser for å utvikle sine sosiale og kulturelle evner, bli mer bevisst, og for å skape en selvstendighet som kan vær viktig å ha med seg når man skal møte arbeidslivets stadig skiftende krav. Om stadig flere mennesker med ulik sosial bakgrunn gjør dette, vil dette kunne være med å svekke de sosiale skillene i rekrutteringen til utenlandsstudier. Har modernitetsteoretikerne rett, burde det ha skjedd en endring i retning av at valg av utenlandsstudier i mindre grad enn før er forbundet med sosial bakgrunn.

En sterk og en svak tese om individualisering

Krange og Øia (2005) skiller mellom det de kaller en sterk og en svak tese om individualisering. Med utgangspunkt i en sterk tese om at individualisering av kollektive meningsressurser, som for eksempel klassestrukturer, ikke lenger er formende for folks handlinger fremstår individet som autonomt og helt individuelt handlende. I Becks øyne blir sosialiseringsspektivet slik helt borte (Krange og Øia 2005). I en svak tese om individualisering stiller ting seg litt annerledes. Tilhengere av dette perspektivet holder fast ved at senmoderniteten har et institusjonelt underskudd, men temaer som klasse, kjønn og etnisitet er fremdeles viktig, for eksempel for å forstå identitetsdannelse. Samtidig legges det vekt på at unge folk gjennom sin refleksive kapasitet på nye måter spiller en konstruktiv rolle i slike prosesser. En forståelse av individualisering går på at ungdom i sterkere grad enn tidligere er tvunget til å tenke over sine egne valg og egen identitet. Men dette skjer uten at de har sluppet helt fri fra alle sosiale og kulturelle bånd. Dette peker mot en svak tese om individualisering (Krange og Øia 2005).

Furlong og Cartmel (1997) anlegger i boken "Young people and social change" et svakt begrep om individualisering. Selv om deres empiriske materiale viser stor stabilitet med hensyn til variabler som måler klasse og kjønn, er de ikke villige til å konkludere med at individualiseringstenen er gal (Krange og Øia 2005). Dette er fordi de mener å observere at de institusjonene som rammer inn ungdomslivet differensieres og åpnes for andre alternativer. Det oppstår da et paradoks når ungdom allikevel reproducerer ulikheter langs de klassiske aksene. Furlong og Cartmel (2007:12) skriver også at selv om man finner forholdsvis stor grad av reproduksjon av fordeler og ulemper (ulikhet) over tid, så har de sosiale kløftene blitt mer utflytende. Unge mennesker har en økende oppfattelse av at de lever i et samfunn som kjennetegnes ved risiko og usikkerhet, som de er tvunget til å forholde seg til på et individuelt plan. Kan det da være slik at selv om den sosial

reproduksjonen til høyere utdanning har vært mer eller mindre stabil over tid, så kan denne oppfattelsen som de unge har bidra til at unge mennesker fra ulike bakgrunn velger å studere i utlandet. Hvis de uansett har tenkt til å studere, så kan det å studere i utlandet, være en del av den ”forhandlingen” de unge har med det risikofylte og usikre samfunnet mange kanskje føler at de lever i. Gjør noe med livet dit! Lev! Ta sjansen før det er for sent!!

Furlong og Cartmel (1997) hevder at klasse fremdeles har betydning på folks livssjanser, men som et resultat av fragmenteringen av sosiale strukturer har kollektive livssjanser blitt svakere. Karlsen (2002, som etter 2004 heter Karlsen Bæck) argumenterer for at selv om hun finner stor stabilitet i gutters og jenters yrkespreferanser, så har forfattere som Beck og Giddens relevans i forhold til unges valg av utdanning og arbeid. Men hun argumenterer også for at selv om Beck kan ha rett i at den subjektive klassebevisstheten er svekket, er dette imidlertid mindre viktig da empiriske data viser systematisk strukturell ulikhet (Bæck 2004). Men siden Bæck holder på at plassering innenfor sosiale strukturer spiller en rolle, plasserer hun seg i følge Krange og Øia (2005: 249-50) innenfor den svake individualiseringsteser.

Globalisering

Moderne samfunn preges i dag i stadig større grad av flyt av mennesker og meninger, og kommunikasjon som krysser landegrenser, etniske grenser og sosiale grenser (Krangle og Øia 2005: 29). Folk som studerer utenfor egne landegrenser er et eksempel på dette.

Globalisering kan ses som en form for evolusjon eller avterretorialisering. som i økende grad gjør verden til ett sted, med felles økonomi og kultur. Man får en sammenveving av lokaliteter i større globale systemer, som innebærer blant annet at romlig avstand blir mindre relevant (Helle-Valle 2000 i Krangle og Øia 2005). Når romlig avstand ikke lenger oppfattes som like relevant, kan dette kunne bidra til at det oppfattes som enklere å velge å studere utenfor egne landegrenser. Dette vil igjen muligens kunne føre til at flere tar dette valget, uavhengig av sosial bakgrunn.

Samfunnsforskere som Bauman, Friedman og Lasch (Krangle og Øia 2005) tolker globalisering inn i et klasse- og konflikt perspektiv. Det kommer i følge Bauman til å oppstå et nytt skille mellom en overklasse som hyller globaliseringen og en underklasse som frykter den, og det vil vokse frem en ny, global kulturelite (Krangle og Øia 2005). Men denne nye eliten vil også kunne være preget av skjev sosial rekruttering. Bæck (2004) viser til hvordan Bourdieus syn på det moderne kan ses som at de dominerende klasser har den type habitus

som trengs for å lykkes i det senmoderne samfunnet. De har en modernisert og differensiert habitus som gjør dem i stand til å anerkjenne og tyde det som skjer på det aktuelle felt. Agenter i høyere sosiale lag handler likevel ikke under større frihet enn andre. Men siden habitus ifølge Bourdieu genererer all handling, og vi finner grunnlaget for individets habitus i individets posisjon i det sosiale rom, er endring bare tilsynelatende. Endringsprosessene påvirker ikke samfunnets trekk og strukturer på noen grunnleggende måte. Når den dominerte klassen hele tiden prøver å ta igjen den dominerende klassen, må den dominerende klassen finne på noe nytt som skiller dem fra de andre (Bæck 2004). Det å velge utenlandsstudier kan kanskje være nettopp en slik mekanisme. Som vi har sett tidligere har Bourdieu og Passeron (1977) foreslått at når det skjer en verdireduksjon av høyere utdanning, må de fra høyere sosial lag svare med å ta enda mer prestisjefylte utdanninger. Eller i vårt tilfelle, studere i utlandet. Ved å studere i utlandet viser du at du lever i takt med den globale utviklingen. Dette kan også ses i sammenheng med at det finner sted en ny organisering av arbeidet med fleksible arbeidstider, mindre stedbundne arbeidsplasser og løsere tilknytning mellom arbeidstaker og arbeidsgiver. Utdanningseksplasjonen har ført til at utdanning har blitt nødvendig for innpass på arbeidsmarkedet. Dette har igjen ført til devaluering av utdanning. Utdanning har derfor blitt en nødvendig, men ikke tilstrekkelig, betingelse for å få innpass på arbeidsmarkedet (Krange og Øia 2005). Studier utenfor egne landegrenser kan gi god erfaring som er nyttig å ha med seg i den individualiserte kampen om knappe goder. For eksempel kan språkkunnskaper og kjennskap til ulike kulturer gjøre at man skiller seg ut fra mengden av arbeidssøkere. Utenlandsstudier vil i denne sammenhengen kunne betraktes som attraktivt for de med høy sosial bakgrunn. På denne måten vil sosial bakgrunn kunne få økt betydning i valg av utenlandsstudier.

3.1.5 Stabilitet eller endring?

Det har blitt påvist at ulikhet mellom sosiale grupper har vært forholdsvis stabile over tid (Hansen 1997, 2008, Krange og Øia 2005 Sjekk dette). Likevel vil de gamle klasseforskjellene i følge Beck (1992) miste sin betydning. Folks tilknytning til sosial klasser har blitt svakere, og klassebakgrunn har nå liten betydning for hvordan folk handler. Hvis Beck og Giddens har rett, vil dette bety at sosial bakgrunn ikke lenger er av like stor betydning for valg av utenlandsstudier. Hvem som helst kan, uavhengig av sosial bakgrunn, velge å studere i utlandet. På denne måten kan man skape sin egen identitet, og om man lykkes vil man være bedre utrustet mot samfunnets nye risikoer. Men Beck (1992) påpeker

samtidig at de nye risikoene kan forsterke klasseforskjellene, da de rike har mulighet til å kjøpe seg sikkerhet og frihet. Dette vil da tilsi at om de med høy sosial bakgrunn har mer ressurser som fører til at de har friheten til å velge utenlandsstudier om de vil, vil de nye risikoene føre til at sosial bakgrunn har fått økt betydning for valg av utenlandsstudier.

Det kan være vanskelig å tolke hva Beck egentlig mener med at sosial bakgrunn ikke lenger er av avgjørende betydning for folks livssjanser. På den ene siden argumenterer han for at de gamle klasseforskjellene mister sin betydning, samtidig som han på den andre siden påpeker at nye risikoer kan være bidra til å forsterke klasseforskjellene. I forhold til den sosiale rekrutteringen til utenlandsstudier vil dette kunne tolkes dit hen at individualisering kan ha bidratt til at sosial bakgrunn enten kan ha fått økt eller svekket betydning for valg av utenlandsstudier. Birkelund (2000) argumenterer for at det ikke holder å påstå at det foregår endringer i klasserelasjoner. Det må også påvises empirisk. Hun påpeker at ”økt individualisme i arbeidslivet og samfunnet forøvrig sammenfaller dessuten med relativt stabile mønstre knyttet til klasseforskjeller – tilsynelatende et paradoks” (2000: 219). Selv om man bruker begrepene stabilitet over tid og rom, så har det skjedd endringer på noen områder (Birkelund 2000). Disse endringene er imidlertid svært små. Det er for eksempel tendenser til at foreldrenes inntekt ser ut til å ha fått litt mer betydning for utdanningsvalg (Hansen 2008). Når det gjelder utdanningslengde i den vestlige verden er kjønnsforskjellene nærmest avskaffet, mens klasseforskjellene derimot er forholdsvis stabile. Birkelund (2000) konkluderer med at det er lite som tyder på at moderne samfunn preges av mindre ulikhet enn tidligere. Men betydningen av den globaliserte kapitalismen som økonomisk system bør ikke undervurderes. Inntektsforskjeller kan være stabile eller til og med øke i den individualiserte markedsøkonomi, og moderne mønstre knyttet til ulikhet vil først og fremst være preget av markedsrelasjoner. Spørsmålet er om det gir mening å snakke om klassesamfunn når folk ikke identifiserer seg med noen klasse? Man kan da bruke Becks begrep om individualisert sosial ulikhet (Birkelund 2000). Beck sier at bortfallet av sosiale klasser og opphevelse av sosial ulikhet ikke faller sammen (Beck 1992). Med dette mener han at man opplever en økt sosial ulikhet samtidig som sosiale klasser flyter i hverandre. Folk innenfor samme klasse og/eller lønnsnivå kan nå velge mellom forskjellige livsstiler, sosiale bånd og identiteter. Dette gjør at de subjektive klassene blir svakere. Individualiserte livsstiler erstatter klasespesifikke livsstiler. På denne måten fortsetter sosial ulikhet å utøve et sterkt grep over folks liv, men i økende grad på et individuelt nivå, heller enn et klasse- og gruppenivå (Bæck 2004). Men Beck påpeker også at ulikheter i lønn og arbeidsdelingens

struktur tross alt er forblitt relativt uendret og at sosiale ulikheter innenfor vestlige samfunn er svært stabile.

3.1.6 Oppsummering

Vi har nå sett at det er flere ulike teorier som kan brukes til å belyse sammenhengen mellom sosial bakgrunn og valg av utenlandsstudier. Vi delte inn teoriene etter ressursperspektivet, sosialiseringperspektivet og rasjonelt valgperspektiv, som alle har utgangspunkt i å forklare hvordan ulikhet i utdanningssystemet oppstår, og hvordan dette reproduseres over tid. I delkapittel 3.1.4 så vi hvordan individualiseringsteori kan bidra til å forklare hvordan endringer i det senmoderne samfunn kan ha påvirket den sosiale rekrutteringen over tid, gjennom blant annet økt krav om selvrealisering og selvrefleksivitet. Vi har også sett hvordan globalisering og det at verden har blitt ”mindre” kan ha bidratt til at betydningen av sosial bakgrunn for valg av utenlandsstudier kan ha avtatt over tid.

3.2 Forskningsspørsmål

På bakgrunn av hva tidligere forskning og de ulike teoriene som har blitt presentert kan si oss om mulige sammenhenger mellom sosial bakgrunn og valg av utenlandsstudier vil jeg nå utlede forskningsspørsmål for videre analyser i oppgaven.

Den sosial rekrutteringen til utenlandsstudier

Den første problemstillingen i denne oppgaven er hvordan den sosiale rekrutteringen til utenlandsstudier har vært i perioden 1987 til 2006. Som vi så i kapittel 2 er det ikke gjort så mye tidligere forskning på norske studenter i utlandet. Derfor kan det før vi ser nærmere på betydningen av sosial bakgrunn, være nyttig å få en oversikt over hvordan utviklingen i rekrutteringen til utenlandsstudier har vært over tid. Dette gjelder både med hensyn til hvor stor andel av den norske studentmassen som har studert i utlandet, kjønnsfordeling, studieland, og fagfelt. Med utgangspunkt i dette stiller jeg følgende forskningsspørsmål:

- 1) Hvordan har rekrutteringen til utenlandsstudier vært i perioden 1987 til 2006?

Rekrutteringen til høyere utdanning, og til hvilke studieretning som velges er som vi har sett sosialt skjevfordelt (Hansen 2000 og 2005, Helland 2006). Tidligere forskning har også vist at utenlandsstudentene har foreldre med noe høyere utdanning enn andre studenter

(European Commission 2000, Høgskoleverket 1999, Wiers-Jenssen 2003 og 2005a). Disse studiene sier imidlertid lite om hvordan dette kan forklares. Som vi har sett tidligere i dette kapittelet så har det blitt foreslått flere ulike teorier på mekanismene bak sosial ulikhet i utdanningsvalg. (Boudon 1974, Bourdieu & Passeron 1977, Erikson og Jonsson 1996, Goldthorpe & Breen 2000), og vi delte disse inn i ressursperspektivet, sosialiseringperspektivet, og rasjonelt valgperspektiv. Selv om disse teoriene ikke vanligvis brukes i forhold til rekruttering til utenlandsstudier, så kan de likevel brukes til å forstå noen av mekanismene som ligger bak folks utdanningsvalg. På bakgrunn av disse teoriene kan det tenkes at ungdom fra høyere sosiale lag i større grad enn andre verdsetter utenlandsstudier, og har ressurser, kunnskap og kompetanse som gjør de mer disponert for å ta valget om å studere i utlandet. I følge Erikson og Jonsson (1996) vil også personer fra lavere sosiale lag være mer risikosky enn personer fra høyere sosiale lag. Dette vil i så fall kunne tilsi at personer med lav sosial bakgrunn heller velger studier ved norske læresteder, enn å ta risikoen med å flytte til et annet land for å studere. Tidligere forskning har gitt oss lite informasjon om betydningen av økonomiske ressurser for valg av utenlandsstudier. Det er likevel sannsynlig at foreldrenes økonomiske ressurser vil være av positiv betydning for valg av utenlandsstudier. Har man foreldre med som tjener godt vil man kunne få økonomisk støtte til skolepenger og levekostnader forbundet med utenlandsstudier. Det vil også kunne en økonomisk sikkerhet slike at man i større grad velger å ta risikoen med å studere i et annet land. Derfor stiller jeg følgende forskningsspørsmål:

2) Er det en positiv sammenheng mellom foreldrenes utdanning og valg av utenlandsstudier?

3) Er det en positiv sammenheng mellom foreldrenes inntekt og valg av utenlandsstudier?

Alder ved første påbegynte høgere utdanning

Alder ved første påbegynte høgere utdanning kan være av betydning for om man velger å studere i utlandet. Tidligere forskning har blant annet vist at personer med lav sosial bakgrunn i større grad enn andre velger yrkesforberedende fag på videregående. Da er det mange som velger å gå ut i arbeidslivet, heller enn videre studier. Har man senere lyst til å ta en høyere utdanning, er man først nødt til å ta studieforbredende påbygging. I tillegg vet vi at personer med lavere sosial bakgrunn ofte har dårligere karakterer fra videregående skole enn de med høyere sosial bakgrunn, og at personer med lave karakterer fra videregående skole ofte venter lenger før de begynner på høgere utdanning (Næss 2006). Dette kan blant annet komme av at de er nødt til å ta opp videregående fag, eller vente på alderspoeng for å

bedre karaktersnittet sitt. Dette kan ha innvirkning på valget om å velge utenlandsstudier eller ikke. Jo eldre man er når man begynner på høyere utdanning, jo større er sannsynligheten for at man har familie, barn, eller andre forpliktelser, og det kan da være mye som taler for å ta utdanningen i nærheten av der du bor. Ut fra dette kan man tenke at sannsynlighet for å velge utenlandsstudier, blir lavere jo eldre man er når man påbegynner høyere utdanning. Når vi vet at de med lavere sosial bakgrunn ofte venter lenger før de begynner på høyere utdanning, kan dette gi en indikasjon på at de med lav sosial bakgrunn har lavere sannsynlighet for å velge utenlandsstudier, enn de med høyere sosial bakgrunn. Vi stiller derfor følgende forskningsspørsmål:

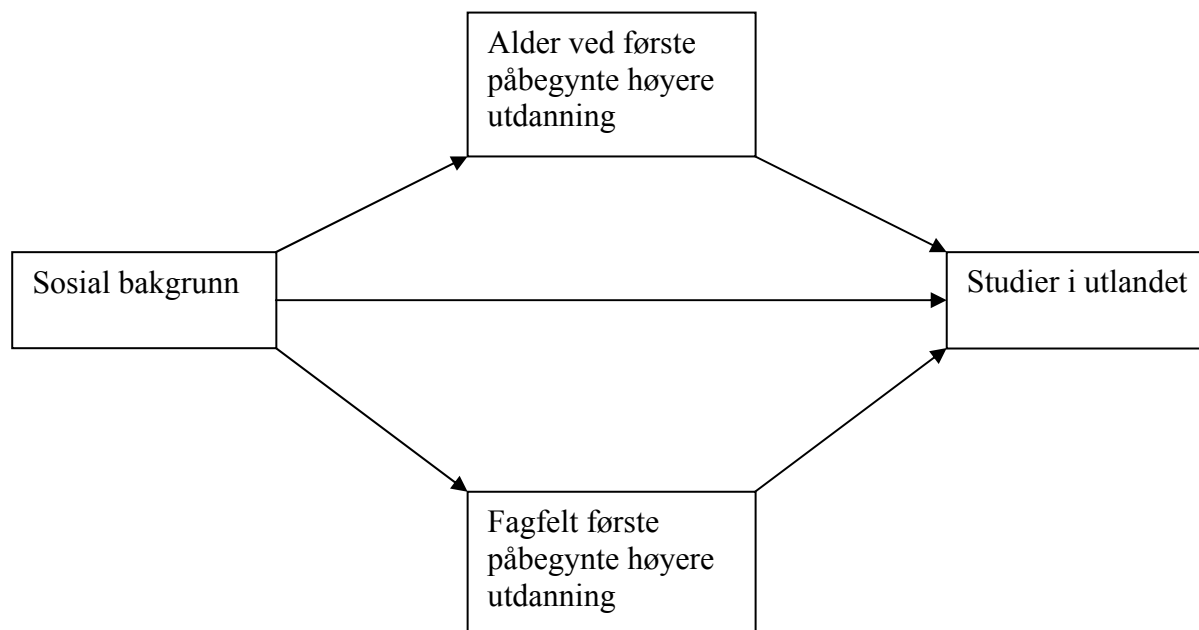
4) Er det slik at noe av sammenhengen mellom sosial bakgrunn og valg av utenlandsstudier skyldes at de med lavere sosial bakgrunn ofte venter lenger før de begynner på høyere utdanning?

Fagfelt

Valg av utenlandsstudier kan like gjerne, som det er vist i presentasjonen av tidligere forskning, være valg av fagfelt. Kanskje tilbys ikke studiet du ønsker å gå på ved norske lærersteder, eller du har ikke gode nok karakterer for å komme inn på studiet du ønsker i Norge. Da kan utenlandsstudier være et aktuelt alternativ. Tidligere forskning har vist at den sosiale rekrutteringen til ulike studieretninger er skjev (Helland 2006). Spesielt gjelder dette eliteutdanninger som medisin og juss (Hansen 2000 og 2005). Om det er slik at de som studerer i utlandet oftere velger fag som har spesielt skjev sosial rekruttering, kan dette være en faktor som virker inn når vi undersøker sammenhengen mellom valg av utenlandsstudier og sosial bakgrunn. Det vil da være interessant å undersøke om fagfelt ved første påbegynte høyere utdanning kan ha betydning for valg av utenlandsstudier. Forskningsspørsmål 5 er derfor som følger:

5) Er det slik at noe av sammenhengen mellom valg av utenlandsstudier og sosial bakgrunn skyldes valg av fagretning?

Figur 3.1 Analytisk modell av sammenhengen mellom sosial bakgrunn og valg av utenlandsstudier.

For å få en bedre oversikt over hvordan disse forskningsspørsmålene tenkes å henge sammen, vil sammenhengene illustreres med en kausalmodell i figur 3.1. Dette er ikke en fullstendig årsaksmodell, men en illustrasjon av oppgavens problemstillinger. Modellen viser hvordan sosial bakgrunn kan påvirke valget av utenlandsstudier. Effekten av sosial bakgrunn kan enten gå direkte fra sosial bakgrunn til valg av utenlandsstudier. Eller det kan være slik at sosial bakgrunn kan ha betydning for alder og fagfelt ved første påbegynte høyere utdanning, og at dette igjen kan påvirke sannsynligheten for å studere i utlandet. Alder og fagfelt ved første påbegynte høyere utdanning kan da ses som mellomliggende faktorer.

Stabilitet eller endring?

Tidligere forskning har vist at den sosiale rekrutteringen til høyere utdanning har vært forholdsvis stabil over tid (Hansen 1997, 2008, Shavit & Blossfeld 1993). Dette gjelder ikke bare valg av høyere utdanning, men det er også stor grad av sosial reproduksjon når det gjelder valg av fagfelt (Helland 2006). Det er imidlertid de som mener at betydningen av sosial bakgrunn for utdanningsvalg er avtagende (Breen 2005). Når det gjelder valg av utenlandsstudier finnes det imidlertid ingen studier som viser hvordan betydningen av sosial bakgrunn har vært over tid. Teoriene som faller inn under ressursperspektivet, sosialiseringperspektivet, og rasjonelt valgperspektiv kan brukes til å forklare hvordan reproduksjon av sosial ulikhet i utdanningsvalg. For eksempel vil det i følge sosial

posisjonsteori være slik at man på bakgrunn av rasjonelle kalkyle velger utdanning med tanke på å opprettholde sin sosial posisjon (Boudon 1974). Om det er slik at ungdom fra høyere sosiale lag i større grad enn andre velger utenlandsstudier, og at utenlandsstudier gir ekstra prestige utover selve utdanningen, vil dette kunne bidra til reproduksjon av ulikhet i valg av utenlandsstudier. Det kan også være at verdier og holdninger til utenlandsstudier går i arv, og på den måten bidrar til reproduksjon i den sosiale rekrutteringen til utenlandsstudier. Om det er slik at det er mange av de samme mekanismene som ligger bak rekruttering til høyere utdanning og til valg av utenlandsstudier, vil man med utgangspunkt i disse teoriene derfor kunne anta at også den sosiale rekrutteringen til utenlandsstudier har vært preget av stabilitet over tid.

Men i og med at det finnes lite informasjon om sammenhengen mellom sosial bakgrunn for valg av utenlandsstudier over tid, kan vi imidlertid ikke uten videre anta at det er slik. Kanskje er det andre forhold som påvirker rekrutteringen til utenlandsstudier enn rekrutteringen til høyere utdanning i Norge. I følge Beck og Giddens har samfunnet gått igjennom store endringer de siste tiårene, og samfunnet har blitt individualisert. Valg av utenlandsstudier kan i forhold til dette tenkes å være en del av prosessen med å skape sin egen biografi og gi god erfaring som er nyttig å ha med seg i den individualiserte kampen om knappe goder. Ved å studere i utlandet viser du at du lever i takt med den globale utviklingen. Ser vi dette i sammenheng med teorien om verdireduksjon av høyere utdanning, kan det tenkes at sammenhengen mellom utenlandsstudier og sosial bakgrunn har økt over tid, fordi utenlandsstudier kan gi deg et nødvendig fortrinn i utdannelsen, og ved at man tilegner seg språkferdigheter, internasjonale nettverk og kulturelle ferdigheter. På den annen side kan faktorer som økt fokus på utenlandsstudier i media og fra utdanningsinstitusjonene, gode utekslingsavtaler, og at verden har blitt "mindre" gjennom blant annet billige flybilletter, ha bidratt til at folk som tidligere ikke ville ha studert i utlandet nå velger det. Dette kan igjen ha bidratt til at sammenhengen mellom utenlandsstudier og sosial bakgrunn har blitt svakere over tid.

Variasjoner i arbeidsmarkedet er en annen faktor som kan tenkes å ha påvirket rekrutteringen til utenlandsstudier over tid. For eksempel var det dårlig arbeidsmarked på begynnelsen av 90-tallet. Dette kan ha gjort at folk med lav sosial bakgrunn i større grad har satset på å ta utdanning ved norske læresteder, fordi det kan være en fordel i jobbsøkningsprosessen når arbeidsgiverne lettere kan vurdere kvaliteten på utdanningen. På den annen side kan det

hende at man i perioder hvor det er vanskelig å få jobb, utsetter jobbsøkingen og heller bruker lenger tid på å studere. Da vil det å studere i utlandet kunne være et godt alternativ.

For å undersøke hvordan den sosial rekrutteringen til utenlandsstudier har vært over tid så spør jeg:

6) Har sammenhengen mellom foreldrenes utdanning og sannsynligheten for å studere i utlandet variert over tid?

7) Har sammenhengen mellom foreldrenes inntekt og sannsynligheten for å studere i utlandet variert over tid?

Endringer i Lånekassens støtteordninger

Den andre problemstillingen i denne oppgaven er om endringene i Lånekassens støtteordninger har hatt noen effekt på den sosiale rekrutteringen til utenlandsstudier. I kapittel to så vi at det er en politisk målsetting at alle skal ha gode muligheter til å studere i utlandet. Et av virkemidlene i forhold til dette er at man kan få økonomisk støtte til utenlandsstudier gjennom Lånekassen. Vi så også at dette er et tema som det finnes lite informasjon om. Kan det for eksempel være slik at endringene i støtteordningene faktisk strider mot de politiske målsettingene? I vurderingen om man skal velge å studere i et annet land kan økonomiske hensyn være en av faktorene som spiller inn. I noen land vil levekostnadene være betydeligere lavere enn de er i Norge, og det kan derfor være økonomisk lønnsomt å velge å studere i dette landet fremfor studier i Norge. Men utenlandsstudier kan også medføre økonomiske kostnader. Blant annet kan det være slik at lærestedet krever høye skolepenger. Det kan også være vanskeligere å få seg en deltidsjobb ved siden studiene slik mange studenter i Norge har. I denne sammenheng kan økonomisk hjelp fra foreldrene være avgjørende for om man tar avgjørelsen om å studere i utlandet. Riktignok finner Fekjær (2000) at de sosiale forskjellene i økonomisk støtte hjemmefra i studietiden er små, men det kan likevel være slik at om man har foreldre med høy inntekt tør man i større grad å ta sjansen på å ta opp mer studielån. På denne måten kan det i følge teorien om risikoaversjon tenkes at utenlandsstudier kan medføre en større økonomisk risiko for de med lavere sosial bakgrunn. Endringer i Lånekassens støtteordninger har derfor muligheten til å påvirke den sosiale rekrutteringen til utenlandsstudier. I perioden 1987 til 2006 har det skjedd flere endringer i støtteordningene. Dette kan gjøre at det kan være vanskelig å vite hvilke endringer som kan ha påvirket den sosiale rekrutteringen til

utenlandsstudier. Sammenhengen mellom Lånekassens støtteordninger og valg av utenlandsstudier er imidlertid et viktig spørsmål, og jeg vil i analysene derfor prøve å belyse dette temaet. Har endringene i Lånekassens støtteordninger har en effekt på den sosiale rekrutteringen til utenlandsstudier? Og er en eventuell effekt sterk nok til å bli fanget opp av analysene i denne oppgaven. I løpet av perioden 1987 til 2006 var det to store endringer, i 1993 og 2004, og analysene vil derfor ta utgangspunkt i disse to årene.

I 1993 ble det åpnet for støtte til studier utenfor Europa og Nord-Amerika. Dette medførte blant annet at det etter hvert var mange som valgte å studere i Australia. I Australia er det lavere skolepenger enn i andre engelskspråklige land, noe som kan innebære at de økonomiske kostnadene ved utenlandsstudier blir mindre. I tillegg er ofte søknadsprosessen enklere, ved at en del australske universiteter har drevet med aktiv markedsføring overfor norske studenter. Det kan også være slik at når det ble åpnet for studier i andre land, så skjedde det samtidig en endring i hvilke fag utenlandsstudentene tok. I og med at den sosiale rekrutteringen til ulike studieretninger er skjev, vil en endring i sammensettingen av hva utenlandsstudentene studerer kunne tenkes å påvirke den sosial rekrutteringen til utenlandsstudier. I denne sammenheng vil både foreldrenes utdanning og foreldrenes inntekt kunne være av betydning. Dette kan være en indikasjon på at betydningen av sosial bakgrunn for valg av utenlandsstudier sank etter endringene i støtteordningene i 1993. Vi spør derfor:

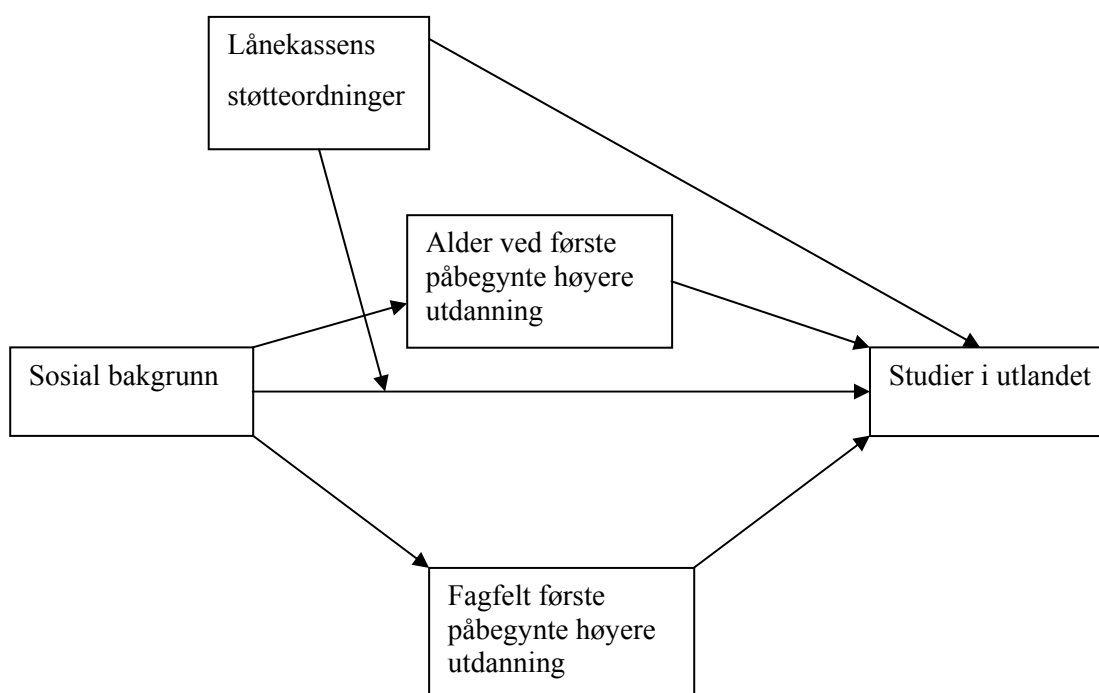
8) Er det slik at etter endringene i Lånekassens støtteordninger i 1993, sank sammenhengen mellom sosial bakgrunn og direkte start på utenlandsstudier?

Når det gjelder endringene i Lånekassens støtteordninger i 2004, kan disse tyde på endringer i to ulike retninger. Ved at det nå er mulig å ta opp mer lån til dekning av skolepenger til studier i utlandet, vil dette kunne minsket betydningen av foreldrenes inntekt. Samtidig kan det argumenteres for at når en mindre del av støtten til skolepenger blir gitt som stipend samtidig som man kan ta opp mer lån enn tidligere, blir også den økonomiske risikoen større. Dette vil da peke i retning av at foreldrenes inntekt har fått økt betydning etter endringene i 2004. Nå er det bare de som har foreldre med høy inntekt, som får ekstra privat stipend, eller som er villige til å ta risikoen ved å ta opp høye lån, som har muligheten til å studere ved dyre, engelskspråklige læresteder. Men om det er slik at det nå er de som stiller sterkest økonomisk som drar til land hvor det kreves høye skolepenger, kan dette likevel være av betydning for den sosiale rekrutteringen til utenlandsstudier generelt. Selv om

endringene i Lånekassens støtteordninger først og fremst vil ha betydning i forhold til betydningen av foreldrenes inntekt for valg av utenlandsstudier, kan det også tenkes at det kan ha skjedd en endring i betydningen av foreldrenes utdanning. Vi stiller følgende forskningsspørsmål:

9) Er det slik at etter endringene i Lånekassens støtteordninger i 2004, så økte sammenhengen mellom sosial bakgrunn og direkte start på utenlandsstudier?

Figur 3.2 Analytisk modell av sammenhengen mellom den sosiale rekrutteringen til utenlandsstudier og Lånekassens støtteordninger.

Forskningsspørsmålene i forhold til endringene i Lånekassens støtteordninger illustres i figur 3.2. Modellen viser i likhet med figur 3.1 hvordan sosial bakgrunn kan påvirke valg av utenlandsstudier, og at effekten av sosial bakgrunn enten går direkte fra sosial bakgrunn til valg av utenlandsstudier eller via alder og fagfelt ved første påbegynte høyere utdanning. Figur 3.2 viser imidlertid også hvordan Lånekassens støtteordninger kan tenkes å påvirke sammenhengen mellom sosial bakgrunn og valg av utenlandsstudier. Det kan tenkes at effekten av Lånekassens støtteordninger på sannsynligheten for å velge utenlandsstudier, vil variere med sosial bakgrunn. Vi tenker oss altså at det kan være et samspill mellom sosial bakgrunn og Lånekassens støtteordninger som påvirker sannsynligheten for å studere i utlandet.

4. Datamateriale og metode

I dette kapitlet gir jeg en beskrivelse av datamaterialet, og de avhengige og uavhengige variablene som brukes i oppgaven og hvordan disse er operasjonalisert. Det gis også en oversikt over hvilke analysemetoder som brukes.

4.1 Oppgavens enheter

Denne oppgaven er en del av prosjektet "Educational Careers and Transition to Work" ved institutt for sosiologi og samfunnsgeografi, og bygger på registerdata som er satt sammen av Statistisk Sentralbyrå (SSB) på oppdrag fra dette prosjektet. Dataene er hentet fra Nasjonal utdanningsdatabase (NUDB) og FD trygd. For utenlandsstudentene rapporteres informasjon fra Lånekassen til SSB. Det vil si at det kan være tilfeller hvor utenlandsstudentene ikke er registrert, fordi de ikke har mottatt støtte fra Lånekassen. Imidlertid vil dette antageligvis ikke gjelde så mange, da det er stor grunn til å tro at de fleste i det minste har mottatt stipendandelen fra Lånekassen.

Datamaterialet består av 305340 personer. Av disse har 26140 personer studert i utlandet. Undersøkelsesenheterne er et tilfeldig utvalg på femti prosent av alle som har påbegynt høyere utdanning i perioden 1987 til 2005. Dette gjelder både for de som har studert i Norge og for de som har studert i utlandet.

4.2 Variabler

Studert i utlandet

Den avhengige variabelen i analysen som viser den sosiale rekrutteringen til utenlandsstudier i perioden 1987 til 2006 er en dikotom variabel med verdien 1 "Studert i utlandet" og verdien 0 "Ikke studert i utlandet". De som har verdi 1 "Studert i utlandet" på denne variabelen omfatter alle som har studert i utlandet innen de fem første årene etter påbegynt høyere utdanning. Denne grensen er satt for å få mest mulig sammenlignbare grupper når man ser på utvikling over tid. Det vil for eksempel være vanskelig å sammenligne en som begynte på høyere utdanning i 1987 for så å ta studier i utlandet tjue år senere, med en som startet høyere utdanning i 2000 og tok utenlandsstudier innen kort tid. Grensen er satt til fem

år fordi det er mange som tar en mastergrad i utlandet, etter først å ha tatt en cand.mag eller bachelorgrad i Norge. Variabelen er også konstruert slik at det er kun de som har påbegynt høyere utdanning i perioden 1987 til 2000 som er med. Dette fordi datamaterialet bare går frem til 2006. år 2000 må da være siste år for å begynne på høyere utdanning, slik at alle får fem år på seg til å begynne utdanning i utlandet. Det vil si at de som har påbegynt høyere utdanning etter 2000, eller har studert i utlandet etter at det har gått fem år etter påbegynt høyere utdanning er gitt verdien 0. Referansegruppen i denne analysen vil altså være både de som ikke har studert i utlandet, og de som har studert i utlandet fem år eller mer etter påbegynt høyere utdanning i Norge. I datamaterialet er det blant de som påbegynte høyere utdanning i perioden 1987 til 2000, 16729 personer som har studert i utlandet innen fem år etter påbegynt høyere utdanning².

Endring over tid

For å se på eventuelle endringer over tid har jeg delt datamaterialet inn i fire perioder. Det er det året personen begynner i høyere utdanning som ligger til grunn for denne inndelingen. I og med at den avhengige variabelen i disse analysene er basert på informasjon om man har påbegynt studier i utlandet innen fem år etter påbegynt høyere utdanning, er siste år for tilgangsdato satt til høst 2000. Dette for at man skal ha mulighet til å observere studentene i fem år. Det er også delt inn slik at kategoriene er tilpasset til når det skjedde endringer i Lånekassens støtteordninger i 1993. Det er også delt inn slik at periodene følger skoleåret, slik at de begynner på høsten og slutter på våren. Unntaket er den siste perioden som går frem til høst 2000. På bakgrunn av dette vil periodene være høst 1987 til vår 1990, høst 1990 til vår 1993, høst 1993 til vår 1997, og høst 1997 til høst 2000. Periodene vil i analysene omtales som 1. periode, 2. periode, 3. periode og 4. periode.

Avhengig variabel i analysen over endringer i lånekassen.

Den siste store endringen i støtteordningene var i 2004. Vi har derfor ikke muligheten til å følge studentene som påbegynte høyere utdanning etter 2004 i fem år etter påbegynte høyere utdanning. For å få grupper som er mest mulig sammenlignbare, vil det derfor i analysen som ser på om endringer i lånekassens støtteordninger sammenfaller med eventuelle endringer i den sosiale rekrutteringen til utenlandsstudier, kun være de som begynner direkte

² Blant de som påbegynte høyere utdanning i perioden 1987 til 2006 så er det i datamaterialet 23354 personer som har studert i utlandet innen fem år etter påbegynt høyere utdanning.

på utdanning som vil ha verdi 1 ("Studert i utlandet") på avhengig variabel. Disse vil da sammenlignes med de som påbegynner studier i Norge, som har fått verdien 0 "Ikke studert i utlandet". Den siste store endringen i støtteordningene var i 2004. Skal man sammenligne årene før og etter denne endringen kan vi, i og med at datamaterialet bare går frem til 2006, få problemer med at noen har hatt lenger tid på seg enn andre til å begynne studier i utlandet etter påbegynt høyere utdanning i Norge. Dette unngår vi imidlertid ved kun å se på om en person begynner direkte på utenlandsstudier. I datamaterialet er det 15258 personer som har begynt direkte på studier i utlandet uten først å ha studert i Norge, noe som utgjør 3,9 prosent av datamaterialet.

For å undersøke om endringer i lånekassens støtteordninger faller sammen med eventuelle endringer i den sosiale rekrutteringen til utenlandsstudier, vil det derfor gjøres analyser for årene før og etter en endring. Det beste ville ha vært å se på enkeltår i tiden før og etter endringene inntraff, men fordi vi da vil få problemer med at utvalget blir for lite, vil årene bli slått sammen til grupper på to og tre år. I analysen i forbindelse med endringen i lånekassens støtteordninger i 1993 vil det gjøres separate analyser for 1989-1990, 1991-1992, 1993-1994, og 1995-1996. Det blir da to perioder både før og etter endringen. For endringen i 2004 vil det gjøres analyser for 2000-2001, 2002-2003, og 2004-2006. Her vil det altså kun bli sett på en periode etter endringen. Dette fordi datamaterialet kun går frem til 2006.

Fagfelt

Denne variabelen viser hva slags type utdanning studentene tar ved første påbegynte utdanning. Variabelen er en omkodning av SSBs utdanningskode NUS2000, som står for Norsk standard for utdanningsgruppering (2000). Dette er en sekssifret kode, hvor det andre sifferet står for fagfelt. NUS2000-koden er egentlig mer detaljert når det gjelder studieretning og fag, men utenlandsstudentene er kun registrert med de to første sifrene. Informasjonen vi har om hvilke fag utenlandsstudentene tar i utlandet er derfor basert på en ganske grov inndeling. Det er også en svært ujevn fordeling i datamaterialet når det gjelder fagfelt for utenlandsstudentene. Det vil derfor legges vekt på de store gruppene, og de mindre gruppene vil bli slått sammen til samlekategori³. Kategorien Helse- sosial og idrettsfag vil i tillegg bli delt inn i høyere og lavere nivå. Data fra Lånekassen (Lånekassen

³ Kategori 0 "Allmenne fag" i NUS2000 koden er utelatt fra analysen, da ingen i datamaterialet har denne verdien. Kategori 9 "Uoppgitt" fagfelt er også utelatt fra analysene.

2008) viser at blant utenlandsstudentene er de dominerende gruppene innen helse og sosial fag er medisinstudenter og sykepleiestudenter. I kategorien ”Helse- sosial- og idrettsfag lavere nivå” kan det derfor forventes at det blant utenlandsstudentene er en stor andel sykepleiestudenter. På samme måte kan man anta at det i kategorien ”Helse- sosial- og idrettsfag høyere nivå” er en stor andel medisinstudenter. Tidligere forskning (Hansen 2005) har vist at rekrutteringen til medisinstudiet er svært sosial skjev, og det er grunn til å anta at medisinstudenter og de som studerer helse og sosialfaglige høgskoleutdanninger har ulik sosial bakgrunn. Selv om fagfelt er gruppert i ganske vide kategorier, kan altså denne inndelingen gi en indikasjon på eventuelle forskjeller mellom medisinstudenter og sykepleiestudenter. Kategoriene i denne inndelingen er:

1. "Samfunnsfag, lærer og pedagogutdanning"
2. "Humanistiske og estetiske fag"
3. "Økonomiske og administrative fag"
4. "Naturvitenskapelige fag, primærnæringsfag og samferdsel-, sikkerhet- og andre servicefag"
5. "Helse-, sosial- og idrettsfag lavere nivå"
6. "Helse-, sosial- og idrettsfag høyere nivå".

I de logistiske regresjonsanalysene vil ”Samfunnsfag, lærer og pedagogutdanning” brukes som referansekategori. I de deskriptive analysene vil det også vises figur over hvilke fagfelt utenlandsstudentene tar i utlandet. Denne er kodet på samme måte som fagfelt ved første påbegynte høgere utdanning.

Studieland

Studieland vil kun brukes i de deskriptive analysene for å vise hvordan utviklingen har vært over tid. Denne variabelen bygger på SSBs standard for land og statsborgerskap (2006), og gir en oversikt over hvilket land studenten har studert i. Jeg har kategorisert den slik:

1. "Norden"
2. " Øst-Europa"
3. "Vest-Europa"
4. "Storbritannia"
5. "USA og Canada"
6. "Australia og New Zeeland"
7. "Andre"

Sosial bakgrunn

I analysene vil foreldrenes utdanningsnivå og foreldrenes inntekt brukes til å måle sosial bakgrunn.

Foreldrenes utdanningsnivå

Den uavhengige variabelen "Foreldrenes utdanningsnivå" er en sammenslåing av variablene "mors høyeste utdanning" og "fars høyeste utdanning". Denne variabelen viser utdanningsnivået til den av foreldrene som hadde det høyeste utdanningsnivået når personen var 16 år. Variabelen bygger på det første sifferet i NUS2000 koden som står for utdanningsnivå. NUS2000 koden har opprinnelig åtte kategorier for utdanningsnivå, mens i denne oppgaven vil variabelen "Foreldrenes utdanningsnivå" kun bestå av fem kategorier. Kategoriene på denne variabelen har følgende verdier:

1. "Ingen utdanning og grunnskoleutdanning"
2. "Videregående, grunnutdanning"
3. "Videregående, avsluttende utdanning og påbygning"
4. "Universitets- og høgskoleutdanning, lavere nivå"
5. "Universitets- og høgskoleutdanning, høyere nivå og forskerutdanning"

Foreldrenes inntekt

Foreldrenes inntekt viser foreldrenes samlede gjennomsnittsinntekt da personen var mellom 10 og 18 år. Variabelen er justert etter konsumprisindeksen på 2000-nivå. I datamaterialet er gjennomsnittet for foreldrenes gjennomsnittlig inntekt når personen var mellom 10 og 18 år er på 411 998 kroner, mens medianen er på 390 927 kr. Denne variabelen er i utgangspunktet en kontinuerlig variabel, men fordi den har så mange ekstremverdier vil den deles inn i kategorier, som i de logistiske regresjonsanalysene vil brukes som dummyvariabler. Dette er for å unngå problemer med fortolkningen av resultatene i analysen, for eksempel ved at det legges for mye vekt på ekstremverdiene eller at sammenhenger skjules eller forsterkes. Variabelen er kodet i grupper frem til 1 000 000 kr. De med gjennomsnittsinntekt på over 1 000 000 kr har fått verdien "1 000 000 eller mer". Kategoriene har fått verdiene:

-
1. "0 til 300 000"
 2. "300 000 til 500 000"
 3. "500 000 til 700 000"
 4. "700 000 til 1 000 000"
 5. "1 000 000 eller mer"

Alder

Alder blir regnet ut fra hvor mange år personen var det året hun begynte høyere utdanning. I analysen over den sosiale rekruttering til utenlandsstudier i perioden 1987 til 2006 brukes alder som kontinuerlig variabel, med nullpunkt på 18 år. Sammenhengen mellom alder og sannsynligheten for å studere i utlandet er ikke lineær, og i regresjonsanalysene inkluderes det derfor et annengradsledd for alder.

Kjønn

Kjønn er en naturlig dikotom variabel hvor menn har fått verdien 0 og kvinner verdien 1. I datamaterialet er 44,8 prosent menn og 55,2 prosent kvinner.

4.3 Metode

Analysene vil i denne oppgaven gjøres ved hjelp av krysstabellanalyse og binær logistisk regresjon. I analysene i denne oppgaven vil krysstabellene i stor grad fremstilles ved hjelp av figurer for å vise endring over tid. For krysstabellene i kapittel seks vil det også gjøres en kjikvadrattest for å teste at resultatene skyldes sammenhenger i populasjonen og ikke tilfeldig utvalgsfeil. P-verdiene til disse vil oppgis i tabellene.

Logistisk regresjon

I analysene i kapittel seks og syv vil det i hovedsak bli benyttet logistisk regresjon. Logistisk regresjon egner seg godt når avhengig variabel er kvalitativ, slik de er i denne oppgaven (Skog 2004: 351). I vårt tilfelle er også de avhengige variablene dikotome, noe som vil si at variabelen kun har to verdier. Det vil derfor brukes binær logistisk regresjon. Når man gjør en regresjon av en avhengig variabel på en kategorisk uavhengig variabel får man den gjennomsnittlige verdien på den avhengige variabelen i de ulike gruppene, som defineres av den uavhengige variabelen (Skog 2004: 353). Det vil si at når man har en dikotom avhengig variabel så viser resultatene hvordan andelen som har verdi 1 på avhengig variabel, endrer seg med den uavhengige variabelen.

Resultatene kan i logistisk regresjon tolkes gjennom logit (log odds), odds eller sannsynligheter og andeler. I denne oppgaven vil det i de logistiske regresjonsmodellene oppgis logistiske koeffisienter og deres standardfeil (S. E.), samt om koeffisientene er statistisk signifikante. De logistiske koeffisientene viser hvor mye logiten endrer seg når den uavhengige variabelen øker med en enhet (Skog 2004: 361).

I logistisk regresjon er det vanskelig med en intuitiv tolkning av koeffisientene. Det kan derfor være greit å regne om fra logit til sannsynligheter. I analysene vil det vises figurer over beregnede sannsynligheter for de mest relevante resultatene. Disse beregnes ut fra følgende formel (Eikemo og Clausen 2007):

$$1 / (1 + \exp(-(b_0 + (b_{1*} X_1) + (b_{3*} X_2) + (b_{4*} X_3) + \dots (b_n * X_n))))$$

Signifikansnivå for parameterestimatene vil i alle tabellene oppgis ved tre stjerner (***) for signifikanssannsynlighet under en promille, to stjerner (**) for signifikanssannsynlighet under en prosent, og en stjerne (*) for en signifikanssannsynlighet under fem prosent.

Det vil i alle tabellene oppgis $-2 \text{ LogLikelihood} (-2LL)$, som er et mål på hvor godt modellen beskriver data (Skog 2004: 375). I og med at utvalgets størrelse (N) varierer noe fra modell til modell, vil det i tillegg til å oppgis $-2LL$ for både full modell og for en modell med kun konstanten inkludert, også oppgis Pseudo R^2 som beregnes ut fra formelen $1 - (-2LL \text{ full modell} / -2LL \text{ redusert modell})$. $-2LL$ og Pseudo R^2 vil ikke kommenteres ytterligere i beskrivelsen av modellene.

Beskrivelse av modellene

Analysene vil bli delt inn i tre empirikapiteler. Kapittel fem består av deskriptive analyser som gir en oversikt hvordan rekrutteringen til utenlandsstudier har vært over tid. Kapittel seks ser på rekruttering til utenlandsstudier og sosial bakgrunn, og hvordan dette har sett ut over tid. Og kapittel syv undersøkes det om eventuelle endringer i den sosiale rekrutteringen til utenlandsstudier faller sammen med endringer i lånekassens støtteordninger.

Tabell 6.3 i kapittel seks består av tre modeller, hvor nye variabler trekkes inn for hver modell. Tanken bak rekkefølgen variablene presenteres i, er at de variablene som kommer først i tid trekkes inn først.

I tabell 6.4 undersøkes det om den sosiale rekrutteringen til utenlandsstudier har vært preget av stabilitet eller endring over tid. Fordelingen i datamaterialet på de ulike variablene varierer litt mellom periodene, men variasjonene er imidlertid ikke veldig store og vil derfor ikke være av vesentlig betydning for resultatene av analysene⁴.

I tabell 6.4, 7.1 og 7.2 er det gjort separate analyser av forekjellige tidsperioder. For å undersøke om en eventuell endring over tid er signifikant, gjøres det en z-test. Dette er en test for å sammenligne om to uavhengige gjennomsnitt er like (Skog 2004: 180). For å gjøre dette må man først regne ut differansen mellom parameterestimatene for de to gjennomsnittene som skal testes, og denne differansens standardfeil. På bakgrunn av disse tallene kan det så gjøres en z-test, som beregnes etter følgende formel:

$$z = (b_m - b_k) / (\sqrt{[SE(b_m)]^2 + [SE(b_k)]^2})$$

I og med at utvalget i datamaterialet er så stort, vil z-verdien være tilnærmet normalfordelt (Skog 2004: 181). I tabell 6.4 vil de koeffisientene som er signifikant forskjellige på fem prosents nivå fra modellen for 1. periode høst 1987 til vår 1990 vises ved uthevet skrift. I tabell 7.1 og 7.2 vil koeffisientene som er signifikant forskjellige på fem prosent nivå fra første modellen merkes med uthevet skrift, mens de som er signifikant forskjellige fra andre modeller vil merkes med kursiv og understrek.

Analysene er utført ved hjelp av dataprogrammet SPSS 14.0.2 (Statistics Package for the Social Sciences).

⁴ En samletabell med variablenes frekvensfordeling i de fire periodene vises i vedlegg.

5. Deskriptive analyser

Et av spørsmålene i denne oppgaven er hvilken betydning sosial bakgrunn har hatt for valg av utenlandsstudier i perioden 1986 til 2006. Men før vi ser på betydningen av sosial bakgrunn for valg av utenlandsstudier, vil jeg først ha en deskriptiv analyse som viser utviklingen av rekrutteringen til utenlandsstudier i perioden 1987 til 2006. Dette gjøres for å få en oversikt over hvordan rekrutteringen har vært, med hensyn til antall utenlandsstudenter, kjønn, alder, studieland og fagfelt. Som vi har sett så kan valg av utenlandsstudier ofte like gjerne være valg av fagfelt. For eksempel har tidligere forskning vist at medisinstudenter ofte studerer i utlandet fordi de ikke kom inn på medisinstudiet ved norske læresteder (Wiers-Jenssen 2000). Det vil derfor være interessant å se på hvilke fagfelt utenlandsstudentene velger.

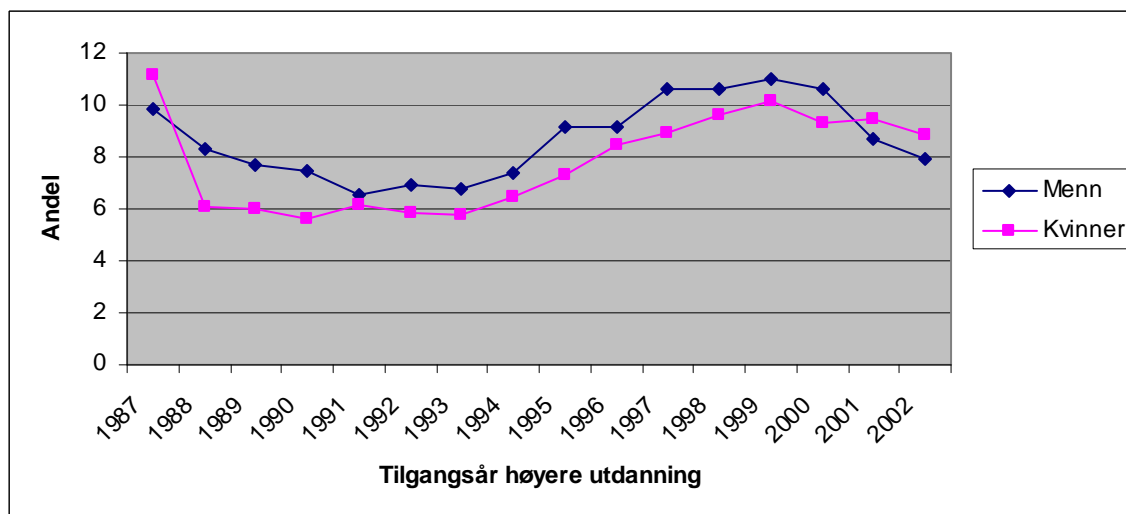
Analysen vil bestå av krysstabeller som presenteres i form av diagrammer som viser utviklingen i perioden 1987 til 2006. I figurene er det kun de som begynner på utenlandsstudier innen fem år etter påbegynt høyere utdanning som vises som utenlandsstudenter.

5.1 Rekrutteringen til utenlandsstudier i perioden 1987 til 2006

Kjønn

Figur 5.2 viser andelen menn og kvinner som har studert i utlandet innen fem år etter påbegynt høyere utdanning, etter alder ved første påbegynte høyere utdanning. Her ser vi at det er liten forskjell mellom kjønnene, og at det er blant de som var 21 – 22 år da de påbegynte høyere utdanning vi finner den største andelen som har studert i utlandet. I denne gruppen er det over 8 prosent som har studert i utlandet. Etter dette synker andelen. Blant de som var 33 år ved første påbegynte høyere utdanning er det kun 1 prosent som studerte i utlandet innen fem år etter påbegynt høyere utdanning.

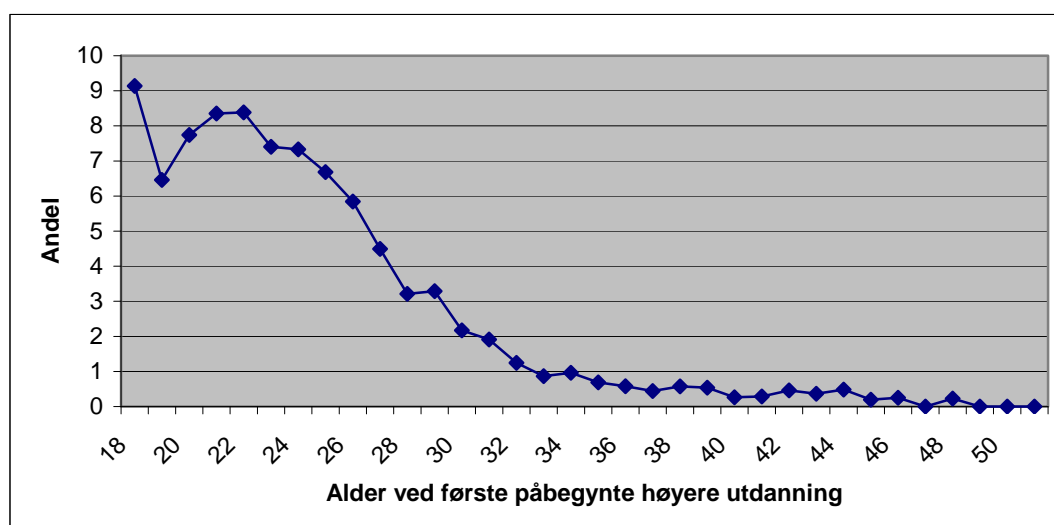
Figur 5.1 Prosent blant henholdsvis kvinnelige og mannlige studenter som har valgt utenlandsstudier innen fem år etter påbegynt høyere utdanning, i perioden 1987 til 2002.

Alder

Figur 5.2 viser andelen menn og kvinner som har studert utlandet innen fem år etter påbegynt høyere utdanning, etter alder ved første påbegynte høyere utdanning. Her ser vi at det er liten forskjell mellom kjønnene, og at det er blant de som var 21 – 22 år da de påbegynte høyere utdanning vi finner den største andelen som har studert i utlandet. I denne gruppen er det over 8 prosent som har studert i utlandet. Etter dette synker andelen. Blant de som var 33 år ved første påbegynte høyere utdanning er det kun 1 prosent som studert i utlandet innen fem år etter påbegynt høyere utdanning.

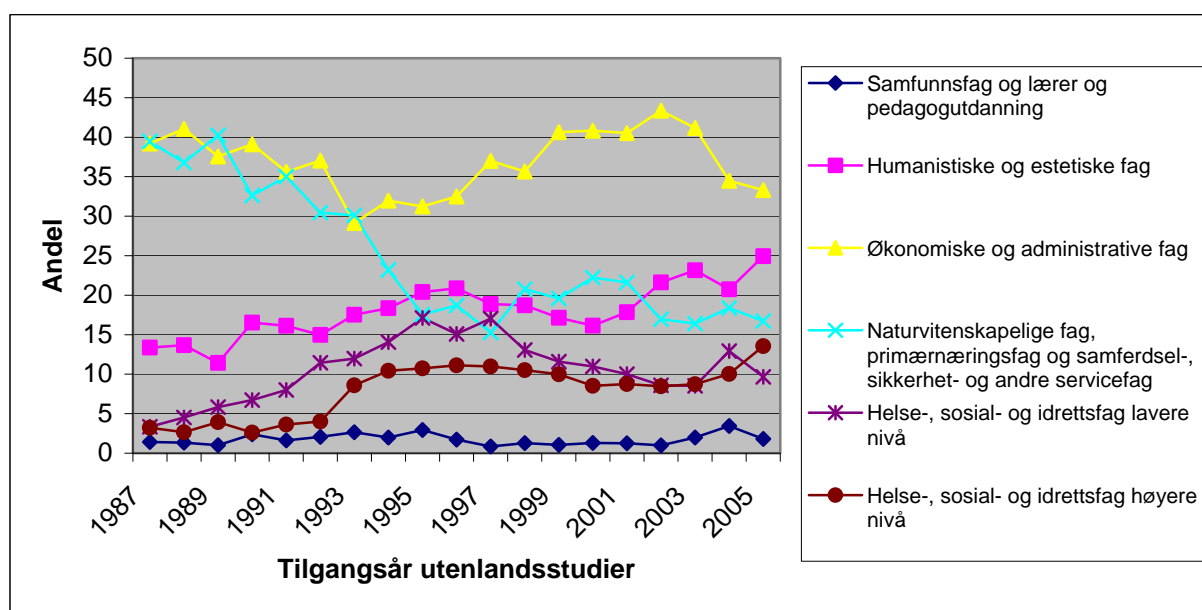
Figur 5.2 Prosent som har studert i utlandet etter alder ved første påbegynte høyere utdanning.

Fagfelt

Kapitel 2 viste at valg av utenlandsstudier ofte like gjerne kan være valg av studieretning. I datamaterialet finnes det som vi har sett ikke detaljerte opplysninger om hvilke fag utenlandsstudentene har tatt i utlandet.

Figur 5.3 Fagfelt for utenlandsstudentene etter tilgangsårs studier i utlandet⁵.

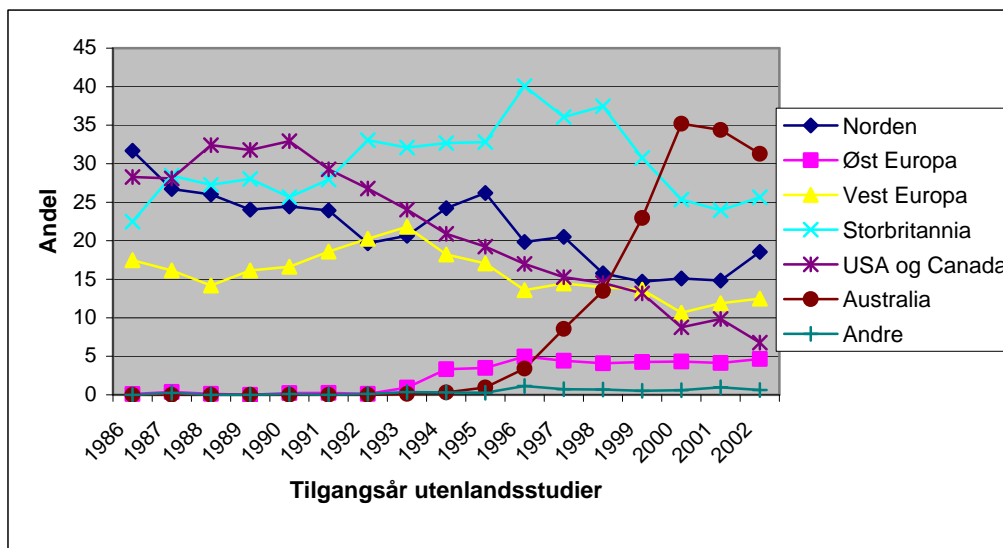

Figur 5.3 viser hvordan utenlandsstudentene fordeler seg i perioden 1987 til 2006 når det gjelder fagfelt ved første påbegynte studier i utlandet. Vi ser her at det gjennom hele perioden er økonomiske og administrative fag som har den største andelen blant utenlandsstudentene. I 2002 tok hele 45 prosent av de som påbegynte utenlandsstudier økonomiske og administrative fag. Frem til 1993 var det imidlertid omtrent like mange som tok naturvitenskapelige fag og lignende, som økonomiske og administrative fag.

⁵ I figur 5.4 og 5.5 vises det prosentandeler blant de som har studert i utlandet innen fem år etter påbegynt høyere utdanning. I de andre figurene vises de som har studert i utlandet innen fem år etter påbegynt høyere utdanning i forhold til studenter ved norske læresteder.

Studieland

Figur 5.4 Prosent av utenlandsstudentene etter studieland og tilgangsårsr utenlandsstudier.

Figur 5.5 viser andelen blant utenlandsstudentene etter studieland i perioden 1987 til 2002. Storbritannia er det landet som har holdt seg jevnt populært blant utenlandsstudenten. I begynnelsen av perioden var USA og Canada de mest populære studielandene, men andelen som valgte disse landene sank fra rundt 34 prosent i 1990 til kun 6 prosent i 2002. For Australia har utviklingen vært motsatt. Frem til 1993 var det ingen som valgte Australia som studieland, men på slutten av 1990-tallet økte andelen betraktelig. I 2000 var Australia det mest populære studielandet med en andel på litt over 35 prosent. Øst-Europa ble også mer populært som studieland fra midten av 1990-tallet, men det har ikke vært samme økning her som i Australia. Det er også mange som velger både Vest-Europa og Norden som studieland, selv om andelen har sunket noe utover perioden.

5.2 Oppsummering

Vi har nå fått en oversikt over hvordan rekrutteringen til utenlandsstudier har vært i perioden 1987 til 2006. Oppsummert kan vi si at andelen av den norske studentmassen som har studert i utlandet innen fem år etter påbegynt høyere utdanning har ligget på mellom seks og elleve prosent gjennom hele perioden, med et toppunkt på slutten av nittitallet. Det har vært en forholdsvis jevn fordeling mellom kjønnene i hele perioden. Når det gjelder alder så har de aller fleste utenlandsstudentene påbegynt høyere utdanning i begynnelsen av tjuetårene.

Blant de over tretti år var det få som studerte i utlandet. Ser vi på hva studentene har valgt å studere i utlandet så har økonomiske og administrative fag har vært det mest populære gjennom hele perioden, mens både helse- sosial- og idrettsfag høyere og lavere nivå, og humanistiske og estetiske fag har økt. Blant naturvitenskapelige fag og lignede har det vært en kraftig nedgang. Når det gjelder studieland har andelen studenter som velger Australia hatt en stor økning, men andelen som velger USA og Canada har gått ned.

6. Sosial bakgrunn og valg av utenlandsstudier

Vi har nå fått en oversikt over hvordan rekrutteringen til utenlandsstudier i perioden 1987 til 2006 har vært med hensyn til kjønn, alder, fagfelt og studieland. Vi vil nå se nærmere på sammenhengen mellom sosial bakgrunn og valg av utenlandsstudier, Det ble i kapittel 3 antatt at valg av utenlandsstudier varierer etter både foreldrenes utdanning og foreldrenes inntekt. Forskningsspørsmålene i forhold til dette var:

- 2) Er det en positiv sammenheng mellom foreldrenes utdanning og valg av utenlandsstudier?
- 3) Er det en positiv sammenheng mellom foreldrenes inntekt og valg av utenlandsstudier?
- 4) Er det slik at noe av sammenhengen mellom sosial bakgrunn og valg av utenlandsstudier skyldes at de med lavere sosial bakgrunn ofte venter lenger før de begynner på høyere utdanning?
- 5) Er det slik at noe av sammenhengen mellom valg av utenlandsstudier og sosial bakgrunn skyldes valg av fagretning?

Det ble i kapittel 3 også stilt spørsmål om betydningen av sosial bakgrunn har vært stabil eller endret seg over tid. Med utgangspunkt i de ulike teoriene så det ikke ut til å være noen entydig svar på dette, og det ble stilt følgende forskningsspørsmål:

- 6) Har sammenhengen mellom foreldrenes utdanning og sannsynligheten for å studere i utlandet variert over tid?
- 7) Har sammenhengen mellom foreldrenes inntekt og sannsynligheten for å studere i utlandet variert over tid?

Dette kapittelet vil bygges opp slik at det først vil være en analyse over hele perioden under ett, for så å se på betydningen av sosial bakgrunn generelt. Det vil også undersøkes om alder og fagfelt ved første påbegynte høyere utdanning, kan forklare noe av sammenhengen mellom sosial bakgrunn og valg av utenlandsstudier. Deretter vil det undersøkes om den sosial rekrutteringen til utenlandsstudier har vært preget av endring eller stabilitet over tid.

6.1 Betydningen av foreldrenes utdanning og inntekt

I forskningsspørsmål 2 ble det stilt spørsmål om det er slik at sannsynligheten for å studere i utlandet øker med foreldrenes utdanning.

Tabell 6.1 viser en oversikt over foreldrenes utdanningsnivå for studenter i utlandet og for studenter i Norge for hele perioden. Her kommer det tydelig frem at sannsynligheten for å studere i utlandet øker med foreldrenes utdanningsnivå. Blant de som har foreldre med universitets og høyskole utdanning er det 14,5 prosent som har studert i utlandet innen fem år etter påbegynt høyere utdanning. Til sammenligning er det 8 prosent av de som har foreldre med avsluttende videregående utdanning, og kun 3,1 prosent av de som har foreldre med grunnskoleutdanning velger utenlandsstudier. Foreldrenes utdanning ser altså ut til å ha stor betydning for valg av utenlandsstudier.

Tabell 6.1 Prosent av norske studenter som har studert i utlandet, etter foreldrenes inntekt⁶.

Foreldrenes høyeste utdanning	Studert i utlandet	N
Ingen utdanning og grunnskoleutdanning	3,10 %	18646
Videregående, grunnutdanning	5,10 %	63847
Videregående, avsluttende utdanning og påbygging	8,00 %	33615
Universitets- og høyskoleutdanning, lavere nivå	10,40 %	61601
Universitets- og høyskoleutdanning, høyere nivå og forskerutdanning	14,50 %	24601

p-verdi 0,000

Det er ikke bare foreldrenes utdanning som ser ut til å ha betydning for valg av utenlandsstudier. I forskningsspørsmål 3 spurte jeg om det er slik at sannsynligheten for å studere i utlandet øker med foreldrenes inntekt.

Tabell 6.2 viser at sannsynligheten for å studere i utlandet også øker med foreldrenes inntekt. Blant de som har foreldre som i gjennomsnitt tjente under 300 000 var det under fem prosent som valgte å studere i utlandet. Til gjengjeld var det blant de som har foreldre som tjener over 1 000 000 hele 26,16 prosent som hadde studert i utlandet innen fem år etter påbegynt høyere utdanning.

⁶ Utenlandsstudenter regnes i dette kapittelet som de har studert i utlandet innen fem år etter påbegynt høyere utdanning.

Tabell 6.2 Prosent av norske studenter som har studert i utlandet, etter foreldrenes inntekt.

Foreldrenes inntekt	Studert i utlandet	N
0 til 300 000	4,50 %	49234
300 000 til 500 000	6,90 %	102356
500 000 til 700 000	12,40 %	40267
700 000 til 1 000 000	19,40 %	9816
1 000 000 eller mer	26,20 %	1655

p-verdi 0,000

Sammenheng mellom utdanning og inntekt?

Det ser altså ut til sannsynligheten for å velge utenlandsstudier øker med både foreldrenes utdanning og med foreldrenes inntekt. Men det kan ofte være slik at de med høy utdanning også har høy inntekt, og omvendt. Det vil derfor være interessant å se på om sammenhengen mellom foreldrenes utdanning og valg av utenlandsstudier synker når det kontrolleres for foreldrenes inntekt. Dette undersøkes nærmere i tabell 6.3.

De logistiske koeffisientene viser her sammenhengen mellom de uavhengige variablene og sannsynligheten for å studere i utlandet innen fem år etter påbegynt høyere utdanning, kontrollert for de andre variablene i tabellen. Modell 1 i tabell 6.3 viser sannsynligheten for å studere i utlandet hvor det i tillegg til foreldrenes utdanning og foreldrenes inntekt også er kontrollert for kjønn. Vi merker oss først at kontrollert for de andre variablene i modell 1 er sannsynligheten for å studere i utlandet er mindre for kvinner enn for menn. Vi ser også at selv om vi har kontrollert for kjønn og foreldrenes inntekt, så er det fremdeles en positiv sammenheng mellom foreldrenes utdanning og sannsynligheten for å studere i utlandet.

Tabell 6.3 Logistiske regresjonsanalyser av sammenhengen mellom foreldrenes utdanningsnivå og inntekt, kjønn, alder og fagfelt, og sannsynligheten for å velge utenlandsstudier.

	Modell 1			Modell 2			Modell 3		
	b	***	S.E.	b	***	S.E.	b	***	S.E.
Konstant	-3,50	***	0,05	-3,25	***	0,05	-4,05	***	0,06
<u>Foreldrenes utdanningsnivå</u>									
<u>Ref.kat: Ingen utd. eller grunnskole</u>									
Videregående grunnutd.	0,42	***	0,05	0,24	***	0,05	0,23	***	0,05
Videregående avsluttende utd. og påbygning	0,80	***	0,05	0,59	***	0,05	0,56	***	0,05
Universitets og høyskoleutd. lavere nivå	0,93	***	0,05	0,70	***	0,05	0,66	***	0,05
Universitets og høyskoleutd. høyere nivå	1,04	***	0,05	0,80	***	0,05	0,71	***	0,05
<u>Foreldrenes inntekt, ref kat, 0-300 000</u>									
300 000-500 000	0,23	***	0,03	0,11	***	0,03	0,11	***	0,03
500 000-700 000	0,69	***	0,03	0,54	***	0,03	0,53	***	0,03
700 000-1 000 000	1,16	***	0,04	1,00	***	0,04	0,97	***	0,04
1 000 000 eller mer	1,53	***	0,06	1,36	***	0,06	1,31	***	0,07
Kjønn kvinne = 1	-0,07	***	0,02	-0,05	**	0,02	0,00		0,02
Alder				0,10	***	0,01	0,11	***	0,01
Alderkvadrert				-0,01	***	0,00	-0,02	***	0,00
<u>Fagfelt første påbegynt utdanning. ref.kat.</u>									
<u>Samfunnsfag, lærer og pedagogutd.</u>									
Humanistiske og estetiske fag							1,28	***	0,03
Økonomiske og administrative fag							1,12	***	0,03
Naturvitenskapelige fag, og lignende							0,70	***	0,03
Helse-, sosial- og idrettsfag lavere nivå							0,66	***	0,04
Helse-, sosial- og idrettsfag høyere nivå							2,13	***	0,05
N			202376			202263			201210
-2LL kun konstanten inne			114456			114321			112164
-2LL full modell			109785			108254			103076
Pseudo R2			0,04			0,05			0,08

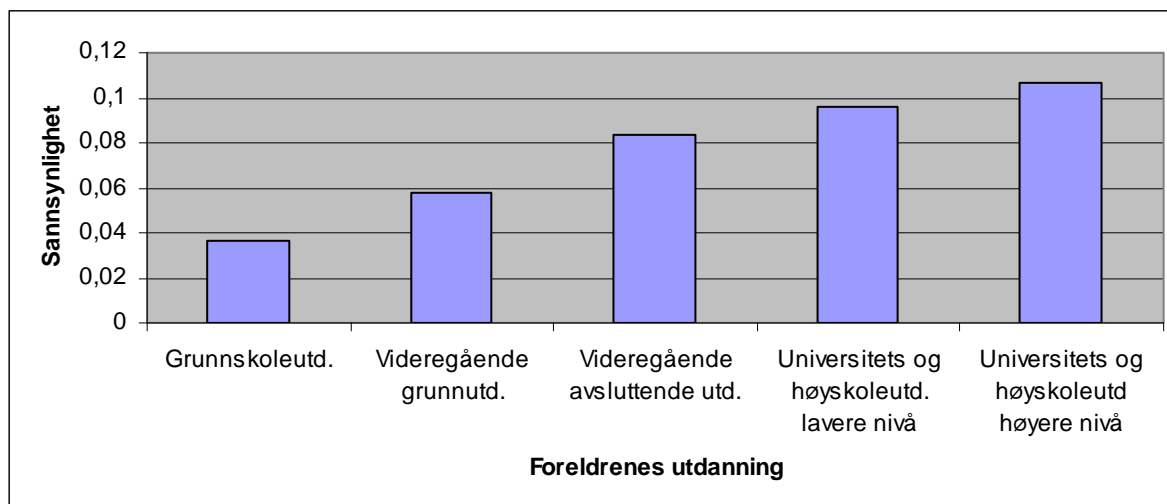
Signifikanssannsynligheter markeres på følgende måte: ***p<0,001; **p<0,01; *p<0,05.

Understrek: Variabelnavn og referansekategori

Effekten av foreldrenes utdanning kontrollert for kjønn og foreldrenes inntekt illustreres i figur 6.1 som viser den predikerte sannsynligheten for å studere i utlandet varierer foreldrenes utdanningsnivå for menn som har foreldre som tjener mellom 300 000 og 500 000 kr. For menn som har foreldre som tjener 300 000 til 500 000 kr er det litt over åtte prosent av dem som har foreldre med universitets- og høyskoleutdanning høyere nivå, som har studert i utlandet. Tilsvarende er det litt over tre prosent av de med foreldre som kun har grunnskole som har studert i utlandet. Sammenligner vi med tabell 6.1 ser vi at når vi har kontrollert for kjønn og foreldrenes inntekt, har effekten av forelderens utdanning sunket for de som har høyt utdannede foreldre. For de med lavt utdannede foreldre er effekten av

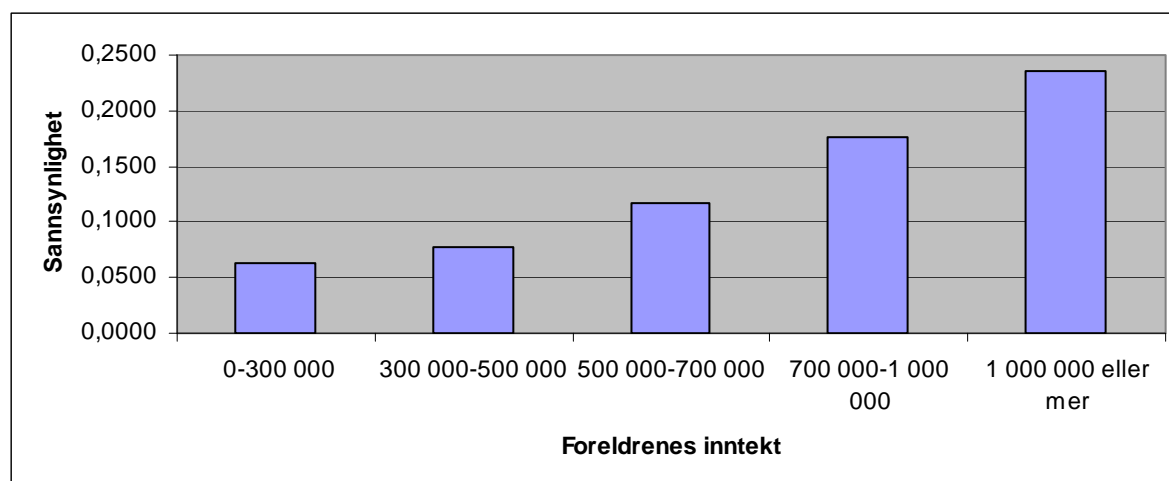
foreldrenes utdanning for å studere i utlandet omtrent den samme etter at det er kontrollert for kjønn og foreldrenes inntekt.

Figur 6.1 Beregnet sannsynlighet for å studere i utlandet etter foreldrenes utdanningsnivå⁷.

Modell 1 i tabell 6.3 viser også at effekten av foreldrenes inntekt for sannsynligheten for å studere i utlandet, fremdeles varierer etter at det er kontrollert for kjønn og foreldrenes utdanningsnivå. Figur 6.2 viser beregnede sannsynligheter for å studere i utlandet etter foreldrenes inntekt, for menn som har foreldre med avsluttende videregående utdanning. Her ser vi sannsynligheten for å studere i utlandet er øker jevnt med foreldrenes inntekt. De med foreldre i de høyeste inntektsgruppene har klart størst sannsynlighet for å studere i utlandet. Dette bekrefter tendensene fra tabell 6.2. Det ser altså ut til at selv når vi kontrollerer for sammenhengen mellom foreldrenes utdanning og foreldrenes inntekt er det fremdeles slik at sannsynligheten for å studere i utlandet øker med både foreldrenes utdanning og foreldrenes inntekt.

⁷ Sannsynlighetene for å studere i utlandet etter foreldrenes utdanning er beregnet for menn med foreldre som tjener 300 000 – 500 000 kr.

Figur 6.2 Beregnet sannsynlighet for å studere i utlandet etter foreldrenes inntekt⁸.

Alder

Det vil nå undersøkes om noe av sammenhengen mellom foreldrenes utdanning og foreldrenes inntekt for sannsynligheten for å studere i utlandet, forsvinner når det kontrolleres for alder ved første påbegynte utdanning. I forskningsspørsmål 4 spurte vi om det er det slik at noe av sammenhengen mellom sosial bakgrunn og valg av utenlandsstudier skyldes at de med lavere sosial bakgrunn ofte venter lenger før de begynner på høyere utdanning.

I modell 2 i tabell 6.3 kan vi se at når det kontrolleres for alder endres koeffisientene for både foreldrenes inntekt og foreldrenes utdanning. Det kan altså se ut til at effekten av foreldrenes utdanning og inntekt svekkes når det kontrolleres for alder. Annengradsleddet for alder er signifikant og har negativt fortegn. Dette tyder på at sammenhengen er kurvlineær, med et toppunkt. Sannsynligheten for å studere i utlandet stiger frem til 21,6 år, før den avtar. Vi merker oss også at effekten av kjønn for sannsynligheten for å studere i utlandet, ser ut til å svekkes når det kontrolleres for alder. Men selv om koeffisientene for foreldrenes utdanning og foreldrenes inntekt endres når det kontrolleres for alder, ser vi at tendensen fra modell 1 om at sannsynligheten for å studere i utlandet øker med både foreldrenes utdanning og foreldrenes inntekt fremdeles er tilstede. Alder ved første påbegynte høyere utdanning ser derfor ikke ut til å påvirke sammenhengen mellom foreldrenes utdanning og foreldrenes inntekt i særlig stor grad. På forskningsspørsmål 4 kan vi derfor svare at selv om alder

⁸ Sannsynlighetene for å studere i utlandet etter foreldrenes inntekt er beregnet for menn med foreldre som har videregående avsluttende utdanning.

holdes konstant så øker sannsynligheten for å velge utenlandsstudier med både foreldrenes utdanning og foreldrenes inntekt.

Fagfelt

I forskningsspørsmål 5 spurte vi om det er slik at noe av sammenhengen mellom valg av utenlandsstudier og sosial bakgrunn, skyldes valg av fagretning. Tabell 5.4 viste at når vi så på fagfelt for første påbegynte høyere utdanning, var det store forskjeller i sannsynligheten for å studere i utlandet. Dette gjaldt spesielt kategorien helse- sosial- og idrettsfag høyere nivå. Som vi så i kapitel fire kan vi anta at en stor andel av disse er medisinstudenter. Tidligere forskning (Hansen 2005) har vist at den sosiale rekrutteringen til medisinstudiet er svært skjev. Om det er slik at det er en større andel medisinstudenter blant utenlandsstudentene enn blant studenter ved norske læresteder, vil det derfor være nyttig å kontrollere for om noe av sammenhengen mellom sosial bakgrunn og valg av utenlandsstudier skyldes valg av fagfelt. I modell 3 i tabell 6.3 er fagfelt ved første påbegynte høyere utdanning inkludert i modellen. Koeffisientene for foreldrenes utdanning endrer seg litt når det i tillegg til foreldrenes inntekt, kjønn, og alder kontrolleres for fagfelt. Denne endringen er imidlertid så liten at det ikke påvirker resultatene betydelig. Når det gjelder koeffisientene for foreldrenes inntekt, så endrer disse seg enda mindre enn foreldrenes utdanning. Vi kan derfor si at selv om fagfelt ved første påbegynte høyere utdanning holdes konstant så øker sannsynligheten for å studere i utlandet med både foreldrenes utdanning og med foreldrenes inntekt. Vi merker oss også at kjønn ikke lenger er signifikant.

6.2 Stabilitet eller endring over tid?

Det vil nå undersøkes om den sosial rekrutteringen til utenlandsstudier er preget av stabilitet eller endring over tid. I forskningsspørsmål 4 spurte vi om sammenhengen mellom foreldrenes utdanning og sannsynligheten for å studere i utlandet har variert over tid. Tabell 6.4 viser en oversikt over prosentandelen som studerer i utlandet etter foreldrenes utdanningsnivå i de fire periodene høst 1987 til vår 1990, høst 1990 til vår 1993, høst 1993 til vår 1997 og høst 1997 til høst 2000. Periodene er delt inn etter tilgangsårs høyere utdanning, og figuren viser de som har studert i utlandet innen fem år etter påbegynt høyere utdanning. Vi ser her at i alle periodene så øker prosentandelen som studerer i utlandet med foreldrenes utdanningsnivå. Sammenhengen mellom foreldrenes inntekt og sannsynligheten

for å studere i utlandet er imidlertid sterkest i den fjerde perioden som går fra 1997 til 2000. I denne perioden var det hele 19,3 prosent av de som hadde foreldre med universitets og høyskole utdanning høyere nivå som studerte i utlandet. Tilsvarende var det for samme gruppen i andre periode 10,5 prosent som studerte i utlandet. Det kan derfor se ut til at sammenhengen mellom foreldrenes utdanning og sannsynlighetene for å studere i utlandet har blitt sterkere over tid.

Tabell 6.4 Prosent som har studert i utlandet etter foreldrenes utdanningsnivå, i de fire periodene.

Foreldrenes utdanning	1. periode		2. periode		3. periode		4. periode	
	Prosent	N	Prosent	N	Prosent	N	Prosent	N
Grunnskoleutd.	3,0 %	3874	2,8 %	3957	3,4 %	5257	3,9 %	5558
Videregående grunnutd.	4,9 %	12744	4,5 %	13817	5,0 %	19071	6,0 %	18215
Videregående avsl. utd.	7,5 %	5647	6,7 %	6722	7,7 %	10302	9,4 %	10944
Universitets- og høyskoleutd. lavere nivå	8,9 %	10496	7,9 %	12545	10,3 %	18744	12,9 %	19816
Universitets- og høyskoleutd. høyere nivå	12,7 %	4676	10,5 %	5132	13,9 %	7511	19,3 %	7397
Total	7,1 %	37437	6,4 %	42173	8,0 %	60885	10,1 %	61930

P-verdi er 0,000 for alle periodene.

I forskningsspørsmål 5 spurte vi om sammenhengen mellom foreldrenes inntekt og sannsynligheten for å studere i utlandet har variert over tid. Tabell 6.5 viser prosentandelen som studerer i utlandet etter foreldrenes inntekt i de fire periodene.

Tabell 6.5 Prosent som har studert i utlandet etter foreldrenes inntekt, i de fire periodene.

Foreldrenes inntekt	1. periode		2. periode		3. periode		4. periode	
	Studert i utlandet	N	Studert i utlandet	N	Studert i utlandet	N	Studert i utlandet	N
0-300 000	4,2 %	10396	3,9 %	10863	4,7 %	14119	5,2 %	13856
300 000-500 000	6,7 %	19716	5,9 %	21981	6,8 %	30957	7,9 %	29702
500 000-700 000	11,5 %	6154	9,4 %	7694	11,7 %	12640	15,1 %	13779
700 000-1 000 000	16,8 %	1187	15,3 %	1598	18,3 %	3002	22,7 %	4029
1 000 000 eller mer	16,7 %	156	25,3 %	190	23,7 %	477	29,6 %	832
Total	7,2 %	37609	6,4 %	42326	8,0 %	61195	10,2 %	62198

P-verdi er 0,000 for alle periodene.

Her ser vi at i alle periodene er det slik at prosentandelen som studerer i utlandet øker med foreldrenes inntekt. Sammenhengen mellom foreldrenes inntekt og valg av utenlandsstudier er imidlertid sterkest i andre periode. Det er størst forskjell mellom periodene i den høyeste inntektsgruppen, som tjener 1 000 000 eller mer. I første periode var det i denne gruppen 16,7 prosent som studerte i utlandet, men tilsvarende tall i fjerde periode var på hele 29,6 prosent. Det kan derfor se ut til at sammenhengen mellom foreldrenes inntekt og valg av utenlandsstudier har blitt sterkere i den siste perioden.

Tabell 6.6 Logistiske regresjonsanalyser av de fire periodene⁹.

	1. periode		2. periode		3. periode		4. periode	
	b	S.E.	b	S.E.	b	S.E.	b	S.E.
Konstant	-4,50 ***	0,14	-4,66 ***	0,14	-3,83 ***	0,10	-3,70 ***	0,10
<u>Foreldrenes utdanningsnivå, ref.kat. grunnskoleutd.</u>								
Videregående grunnutd.	0,33 **	0,11	0,29 **	0,11	0,07	0,09	0,24 **	0,09
Videregående avsluttende utd. og påbyggn.	0,64 ***	0,11	0,59 ***	0,11	0,43 ***	0,09	0,52 ***	0,09
Universitets og høyskoleutd. lavere nivå	0,76 ***	0,11	0,65 ***	0,11	0,57 ***	0,09	0,63 ***	0,09
Universitets og høyskoleutd. høyere nivå	0,89 ***	0,12	0,67 ***	0,12	0,61 ***	0,09	0,74 ***	0,09
<u>Foreldrenes inntekt, ref.kat. 0-300 000</u>								
300 000-500 000	0,17 **	0,06	0,17 **	0,06	0,08	0,05	0,03	0,05
500 000-700 000	0,52 ***	0,08	0,50 ***	0,07	0,44 ***	0,06	0,46 ***	0,05
700 000-1 000 000	0,92 ***	0,11	1,03 ***	0,10	0,88 ***	0,07	0,79 ***	0,06
1 000 000 eller mer	0,94 ***	0,24	1,60 ***	0,19	1,17 ***	0,13	1,08 ***	0,09
Kjønn kvinne = 1	-0,20 ***	0,05	0,00	0,05	0,02	0,03	0,07 *	0,03
Alder	0,10 ***	0,03	0,18 ***	0,02	0,15 ***	0,02	0,07 ***	0,02
Alderkvadrert	-0,01 ***	0,00	-0,02 ***	0,00	-0,02 ***	0,00	-0,01 ***	0,00
<u>Fagfelt første påbegynte utdanning: ref.kat. samfunnsfag, lærer og pedagogutd.</u>								
Humanistiske og estetiske fag	1,40 ***	0,10	1,40 ***	0,08	1,12 ***	0,05	1,39 ***	0,05
Økonomiske og administrative fag	1,45 ***	0,08	1,24 ***	0,08	0,84 ***	0,05	1,29 ***	0,05
Naturvitenskapelige fag, og lignende	1,19 ***	0,08	1,07 ***	0,08	0,37 ***	0,05	0,65 ***	0,05
Helse-, sosial- og idrettsfag lavere nivå	0,28 *	0,13	0,74 ***	0,10	0,69 ***	0,06	0,64 ***	0,06
Helse-, sosial- og idrettsfag høyere nivå	1,44 ***	0,17	1,49 ***	0,15	2,22 ***	0,09	2,59 ***	0,08
N		37110		41865		60558		61677
-2LL kun konstanten inne		18629		19616		33181		40167
-2LL full modell		17425		18453		30614		35456
Pseudo R ²		0,06		0,06		0,08		0,12

Signifikanssannsynligheter markeres på følgende måte: ***p<0,001; **p<0,01; *p<0,05. **Uthevet skrift: signifikant endring på 5 % nivå fra 1. periode.** Understrek: Variabelnavn og referansekategori

Av tabell 6.4 og 6.5 kan det altså se ut til at sammenhengen mellom valg av utenlandsstudier, og henholdsvis foreldrenes utdanningsnivå og inntekt, har blitt sterkere i løpet av perioden 1987 til 2000. Det kan imidlertid hende at dette er et resultat av tilfeldigheter eller skyldes andre årsaker. Tabell 6.6 viser logistiske regresjonsanalyser over de fire periodene. I modellene er det i tillegg til foreldrenes utdanning og foreldrenes inntekt, også inkludert kjønn, alder og fagfelt ved første påbegynte høyere utdanning. Koeffisientene i de andre, tredje og fjerde periode er testet for om de er signifikant forskjellige på fem prosentnivå fra første. Her ser vi at for ingen av koeffisientene for foreldrenes utdanning har det skjedd signifikante endringer fra første perioden. Tabell 6.4 viser altså at det ikke har

⁹ Logistiske regresjonsanalyser av sammenhengen mellom foreldrenes utdanningsnivå og inntekt, kjønn, alder, fagfelt ved første påbegynte høyere utdanning og sannsynligheten for å velge utenlandsstudier i de fire periodene.

skjedd signifikante endringer over tid for sammenhengen mellom foreldrenes utdanning og sannsynligheten for å studere i utlandet.

Når det gjelder foreldrenes inntekt er det kun for gruppen 1 000 000 eller mer at koeffisienten har forandret seg signifikant fra første periode, og dette gjelder kun for andre periode. Det kan derfor ikke sies å ha skjedd betydelige endringer over tid i sammenhengen mellom foreldrenes inntekt og sannsynligheten for å velge utenlandsstudier.

Ser vi derimot på koeffisientene for fagfelt ved første påbegynte høgere utdanning finner vi at for helse- sosial- og idrettsfag lavere nivå har det skjedd en signifikant endring fra første periode til andre periode. For tredje periode er alle koeffisientene for fagfelt signifikant forskjellige fra første periode. Og i fjerde periode er koeffisientene for naturvitenskapelige fag og lignende, helse- sosial og idrettsfag lavere nivå og helse- sosial og idrettsfag høyere nivå signifikant forskjellige fra modell 1. Fra tidligere forskning (Hansen 2005, Helland 2006) vet vi at den sosiale rekrutteringen til ulike fagretninger er skjev. Dette kan tyde på at noe av endringen vi så i figur 6.5 og 6.6 kanskje kan skyldes endring i valg av fagfelt.

6.3 Hovedfunn

I dette kapitlet har vi undersøkt sammenhengen mellom henholdsvis foreldrenes utdanning og forelderens inntekt for valg av utenlandsstudier. Analysene har vist at sannsynligheten for å studere i utlandet øker med både foreldrenes utdanningsnivå og med foreldrenes inntekt. Vi har også sett at dette gjelder også når alder og fagfelt ved første påbegynte utdanning holdes konstant. Det er også undersøkt om den sosiale rekrutteringen til utenlandsstudier har vært preget av stabilitet eller endring over tid. Hovedfunnene her er at sammenhengen mellom valg av utenlandsstudier og både foreldrenes utdanning og foreldrenes inntekt må sies å ha vært stabil over tid. Tabell 6.4 og 6.5 viste riktignok at det så ut til at foreldrenes utdanning og foreldrenes inntekt hadde fått økte betydning over tid, men tabell 6.6 viste at disse endringene ikke var signifikante.

7. Endringer i Lånekassens støtteordninger

Vi har nå sett at sannsynligheten for å studere i utlandet øker med foreldrenes utdanning og inntekt. I dette kapitlet vil det undersøkes nærmere om det har skjedd noen endringer i sammenhengen mellom sosial bakgrunn og det å begynne direkte på utenlandsstudier i tiden før og etter endringene i Lånekassens støtteordninger i 1993 og 2004. I kapittel tre ble det stilt følgende forskningsspørsmål:

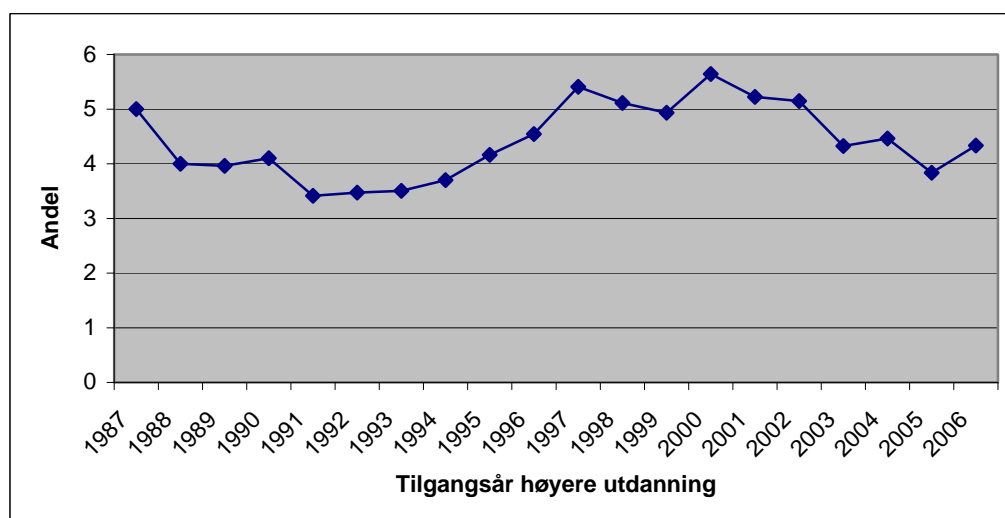
8) Er det slik at etter endringene i lånekassens støtteordninger i 1993, sank sammenhengen mellom sosial bakgrunn og direkte start på utenlandsstudier?

9) Er det slik at etter endringene i lånekassens støtteordninger i 2004, så økte sammenhengen mellom sosial bakgrunn og direkte start på utenlandsstudier?

For å undersøke dette vil det først vises en oversikt over andelen studentene i datamaterialet som har valgt å begynne direkte på utenlandsstudier. Det vil så gjøres krysstabellanalyser over sannsynligheten for å begynne direkte på utenlandsstudier etter foreldrenes utdanningsnivå og foreldrenes inntekt. Resultatene vil presenteres i figurer som viser utvikling over tid.

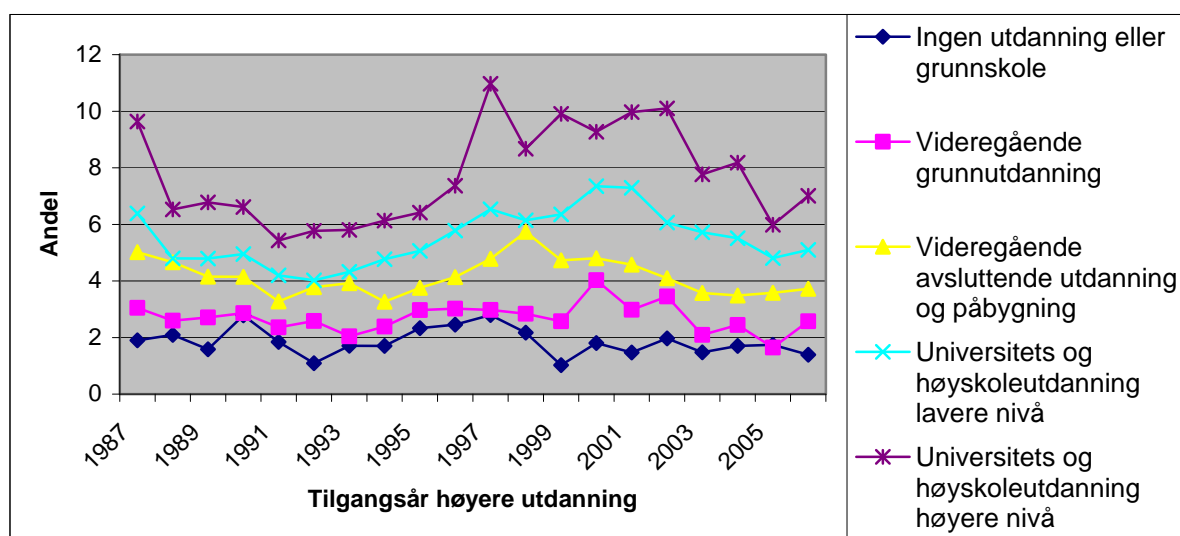
7.1 Utenlandsstudier direkte og sosial bakgrunn

Figur 7.1 Prosent av norske studenter som har begynt direkte på studier i utlandet, etter tilgangsåret høyere utdanning.

Figur 7.1 viser en oversikt over hvor stor prosent av norske studenter som velger å begynne direkte på studier i utlandet i perioden 1987 til 2006. Vi ser her at prosentdelen har ligget på mellom 3 og 6 prosent gjennom hele perioden. Den var på 5 prosent i 1987 før den sank til rundt 3,5 prosent på begynnelsen av 1990-tallet. Det var deretter en økning utover 1990-tallet og mellom 1997 til 2002 var det over fem prosent som begynte direkte på utenlandsstudier. Etter dette var det igjen en svak nedgang.

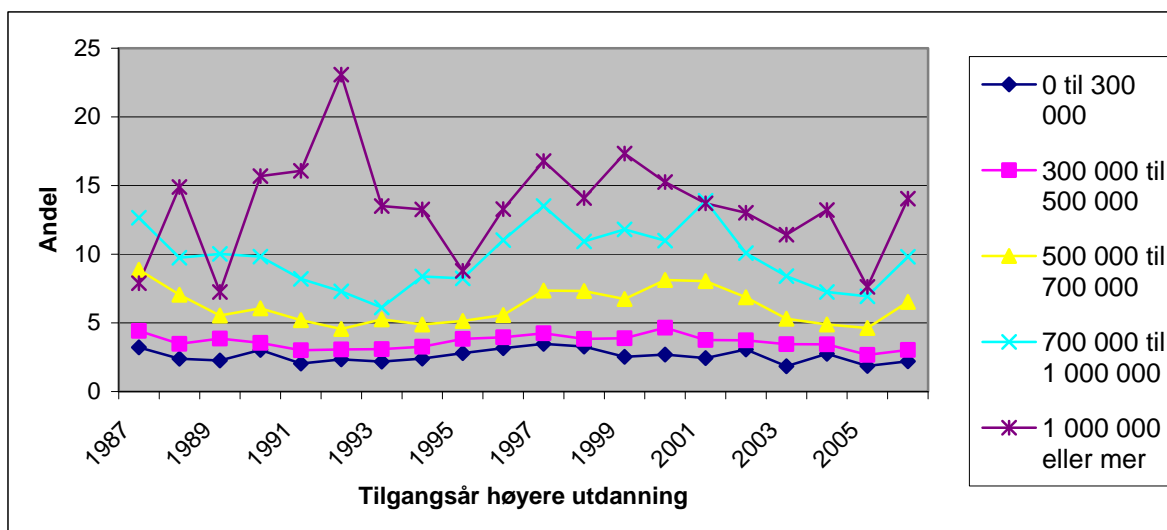
Figur 7.2 Prosent som begynner direkte på utenlandsstudier, etter foreldrenes utdanning og tilgangår høyere utdanning.

Figur 7.2 viser sannsynligheten for å begynne direkte på utenlandsstudier etter foreldrenes utdanningsnivå i perioden 1987 til 2006. Her ser vi at gjennom hele perioden er sannsynligheten for å begynne direkte på utenlandsstudier økende med foreldrenes utdanning og er klart størst blant de som har foreldre med universitets- og høyskole utdanning høyere nivå. For de med foreldre med grunnskoleutdanning og videregående grunnutdanning har sannsynligheten for å begynne direkte på utenlandsstudier sammenlignet med studier i Norge vært forholdsvis lav gjennom hele perioden. For gruppene som har foreldre med videregående avsluttende utdanning, universitets og høyskoleutdanning lavere nivå, og universitets og høyskoleutdanning høyere nivå sank sannsynligheten for å begynne direkte på utenlandsstudier litt fra 1987 til begynnelsen av 1990-tallet, før den igjen steg frem til mot slutten av 1990-tallet. I forhold til forskningsspørsmål 5 om det er slik at etter endringene i Lånkassens støtteordninger i 1993, sank sammenhengen mellom sosial bakgrunn og direkte start på utenlandsstudier, ser dette altså ikke ut til å stemme for foreldrenes utdanningsnivå.

De siste årene har det så vært en svak nedgang. Sammenligner vi med figur 7.1 kan vi si at i de periodene når andelen som begynner direkte på utenlandsstudier øker, så er det blant de med høyt utdannede foreldre at økningen i stor grad skjer. Når det gjelder forskningsspørsmål 6 om det er slik at etter endringene i Lånkassenes støtteordninger i 2004, så økte sammenhengen mellom sosial bakgrunn og direkte start på utenlandsstudier, ser heller ikke dette ut til å stemme når det gjelder foreldrenes utdanningsnivå. Sannsynligheten for å begynne direkte på utenlandsstudier for de med høyt utdannede foreldre ser ut til å ha blitt mindre fra rundt 2000 frem til 2006.

Figur 7.3 Prosent som begynner direkte på utenlandsstudier, etter foreldrenes inntekt og tilgangsårs høyere utdanning.

For å undersøke om dette også gjelder foreldrenes inntekt er det i figur 7.3 vist sannsynligheten for å begynne direkte på utenlandsstudier etter foreldrenes inntekt i perioden 1987 til 2006. Her ser vi at sannsynligheten for å begynne direkte på utenlandsstudier øker med foreldrenes inntekt gjennom hele perioden, og er størst blant de som har foreldre som tjener 1 000 000 kr eller mer. Vi ser også den samme tendensen som i figur 7.2, at når andelen studenter som velger å begynne direkte på studier i utlandet endrer seg, er det blant de som har foreldre i de høyeste inntektsgruppene at endringene i stor grad skjer. I forhold til forskningsspørsmål 5 om det er slik at etter endringene i lånekassens støtteordninger i 1993, sank sammenhengen mellom sosial bakgrunn og direkte start på utenlandsstudier, ser dette altså heller ikke ut til å stemme for foreldrenes inntekt. I forhold til forskningsspørsmål 6 om det er slik at etter endringene i lånekassenes støtteordninger i 2004 økte sammenhengen

mellom sosial bakgrunn direkte start på utenlandsstudier, ser dette heller ikke ut til å stemme når det gjelder foreldrenes inntekt. Sannsynligheten for å begynne direkte på utenlandsstudier for de som har foreldre med høy inntekt ser ut til å ha blitt mindre fra rundt 2000 frem til 2005. Det ser imidlertid ut til å være en økning i den høyeste inntektsgruppen fra 2005 til 2006. Foreløpig ser det altså ikke ut til at endringer i lånekassenes støtteordninger sammenfaller med endringer i den sosiale rekrutteringen til det å begynne direkte på utenlandsstudier. For å undersøke om det har skjedd noen signifikante endringer i sannsynligheten for å begynne direkte på utenlandsstudier etter foreldrenes inntekt og foreldrenes utdanning er det i tabell 7.1 og 7.2 gjort logistiske regresjonsanalyser over årene før og etter endringer i lånekassens støtteordninger.

Endringen i Lånekassens støtteordninger i 1993 og sosial bakgrunn

Tabell 7.1 viser logistiske regresjonsanalyser i periodene før og etter endringene i Lånekassens støtteordninger i 1993. Tabellen viser hvordan sannsynligheten for å begynne direkte på utenlandsstudier varierer etter foreldrenes utdanningsnivå, foreldrenes inntekt, kjønn, alder ved påbegynte høyere utdanning, og fagfelt. Det er gjort en z-test for å finne ut om det har skjedd signifikante endringer fra periodene før endringen til periodene etter endringen. Vi ser her at ingen av koeffisientene for foreldrenes utdanningsnivå er signifikant forskjellige fra de tilsvarende koeffisientene i periodene før endringen i Lånekassen. Ser vi på koeffisientene for foreldrenes inntekt, er det kun en av koeffisientene som er signifikant. I perioden 1995-1996 er koeffisienten for de som tjener 1 000 000 eller mer signifikant forskjellig fra tilsvarende koeffisient i perioden 1991-1992. Den er imidlertid ikke signifikant forskjellig fra perioden 1989-1990, og vi kan derfor ikke trekke noen slutning om at denne endringen er en effekt av endringene i Lånekassens støtteordninger i 1993.

Det ser altså ikke ut til at de har skjedd noen signifikante endringer i den sosiale rekrutteringen til det å begynne direkte på utenlandsstudier, i periodene før og etter endringen i lånekassens støtteordninger i 1993. Det som er interessant å merke seg her, er at flere av koeffisientene for fagfelt har endret seg signifikant fra periodene før endringen til periodene etter endringen. Sannsynligheten for å begynne direkte på utenlandsstudier for de som studerer helse- sosial- og idretts fag lavere og høyere nivå, ser ut til å ha økt etter endringen i støtteordningene i 1993.

Tabell 7.1 Logistiske regresjonsanalyser av periodene før og etter endringen i Lånekassens støtteordninger i 1993¹⁰.

	1989-1990		1991-1992		1993-1994		1995-1996	
	b	S.E.	b	S.E.	b	S.E.	b	S.E.
Konstant	-6,79 ***	0,27	-7,76 ***	0,37	-7,24 ***	0,28	-7,08 ***	0,24
<u>Foreldrenes utdanningsnivå, ref.kat:</u>								
<u>Ingen utd. eller grunnskole</u>								
Videregående grunntud.	0,19	0,15	0,43 *	0,18	0,06	0,17	0,04	0,16
Videregående avsluttende utd. og påbygning	0,44 **	0,16	0,72 ***	0,19	0,51 **	0,18	0,32 *	0,15
Universitets og høyskoleudt. lavere nivå	0,59 ***	0,16	0,80 ***	0,19	0,65 ***	0,17	0,51 ***	0,15
Universitets og høyskoleudt. høyere nivå	0,70 ***	0,17	0,81 ***	0,20	0,62 **	0,19	0,45 **	0,16
<u>Foreldrenes inntekt, ref kat. 0-300 000</u>								
300 000-500 000	0,17	0,09	0,11	0,10	0,11	0,10	0,08	0,09
500 000-700 000	0,46 ***	0,12	0,44 ***	0,12	0,37 **	0,12	0,27 *	0,11
700 000-1 000 000	0,98 ***	0,16	0,96 ***	0,16	0,69 ***	0,16	0,85 ***	0,14
1 000 000 eller mer	1,31 ***	0,32	1,97 ***	0,26	1,32 ***	0,28	<u>1,10</u> ***	0,23
Kjønn kvinne = 1	-0,01	0,07	0,13	0,08	0,20 **	0,07	0,31 ***	0,07
Alder	0,30 ***	0,04	0,35 ***	0,04	0,40 ***	0,04	0,41 ***	0,03
Alderkvadrert	-0,02 ***	0,00	-0,03 ***	0,00	-0,03 ***	0,00	-0,03 ***	0,00
<u>Fagfelt første påbegynt utd. Ref.kat:</u>								
<u>samfunnsfag, lærer og pedagogutd.</u>								
Humanistiske og estetiske fag	2,66 ***	0,22	3,14 ***	0,26	2,85 ***	0,20	3,03 ***	0,17
Økonomiske og administrative fag	2,66 ***	0,21	3,19 ***	0,26	2,76 ***	0,20	2,69 ***	0,17
Naturvitenskapelige fag, og lignende	2,43 ***	0,21	2,87 ***	0,26	2,26 ***	0,20	<u>2,13</u> ***	0,18
Helse-, sosial- og idrettsfag lavere nivå	2,06 ***	0,24	2,96 ***	0,27	2,74 ***	0,21	2,89 ***	0,18
Helse-, sosial- og idrettsfag høyere nivå	3,38 ***	0,27	4,14 ***	0,30	4,79 ***	0,23	4,96 ***	0,20
N		26582		27680		29147		31717
-2LL kun konstanten inne		8638		7971		8696		10756
-2LL full modell		7993		7184		7561		9217
Pseudo R ²		0,07		0,10		0,13		0,14

Understrek: Variabelnavn og referansekategori

Signifikanssannsynligheter markeres på følgende måte: *p<0,001; **p<0,01; *p<0,05.**

Uthevet skrift: Signifikant forskjellig fra 1989-90.

Kursiv og understrek: signifikant forskjellig fra 1991-1992.

¹⁰ Logistiske regresjonsanalyser av sammenhengen mellom foreldrenes utdanningsnivå og inntekt, kjønn, alder, fagfelt ved første påbegynte høyere utdanning og sannsynligheten for å velge utenlandsstudier i periodene før og etter endringen i lånekassens støtteordning i 1993.

Endringen i Lånekassens støtteordninger i 2004 og sosial bakgrunn

Tabell 7.2 Logistiske regresjonsanalyser av periodene før og etter endringene i Lånekassens støtteordninger i 2004¹¹.

	2000-2001			2002-2003			2004-2006		
	b		S.E.	b		S.E.	b		S.E.
Konstant	-6,82	***	0,26	-6,96	***	0,25	<u>-5,90</u>	***	0,26
<u>Foreldrenes utdanningsnivå, ref.kat:</u>									
<u>Ingen utd. eller grunnskole</u>									
Videregående grunntud.	0,27		0,15	0,09		0,15	0,44	*	0,20
Videregående avsluttende utd. og påbygning	0,32	*	0,16	0,19		0,15	0,47	*	0,20
Universitets og høyskoleutd. lavere nivå	0,49	**	0,15	0,44	**	0,15	0,66	**	0,20
Universitets og høyskoleutd. høyere nivå	0,41	*	0,16	0,62	***	0,16	0,83	***	0,21
<u>Foreldrenes inntekt, ref kat, 0-300 000</u>									
300 000-500 000	0,05		0,09	-0,08		0,09	-0,24	*	0,11
500 000-700 000	0,44	***	0,10	0,17		0,10	-0,04		0,12
700 000-1 000 000	0,81	***	0,11	0,45	***	0,11	0,29	*	0,14
1 000 000 eller mer	0,89	***	0,16	0,68	***	0,14	0,78	***	0,16
Kjønn kvinne = 1	0,27	***	0,06	0,42	***	0,06	0,46	***	0,07
Alder	0,26	***	0,03	0,28	***	0,03	0,29	***	0,03
Alderkvadrert	-0,02	***	0,00	-0,02	***	0,00	-0,02	***	0,00
<u>Fagfelt første påbegynt utd. Ref.kat:</u>									
<u>Samfunnsfag, lærer og pedagogutd.</u>									
Humanistiske og estetiske fag	3,63	***	0,20	3,58	***	0,19	<u>2,17</u>	***	0,14
Økonomiske og administrative fag	3,59	***	0,20	3,50	***	0,19	<u>1,96</u>	***	0,14
Naturvitenskapelige fag, og lignende	2,73	***	0,20	2,74	***	0,20	<u>1,46</u>	***	0,15
Helse-, sosial- og idrettsfag lavere nivå	2,66	***	0,21	2,37	***	0,20	<u>1,00</u>	***	0,16
Helse-, sosial- og idrettsfag høyere nivå	5,23	***	0,22	4,97	***	0,21	<u>3,86</u>	***	0,17
N			32043			35266			23914
-2LL kun konstanten inne			13516,0			13351			8561,00
-2LL full modell			11020,7			11032			7227,00
Pseudo R ²			0,184			0,17			0,16

Understrek: Variabelnavn og referansekategori

Signifikanssannsynligheter markeres på følgende måte: *p<0,001; **p<0,01; *p<0,05.**

Uthevet skrift: Signifikant forskjellig fra 2000-2001.

Kursiv og understrek: signifikant forskjellig fra 2002-2003.

Tabell 7.2 viser logistiske regresjonsanalyser i periodene før og etter endringene i Lånekassens støtteordninger i 2004. Tabellen viser hvordan sannsynligheten for å begynne direkte på utenlandsstudier varierer etter foreldrenes utdanningsnivå, foreldrenes inntekt, kjønn, alder ved påbegynte høyere utdanning, og fagfelt. Vi ser at heller ikke her har det skjedd noen signifikant endring i koeffisientene for foreldrenes utdanningsnivå. Men flere av

¹¹ Logistiske regresjonsanalyser av sammenhengen mellom foreldrenes utdanningsnivå og inntekt, kjønn, alder, fagfelt ved første påbegynte høyere utdanning og sannsynligheten for å velge utenlandsstudier i periodene før og etter endringen i lånekassens støtteordning i 2004.

koeffisientene for foreldrenes inntekt har endret seg signifikant mellom periodene. Det har skjedd en signifikant endring for flere av koeffisientene for foreldrenes inntekt fra perioden 200-2001 til både 2002-2003 og 2004-2006. Endringen ser dermed ut til å ha skjedd før endringene i Lånekassens støtteordninger i 2004, og vi kan derfor ikke si at endringene i sannsynligheten for å begynne direkte på utenlandsstudier etter foreldrenes inntekt faller sammen med endringen i støtteordningene. Det er imidlertid vært å merke seg at alle koeffisientene for fagfelt i perioden 2004-2006, har endret seg signifikant fra både 2000-2001 og 2002-2003. Sannsynligheten for å begynne direkte på utenlandsstudier har sunket for alle fagfeltene. Dette må imidlertid ses i sammenheng med at det i samme periode har vært en generell nedgang i antall utenlandsstudenter.

7.2 Hovedfunn

I dette kapittelet har vi undersøkt om det har vært noen endringer i sammenhengen mellom sosial bakgrunn og sannsynligheten for å begynne direkte på utenlandsstudier, i tiden før og etter endringene i Lånekassens støtteordninger i 1993 og 2004. Analysene for begge endringene har vist at det ikke har skjedd noen signifikante endringer i sammenhengen mellom verken foreldrenes utdanningsnivå eller foreldrenes inntekt og sannsynligheten for å begynne direkte på utenlandsstudier. Imidlertid har det skjedd en endring i sammenhengen mellom fagfelt og sannsynligheten for å begynne direkte på utenlandsstudier, i tiden etter endringene i Lånekassens støtteordninger i 2004. Det er også vært å merke seg at figur 7.2 og 7.3 viste at variasjonene over tid i sammenhengen mellom foreldrenes utdanning og foreldrenes inntekt, i størst grad var blant de som har foreldre med høy utdanning og inntekt. Spesielt gjaldt dette for foreldrene inntekt, der det for de laveste inntektsgruppene var stabilitet over tid, mens det var store variasjoner i de høyeste inntektsgruppene.

8. Diskusjon og avslutning

Jeg har i denne oppgaven undersøkt betydningen av sosial bakgrunn for valg av utenlandsstudier, og problemstillingene var som følger:

- Hvordan har den sosiale rekrutteringen til utenlandsstudier vært i perioden 1987 til 2006?
- Har endringene i Lånekassen støtteordninger hatt noen effekt på den sosiale rekrutteringen til utenlandsstudier?

For å undersøke dette ble det først gitt en oversikt over utviklingen av det norske utdanningssystemet, utenlandsstudier, politiske målsettinger og Lånekassen, i tillegg til tidligere forskning om utenlandsstudenter. Vi så her at det ikke finnes så mye tidligere forskning om utenlandsstudenter og sosial bakgrunn, og det vi vet kommer fra studier som i utgangspunktet tar for seg andre temaer. Likevel viste kapittelet om tidligere forskning at vi har grunn til å anta at utenlandsstudentene har noe høyere sosial bakgrunn enn andre studenter (Høgskoleverket 1999, European Commission 2000, Wiers-Jenssen 1999, 2005a).

I kapittel 3 ble det presentert ulike teorier som kan være til hjelp for å forklare sammenhengen mellom valg av utenlandsstudier og sosial bakgrunn. Disse teoriene forøker å forklare hva som ligger bak reproduksjon av sosial ulikhet i utdanningssystemet, og ble delt inn i ressursperspektivet, sosialiseringperspektivet, og rasjonelt valgperspektiv. For å undersøke om den sosiale rekrutteringen til utenlandsstudier har vært preget av stabilitet eller endring over tid ble det deretter presentert ulike teorier som tar for seg samfunnsendringer, og det ble forsøkt å se hvordan dette eventuelt kan ha påvirket rekrutteringen til utenlandsstudier.

Analysene ble delt inn i tre kapitler. Kapittel fem bestod av deskriptive analyser som gav en oversikt over utviklingen i rekrutteringen til utenlandsstudier over tid. I kapittel seks undersøkte vi sammenhengen mellom sosial bakgrunn og valg av utenlandsstudier, og hvordan dette har vært over tid. Til slutt undersøkte vi i kapittel syv om eventuelle endringer i Lånekassens støtteordninger sammenfaller med endringene i Lånekassens støtte ordninger. Hovedfunnene fra analysene vil nå oppsummeres og ses i forhold til tidligere forskning og teori. Diskusjonen vil følge samme oppbygning som analysene.

8.1 Hovedfunn

Det ble i kapittel fem gitt en oversikt over hvordan utviklingen i rekrutteringen til utenlandsstudier har vært i perioden 1987 til 2006 med hensyn til andel utenlandsstudenter, fagfelt, studieland, og alder ved første påbegynte høyere utdanning.. Vi så her at når det gjelder fagfelt ved første påbegynte høyere utdanning, har det i løpet av perioden vært ganske stabilt med hensyn til andelen som studerer i utlandet innen fem år etter påbegynt høyere utdanning. Unntaket var helse- sosial- og idrettsfag høyere nivå, hvor det har skjedd en kraftig økning i løpet av perioden. Vi kan anta at denne gruppen i hovedsak består av medisinstudenter. Økonomiske og administrative fag har vært det mest populære å ta i utlandet gjennom hele perioden, mens både helse- sosial- og idrettsfag høyere og lavere nivå, og humanistiske og estetiske fag har økt. Blant naturvitenskapelige fag og lignede har det vært en kraftig nedgang.

I kapittelet 6 ble betydningen av sosial bakgrunn for valg av utenlandsstudier undersøkt. Analysene viste at sannsynligheten for å studere i utlandet øker med både foreldrenes utdanningsnivå og foreldrenes inntekt. Verken alder eller fagfelt ved første påbegynte høyere utdanning så ut til å ha noen stor påvirkning på sammenhengen mellom valg av utenlandsstudier og sosial bakgrunn. Så selv om vi har sett at valg av utenlandsstudier ofte også kan være valg av fagretning er det fremdeles sosiale forskjeller mellom de som velger å studere i utlandet og det som studerer ved norske læresteder, selv etter at det er kontrollert for fagfelt ved første påbegynte høyere utdanning.

Det ble i kapittel seks også undersøkt om den sosiale rekrutteringen til utenlandsstudier har vært preget av stabilitet eller endring over tid. Analysene viste her at sammenhengen mellom valg av utenlandsstudier og sosial bakgrunn må sies å ha vært stabil over tid.

Analysene i kapittel syv viste at det ikke ser ut til å ha vært noen endringer i den sosiale rekrutteringen til utenlandsstudier i årene før og etter endringene i Lånekassens støtteordninger i 1993 og 2004. Det har imidlertid ut skjedd endringer i sammenhengen mellom fagfelt og sannsynligheten for å begynne på utenlandsstudier etter endringen i støtteordningene i 2004. Analysene viste også at sammenhengen mellom foreldrenes utdanning og foreldrenes inntekt, varierte mest over tid for de som hadde foreldre med høy utdanning og inntekt. Spesielt gjaldt dette for foreldrenes inntekt, hvor andelen blant de

laveste inntektsgruppene som begynte direkte på utenlandsstudier var stabil over tid, mens for de høyeste inntektsgruppene var det stor variasjon over tid.

8.2 Hvordan kan funnene forklares?

I denne oppgaven er det presentert ulike teorier som kan være med på å forklare sammenhengen mellom sosial bakgrunn og valg av utenlandsstudier, og hvordan dette har variert over tid. Disse teoriene forsøker imidlertid ikke i utgangspunktet å forklare sammenhengen mellom sosial bakgrunn og valg av utenlandsstudier, og de er heller ikke brukt i forhold til dette tidligere. Ut i fra datamaterialet og analysene i denne oppgaven får vi heller ikke muligheten til å avgjøre hvilken forklaring som stemmer best. Teoriene kan derimot sammen brukes, for å prøve å forstå noen av de mekanismene som ligger bak den sosial rekrutteringen til utenlandsstudier. I tolkningen av funnene vil det derfor ikke gjøres noe forsøk på å avgjøre hvilken teori som er ”riktig”, men de vil brukes til å belyse ulike aspekter som kan tenkes å være relevante i forhold til funnene.

Under tolkningen av funnene kan det også være greit å huske på at utenlandsstudenter er en heterogen gruppe, som det muligens kan være problematisk å behandle under ett. Jeg har i denne oppgaven ikke skilt mellom de som tar hele utdanningen sin i utlandet og de som drar på kortere utvekslingsopphold. Det kan tenkes at det er forskjeller i sosial bakgrunn mellom disse gruppene. Datamaterialet som brukes denne oppgaven er imidlertid ikke egnet til å skille mellom grads og delstudenter. Det kan også være at det er sosiale forskjeller når det gjelder studieland og fagfelt. Oppgavens omfang og det at det finnes lite tidligere forskning på betydningen av sosial bakgrunn for valg av utenlandsstudier gjorde imidlertid at jeg valgte å fokusere på de store linjene.

8.2.1 Utenlandsstudentene har høyere sosial bakgrunn enn andre

Analysene i kapittel seks viste oss at sannsynligheten for å studere i utlandet øker med både foreldrenes utdanning og foreldrenes inntekt. Dette er i tråd med tidligere forskning som har vist at utenlandsstudentene har høyere sosiale bakgrunn enn andre studenter (Høgskoleverket 1999, European Commission 2000, Wiers-Jenssen 1999 og 2005a).

Ressursperspektivet

I følge teorier som faller inn under det vi kalte ressursperspektivet, så vil ressurser i form av foreldrenes utdanning og inntekt kunne påvirke din utdanningskarriere. Når vi i analysene har sett at sannsynligheten for å studere i utlandet øker med foreldrenes utdanning, kan dette tenkes å ha sammenheng med det hva slags kunnskap du har fått overført fra dine foreldre. Erikson og Jonsson (1996) har som vi har sett påpekt at det er foreldrenes utdanning som er spesielt avgjørende for sosiale utdanningsforskjeller. Har man høyt utdannede foreldre kan det for det første tenkes at man har bedre tilgang til informasjon om utdanningssystemet, i vårt tilfelle utenlandsstudier. Dette kan inkludere kunnskap om at det å studere i ett annet land kan lønne seg med hensyn til av språkutvikling, personlig utvikling, kjennskap til andre kulturer og muligheter for en karriere med et internasjonalt tilsnitt. For det andre kan det å studere i utlandet kunne virke vanskelig og man tror kanskje man må være spesielt flink for å klare å følge undervisningen på et annet språk. Men Erikson og Jonsson (1996) viser til at om man har høyt utdannede foreldre er sannsynligheten større for at man har fått informasjon om at man ikke behøver å utmerke seg som spesielt flink for å kunne gjennomføre høyere utdanning. Dette kan også tenkes å gjelde for utenlandsstudier.

Dette passer godt inn i Bourdieu og Passerons argumentasjon (1977), om at foreldrenes utdanning vil påvirke barnas skoleprestasjoner gjennom overføring av kulturell kapital. Dette inkluderer som nevnt ovenfor for eksempel språkkunnskaper og kjennskap til andre kulturer. Har man høyt utdannede foreldre har man i større grad tilgang på den typen kulturelle kapital som gjør at man lettere velger utenlandsstudier. Ved valg av utenlandsstudier kan en viktig faktor i beslutningsprosessen være hvorvidt man kan språket i landet man ønsker å studere i. Kommer man fra en familie med høyt utdannede foreldre, er sannsynligheten for nettopp dette kanskje større enn om man har lavt utdannede foreldre. Kanskje har foreldrene selv bodd i utlandet, eller de har lært språk på skolen, og de har derfor muligheten til å hjelpe og oppmuntre barna til å lære seg et fremmedspråk. Kunnskap om andre kulturer kan også være av betydning ved valg av utenlandsstudier. Også her kan det være slik at man kanskje har mer av dette om man har foreldre med høy utdanning.

Analysene har også som vi har sett vist at sannsynligheten for å studere i utlandet ikke bare øker med foreldrenes utdanning, men også med foreldrenes inntekt. Den positive sammenhengen mellom foreldrenes økonomiske ressurser og valg av utenlandsstudier kan tenkes å påvirke på flere måter. For det første kan også foreldrenes økonomiske situasjon

være av betydning for i hvilken grad man har kjennskap til andre kulturer og språkkunnskaper. Har man foreldre med god råd, kan dette bety at familien har hatt muligheten til å feriere i andre land, eller at barna har blitt sent på språkskoler i utlandet. På den måten kan barna både forbedre språkkunnskapene sine og få kjennskap til hvordan det er i å bo i ett annet land. Ser man dette som en positiv opplevelse kan dette igjen bidra til at man senere ønsker å studere utlandet. For det andre kan det være at om man har foreldre med høy inntekt, så kan dette gjøre at man kan klare de økonomiske kostnadene som kan følge med utenlandsstudier. Disse kostnadene kan for eksempel være høye skolepenger, eller at det kan være vanskelig å få seg deltidsjobb ved siden av studiene i landet man studere i. Selv om Norge er et dyrt land å bo i så er det tilnærmet gratis å ta høyere utdanning, og vi har et godt arbeidsmarked hvor en stor andel studenter tar deltidsjobber i studietiden. Det er riktig nok ikke alle land som krever skolepenger fra utenlandske studenter. Dette gjelder først og fremst de anglosaksiske landene. Og studere man i land hvor levekostnadene er mye lavere enn i Norge, kan man leve godt på støtten man får gjennom Lånekassen. Men selv om alle har lik rett til støtte fra Lånekassen, finner Fekjær (2000) at de er ungdom fra høyere sosiale lag som tar opp mest studielån. Vi har i denne oppgaven ikke undersøkt sammenhengen mellom sosial bakgrunn og studielån for utenlandsstudentene. Men hvis det slik at de fra høyere sosiale lag tar opp mest studielån og dermed kan tenkes å motta støtte til skolepenger, er dette i tråd med funnene om at sannsynligheten for å studere i utlandet øker med foreldrenes inntekt. Det kan også tenkes at om man har foreldre med høy inntekt, kan dette være en ekstra økonomisk trygghet når man bor og studerer i et fremmed land.

Sosiale nettverk

At man har høyere sannsynlighet for å studere i utlandet om man har høy sosial bakgrunn, kan muligens også være et resultat av sosiale nettverk. Har man høy sosial bakgrunn er sannsynligheten for at man bor i et område, har gått på skole og blitt venner med andre med høy sosial bakgrunn. Som et resultat av dette har man kanskje en omgangskrets og et nettverk hvor mange har gode språkkunnskaper, reiser mye, og hvor utenlandsstudier både er vanlig og anses som verdifullt. Dette kan gjøre at terskelen for å velge utenlandsstudier blir lavere enn hos de som ikke har dette nettverket. Hører man om venner og bekjente av både deg og dine foreldre som har studert i utlandet, kan dette både gjøre at det kan virke mer fristende og mindre skummelt. Å dra på utveksling krever også mye byråkrati, skjemautfylling, kontakt med rådgivere på universitet og høyskole, og lange søknadsprosesser med få og korte frister. Å ha venner eller noen i sin familie som har

kjennskap til denne prosessen, kan gjøre at de byråkratiske, praktiske sperrere for å dra på utveksling blir mindre uoverkommelige, enn for studenter med lav klassebakgrunn, få venner som har vært på utveksling og liten kontakt med administrasjonen som sørger for utvekslingsavtaler.

Sosialiseringperspektivet

Teorier som faller innunder det vi har kalt sosialiseringperspektivet kan bidra med mulige forklaringer på hvorfor utenlandsstudentene har høyere sosial bakgrunn enn andre studenter. Men dette perspektivet er best egnet til å forklare hvordan foreldrenes utdanning, og ikke foreldrenes inntekt, kan være med å påvirke valg av utenlandsstudier. Når vi har sett at sannsynligheten for å studere i utlandet øker med foreldrenes utdanning kan dette tenkes å være et resultat av at høyt utdannede kanskje har andre verdier og holdninger til utdanningsvalg. Gjennom sosialisering i familien vil foreldrenes holdninger og verdier internaliseres slik at disse vil prege barnas tilsvarende disposisjoner (Thrane 2005). Dette vil igjen virke styrende på barnas utdanningsvalg. Kommer man fra en familie med høyt utdannede foreldre kan det tenkes at man derfor verdsetter det å studere i utlandet høyt. Om man synes utdanning og kunnskap er viktig, kan det tenkes at dette også vil virke inn ved valg av utenlandsstudier. Kanskje har man da større interesse av å lære å kjenne andre kulturer og språk, og synes selve opplevelsen ved å bo i et annet land er verdifull i seg selv. I samsvar med dette har tidligere forskning vist at utenlandsstudier i ganske stor grad går i arv (Murphy-Lejeune 2002, Wiers-Jenssen 2005a). Har foreldrene selv studert i utlandet, og barna på denne måten har hørt om opplevelsen og lærdommen man kan få av å studere i et fremmed land, får de i større grad lyst til, og ser muligheten av, å oppleve det samme. Tilsvarende kan det tenkes at personer med lavt utdannede foreldre ikke verdsetter utbyttet av utenlandsstudier i like stor grad. Teorier som vektlegger betydningen av normer og verdier for utdanningsadferd, påpeker at folk fra lavere sosiale lag synes å ha mindre interesse for ytelse innen skolesystemet, enn folk fra høyere sosiale lag (Hansen 1986). Riktignok har alle i vårt datamateriale påbegynt høyere utdanning. Men om man antar at det er slik at de fra lavere sosiale lag har mindre interesse for ytelse i høyere utdanning, kan det jo tenkes at de ikke har interesse av å yte det ekstra som trengs for å studere på et annet språk.

Også Bourdieus (2006c) begrep om habitus kan brukes når man skal forsøke å forklare hvorfor utenlandsstudentene har høyere sosial bakgrunn enn andre studenter. Gjennom

sosialisering i familien vil man tilegne seg en viss type habitus, som igjen vil påvirke hvilke verdier og disposisjoner som ligger til grunn for dine utdanningsvalg. Har man høyt utdannede foreldre, så har man en viss type habitus, som i større grad åpner for muligheten for å studere i utlandet. Har man foreldre med høy utdanning, kan det tenkes at man har en habitus som gjør at man er mer disponert for å studere i utlandet enn personer med lavt utdannede foreldre. Dette kan for eksempel være fordi de har tilegnet seg en væremåte og kunnskap som kan gjøre det lettere med en utdanning i utlandet, med andre ord kanskje en kulturell forståelse og åpenhet. Det kan også være at man kan opparbeide seg mer kulturell kapital ved å studere i utlandet, gjennom å lære språk og kjenne andre kulturer. Og dette kan være viktig om man vil beholde sin posisjon i det sosiale rom.

Rasjonelt valgperspektiv

Om man skal forklare sannsynligheten for at det å velge utenlandsstudier øker med sosial bakgrunn ut i fra rasjonelt valgperspektiv, vil det si at folk med høyere sosial bakgrunn finner det mer nyttig og dermed mer rasjonelt å velge å studere i utlandet enn andre. Med utgangspunkt i Boudons (1974) sosial posisjon teori kan det tenkes at for ungdom fra lavere sosiale lag, vil det å ta høyere utdanning være nok i seg selv. De har da ikke bare opprettholdt sin sosiale posisjon, men også forbedret den gjennom å ta en høyere utdanning enn sine foreldre. Å studere ved et norsk lærested vil være tilstrekkelig for å oppnå denne mobiliteten, og man er ikke nødvendigvis villig til å ta den risikoen det kan være å studere i et annet land. Denne risikoen kan for eksempel innebære større usikkerhet rundt kvalitet og godkjenning av utdannelsen når man kommer tilbake til Norge. Det at undervisningen foregår på et annet språk, og at det er et ukjent utdanningssystem, kan også gjøre at det knyttets større usikkerhet rundt sannsynligheten for å gjennomføre. Kanskje må man da være spesielt språkkyndig og tilpassningsdyktig for å ta risikoen ved å studere i utlandet. Om det er slik at ungdom fra lavere sosiale lag gjennomsnittlig har dårligere skoleprestasjoner vil kanskje denne ekstra risikoen ved utenlandsstudier virke avgjørende når valg av studiested skal avgjøres. I følge Erikson og Jonssons (1996) modell for utdanningsvalg vil man velge det alternativet som ut fra summen av B (belønninger) * P (sannsynligheten for å gjennomføre) – C (kostnad) gir størst nytte. Siden analysene har vist at de med høy sosial bakgrunn i større grad enn andre velger å studere i utlandet, kan vi med utgangspunkt i denne modellen anta at nytteverdien av utenlandsstudier er større for de med høy sosial bakgrunn enn for de med lavere sosial bakgrunn. Vi kan anta at belønninger som selvutvikling, opplevelsen av å bo i et annet land, kjennskap til andre kulturer,

språkkunnskaper, internasjonalt erfaring og nettverk, mulighet for jobber med et internasjonalt tilsnitt osv. vil være omtrent de samme uavhengig av sosial bakgrunn. Det kan riktignok hende at det vil være viktigere for de med høy sosial bakgrunn at utenlandsstudier kan gi muligheten til en jobb med et internasjonalt tilsnitt, og en posisjon man kanskje ikke ville ha fått om man hadde studert i Norge. Dette kan gjelde spesielt for de som studerer ved utenlandske prestisjeuniversiteter. Når det gjelder sannsynligheten for å gjennomføre utenlandsstudier og kostnadene tilknyttet dette, kan det tenkes å variere med sosial bakgrunn. Personer med høy sosial bakgrunn vil kunne ha større sannsynligheter for å gjennomføre studiene i utlandet enn personer med lavere sosial bakgrunn. For det første kan det være at om det er slik at personer med høyt utdannede foreldre har bedre språkkompetanse og kulturell kapital, vil dette kunne bidra til at det både er lettere å følge undervisningen, og at tilpasningen med å flytte til et annet land går lettere. For det andre kan det tenkes at hvis man har foreldre med høy inntekt, så har man muligheten til å få økonomisk støtte underveis i utenlandsoppholdet, noe som kan gjøre at man har mindre økonomisk usikkerhet.

Risikoaversjon

Ideen om risikoaversjon er et supplement til forklaringen om at sannsynligheten for å studere i utlandet øker med foreldrenes inntekt og utdanning, og at dette skyldes at det er mer nytte tilknyttet utenlandsstudier for de med høy sosial bakgrunn enn for de med lav sosial bakgrunn. Har man to alternativer som gir like mye nytte, vil de med lavere sosial bakgrunn velge det alternativet som har lavest risiko knyttet til seg (Erikson og Jonsson 1996). I og med at det kan knyttes større risiko til utenlandsstudier enn til studier i Norge, når det gjelder sannsynligheten for å gjennomføre og utbyttet av studiet når man skal ut i arbeid, kan dette være en mulig forklaring på hvorfor personer med lavere sosialbakgrunn i mindre grad velger utenlandsstudier enn personer med høyere sosial bakgrunn.

8.2.2 Stabilitet over tid

Analysene i kapittel seks viste at sammenhengen mellom sosial bakgrunn og sannsynligheten for å studere i utlandet har vært stabil over tid. Dette er i tråd med det Hansen (2008) fant om at betydningen av foreldrenes utdanning og inntekt for rekrutteringen til høyere utdanning i Norge har vært forholdsvis stabil de siste 30 årene. Hansen fant riktignok tendenser til at foreldrenes inntekt ser ut til å få økt betydning i forhold til foreldrenes utdanning. Dette kan være en indikasjon på at teoriene som er diskutert ovenfor og som vektlegger forklaringer om reproduksjon av sosiale utdanningsforskjeller, også kan

være med på å forklare hvorfor sammenhengen mellom utenlandsstudier og sosial bakgrunn ser ut til å ha vært stabil over tid. Om det er slik at faktorer som økonomiske ressurser, ressurser i form av språk og kulturkunnskap, og preferanser og verdier går i arv, vil dette bidra til stabilitet i den sosiale rekrutteringen til utenlandsstudier. Mekanismene som er foreslått for å forklare stabilitet i sosiale utdanningsforskjeller, kan på denne måten også ha stor innvirkning på betydningen av sosial bakgrunn for valg av utenlandsstudier.

I kapittel tre ble det foreslått at faktorer som økt individualisering, globalisering og mer fokus og informasjon om utenlandsstudier, kunne ha ført til at betydningen av sosial bakgrunn for valg av utenlandsstudier har blitt svakere over tid. Det at analysene viser stabilitet over tid, kan derfor ses på som et argument for at disse faktorene ikke har påvirket den sosiale rekrutteringen til utenlandsstudier i særlig stor grad. Vi kan imidlertid ikke utelukke at økt individualisering og globalisering kan ha hatt innvirkninger. En mulighet er at ulike effekter av individualisering og globalisering kan ha utjevnet hverandre. Det ble i kapittel tre foreslått at faktorer som økte krav om å skape sin egen identitet, økt tilgang på informasjon om utenlandsstudier, økt kunnskap om andre kulturer og det at det er blitt billigere å reise, kunne bidra til at folk med lavere sosial bakgrunn i større grad enn før valgte å studere i utlandet. Bauman (2000) argumenterer imidlertid for økt valgfrihet ikke innebærer en økning i antall muligheter, men hvilke ressurser man har å basere valget sitt på. Bauman påpeker også at det er overklassen som i størst grad vil hylle globaliseringen, og at det på bakgrunn av dette vil oppstå en ny elite. Om denne nye eliten også er preget av skjev sosial rekruttering, vil dette kunne ha bidratt til å motvirke effekten av faktorene nevnt over. Dette passer også godt i forhold til Bæcks (2004) tolking av Bourdieu, om hvordan de dominerende klasser har den type habitus som er nødvendig for å lykkes i det senmoderne samfunn. Hun skriver videre at om de med høy sosial bakgrunn har en modernisert og differensiert habitus gjør dette dem i stand til å anerkjenne og tyde det som skjer på det aktuelle feltet. Dette kan da være en fordel når man skal orientere seg i en verden tilsynelatende full av valgmuligheter, og det kan gjøre det lettere å ta valget om å studere i utlandet. Den økende globaliseringen og individualiseringen blir dermed ikke et trekk ved det senmoderne som gjelder alle borgere. Det er middelklassen og overklassen som i størst grad deltar i disse selvrefleksive prosessene. Dette illustreres ved differensieringen av utenlandsstudier blant norske studenter.

Det at rekrutteringen til utenlandsstudier er preget av stabilitet over tid kan også ses i sammenheng med det Krange og Øia (2005) skriver om en svak tese om individualisering.

Selv om unge mennesker i dag må tenke over sine egne valg og sin egen identitet, er klasse fremdeles viktig for identitetsdannelsen. Sosiale og kulturelle bånd spiller fremdeles en viktig rolle i prosessen med å ta egne valg og å skape sin egen identitet. Om det er slik at ungdom fra høyere sosiale lag i større grad enn andre bruker utenlandsstudier som et ledd i sin identitetsdanning, kan dette være en av forklaringene på hvorfor rekrutteringen til utenlandsstudier er preget av stabilitet over tid.

8.2.3 Sosial bakgrunn og Lånekassens støtteordninger

Analysene i kapittel syv viste at det ikke har skjedd noen signifikant endring i sammenhengen mellom sosial bakgrunn og sannsynligheten for å begynne direkte på utenlandsstudier i årene før og etter endringene i Lånekassens støtteordninger, verken i 1993 eller i 2004. Spørsmålet om hvorvidt endringene i Lånekassens støtteordninger har hatt noen effekt på den sosiale rekrutteringen til utenlandsstudier er imidlertid et sammensatt spørsmål. For det første har vi i denne oppgaven kun undersøkt om endringene i støtteordningene har hatt noen effekt på sammenhengen mellom sosial bakgrunn og det å begynne direkte på studier i utlandet. Endringene i støtteordningene omfatter imidlertid alle utenlandsstudentene, og analysene i denne oppgaven tar ikke for seg alle som omfattes av endringene. Resultatene kan derfor ikke overføres til å gjelde den sosiale rekrutteringen til utenlandsstudier generelt. For det andre vil endringene i støtteordningene i 2004 kun omfatte de som studere ved utenlandske læresteder som krever høye skolepenger, altså først og fremst de anglosaksiske landene. I denne oppgaven har jeg imidlertid ikke skilt mellom studieland. For det tredje har vi ingen kontrollgruppe. Dette kan skape problemer ved at jeg da ikke kan vite om resultatene av analysene skyldes endringer i Lånekassens støtteordninger, eller om det også er andre ting som spiller inn. Det kan for eksempel være at det er andre trender som virker inn, og at man derfor får en moteffekt.

Analysene kan likevel brukes til å belyse det viktige spørsmålet om endringene i Lånekassens støtteordninger har hatt noen effekt på den sosiale rekrutteringen til utenlandsstudier i tiden før og etter endringene. I kapittel tre ble det antatt at når Lånekassen i 1993 åpnet for at man kunne få støtte til studier også utenfor Europa og Nord Amerika, ville dette kunne bety at betydningen av sosial bakgrunn ble mindre. Dette ble antatt blant annet fordi man da fikk muligheten til å studere i Australia, som er et engelskspråklig land med lavere skolepengeavgifter enn USA og Storbritannia. Det ville altså kreve mindre økonomiske ressurser å studere i Australia enn i de andre engelskspråklige landene.

Imidlertid var det sånn at den største økningen i antall studenter som dro til Australia og andre utradisjonelle land først kom noen år etter endringen i 1993. Funnene må derfor ses i sammenheng med at andelen som studerte i land utenom Europa og USA, fremdeles var forholdsvis liten i de første årene etter endringen i 1993. Når vi i analysene ikke fant noen endringer i sammenhengen mellom sosial bakgrunn og det å begynne direkte på utenlandsstudier i forbindelse med endringene i støtteordningene i 1993, kan dette være en indikasjon på at muligheten til fritt å velge studieland ikke er av vesentlig betydning for den sosiale rekrutteringen til utenlandsstudier.

Når det gjelder endringen i støtteordningene i 2004 hvor stipendandelen av støtten til skolepenger ble kraftig redusert og man ble nødt til å ta opp høyere studielån, ble det i kapittel tre antatt at dette ville føre til økte sosiale forskjeller i valg av utenlandsstudier. Et av argumentene i forhold til dette var at når man må ta opp høyere lån, vil dette utgjøre en større økonomisk risiko for de som har foreldre med lav inntekt. Når det likevel ikke ser ut til at endringen har påvirket den sosiale rekrutteringen til utenlandsstudier, kan være en indikasjon på at de økonomiske støtteordningene ikke er avgjørende ved valg av utenlandsstudier. Lånekassens støtteordninger er ment å være universelle og er et virkemiddel for at alle skal ha gode muligheter til å velge utenlandsstudier uavhengig av sosial bakgrunn. Likevel ser det altså ikke ut til at det har skjedd endringer i den sosiale rekrutteringen til utenlandsstudier i forbindelse med endringer i støtteordningene. Både dette og det at sammenhengen mellom sosial bakgrunn og valg av utenlandsstudier har vært stabil over tid er med på å styrke betydningen av sosial bakgrunn. I forhold til spørsmålet om endringene Lånekassens støtteordninger har hatt en effekt på den sosiale rekrutteringen til utenlandsstudier, kan vi derfor konkludere med at om det har vært noen effekt så er den ikke sterk nok til å bli fanget opp av analysene i denne oppgaven.

Analysene i kapittel syv viser imidlertid at selv om det ikke har skjedd noen signifikant endring i den sosiale rekrutteringen til utenlandsstudier i tiden før og etter endringene i Lånekassens støtteordninger, har sammenhengen mellom sosial bakgrunn og sannsynligheten for å begynne direkte på utenlandsstudier variert over tid. Det synes å være større stabilitet over tid for dem med lav sosial bakgrunn. Spesielt hadde de som hadde foreldre med lav inntekt, lav sannsynligheten for å begynne direkte på utenlandsstudier gjennom hele perioden. Dette kan tyde på at utenlandsstudier kanskje mer er et luksusfenomen for dem med høyere sosial bakgrunn, og at det dermed er større svingninger over tid for dem.

8.3 Videre forskning

Vi har i denne oppgaven sett at sannsynligheten for å studere i utlandet stiger med sosial bakgrunn. Denne sammenhengen har vært stabilt over tid, og det er heller ingen tendenser til endring i den sammenhengen mellom utenlandsstudier og sosial bakgrunn i forbindelse med endringene i Lånkassens støtteordninger i 1993 og 2004. Når vi nå har fått et overblikk over betydningen av sosial bakgrunn for valg av utenlandsstudier, vil det være interessant å undersøke mer spesifikke sider ved denne sammenhengen. Vi har blant annet sett at utenlandsstudier ofte kan være et resultat av valg av fagfelt, og at sannsynligheten for å studere i utlandet er høyere for enkelte fagfelt enn for andre. Det kan også være at sammenhengen mellom valg av utenlandsstudier og sosial bakgrunn varierer med fagfelt. Derfor ville det vært interessant å gjøre separate analyser for utvalgte fagfelt. På samme måte kan man undersøke om betydningen av sosial bakgrunn varierer mellom de ulike studielandene, og om denne sammenhengen igjen variere med fagfelt. Kanskje er det slik at personer med ulik sosiale bakgrunn som studerer det samme faget gjør det i ulike land.

Også når det gjelder endringene i Lånkassens støtteordninger i 2004 kan det være interessant å gjøre analysere for kun de landene hvor det kreves høye skolepenger. Kanskje kan det ha skjedd endringer i den sosiale rekrutteringen til disse studielandene i tiden før og etter 2004?

En annen dimensjon som bør undersøkes i videre forskning, er hvorvidt det er sosiale forskjeller mellom gradsstudenter og delstudenter. Om det er slik at utenlandsstudier krever mer økonomiske ressurser, kan det være at dette er av større betydning for de som tar en hel grad i utlandet enn for de som tar kortere studieopphold? Ved organiserte utvekslingsopphold kan også søknadsprosessen og studieoppholdet være bedre tilrettelagt, enn ved gradsstudier hvor man må ordne mer av dette på egenhånd. Det kan også være at mange vil føle at risikoen ved utenlandsstudier er mindre om man heller velger delstudier enn gradsstudier. På denne måten får man både opplevelsen av å bo og studere i et annet land og alt det fører med seg, samtidig som man får fordelen ved at du selv og arbeidsgivere lettere kan vurdere innholdet og kvaliteten av en grad oppnådd ved et norsk lærested. Om det er slik at personer fra lavere sosiale lag er mer risikosky enn de fra høyere sosiale lag, kan dette være en indikasjon på at delstudenter har lavere sosial bakgrunn enn gradsstudenter.

8.4 Like muligheter?

I oppgavens innledning stilte jeg spørsmålet om det er slik at utenlandsstudentene skiller seg fra andre studenter når det gjelder sosial bakgrunn, og oppgavens første problemstilling dreide seg rundt hvordan den sosiale rekrutteringen til utenlandsstudier har vært i perioden 1987 til 2006. Dette spørsmålet ble stilt på bakgrunn av at rekrutteringen til høyere utdanning generelt er preget av sosial skjevhet, og at denne skjevheten har vært forholdsvis stabil over tid. Valget om å begynne på utenlandsstudier skiller seg fra valget om å påbegynne høyere utdanning, da valg av utenlandsstudier også innebærer valget om å flytte til et annet land. Dette vil også innebære at det kanskje er andre faktorer som har påvirket rekrutteringen til utenlandsstudier, enn rekrutteringen til høyere utdanning i generelt. Blant annet ble det foreslått at individualisering og globalisering kunne ha bidratt til at betydningen av sosial bakgrunn for valg av utenlandsstudier minsket over tid. Det ble derfor antatt at selv om den sosiale rekrutteringen til høyere utdanning i Norge har vært stabil over tid, så trengte ikke dette å være tilfelle for utenlandsstudier. Analysene viste at sannsynligheten for å studere i utlandet øker med sosial bakgrunn, og at denne sammenhengen har vært stabil over tid. Dette viser også at sosial bakgrunn er av stor betydning også for valg av utenlandsstudier, ikke bare for hvorvidt man skal ta høyere utdanning generelt. På bakgrunn av disse funnene kan vi derfor anta at individualiseringsteorier som argumenterer for at betydningen av sosial bakgrunn har avtatt, ikke ser ut til å stemme for rekrutteringen til utenlandsstudier.

Norske myndigheters økte satsning på internasjonalisering av høyere utdanning, ser heller ikke ut til å ha hatt noen effekt på den sosiale rekrutteringen til utenlandsstudier. Gjennom økt satsning på internasjonalisering og økonomiske støtteordninger gjennom Lånekassen, skulle norsk ungdom gis gode muligheter til å velge utenlandsstudier uavhengig av sosial bakgrunn (Stortingsmelding nr. 19 1996-97). Om stabiliteten i de sosiale ulikhetene i valg av utenlandsstudier skyldes ulikheter i muligheter, eller om det er mekanismer som sosiale forskjeller i verdier og normer som skaper denne ulikheten, kan ikke denne oppgaven gi noe klart svar på. Men om det er slik at noe av årsaken skyldes sosial ulikhet i forhold til ressurser og muligheter, vil dette være i strid med målene om at alle skal ha gode muligheter til å studere i utlandet, uavhengig av deres sosiale bakgrunn. Analysene viste at det ikke var noen signifikante endringer i sammenhengen mellom sosial bakgrunn og valg av utenlandsstudier i forhold til endringene i Lånekassens støtteordninger verken i 1993 eller i

2004. Eventuelle effekter av endringer i Lånekassens støtteordninger har altså ikke vært sterke nok til å utjevne den sosiale skjevheten i rekrutteringen til utenlandsstudier her. På den annen side har eventuelle effekter heller ikke ført til økt ulikhet. Funnene om at den sosiale rekrutteringen til utenlandsstudier er skjev kan være en indikasjon på at de økonomiske støtteordningene ikke er gode nok. Men det kan også være at støtteordningene er gode nok, men at det er andre faktorer som spiller inn når valget om å studere i utlandet tas. Det skal vanskelig gjøres at økonomiske støtteordninger kan utjevne sosiale forskjeller i økonomiske ressurser, ressurser i form av språk og kulturkunnskap, og i preferanser og verdier tilegnet gjennom sosialisering i familien.

Kildeliste

Aftenposten (2008), *Holder seg hjemme*.

<http://forbruker.no/jobbogstudier/studier/article2203473.ece> (Lesedato 18.01.2008).

Bauman, Zygmunt (2000), *Liquid Modernity*. Cambridge: Polity Press.

Beck, Ulrich (1992), *Risk Society. Towards a new modernity*. London: Sage

Beck, Ulrich & Beck-Gernsheim, (2001), *Losing the Traditional: Individualization and precarious freedoms*, i *Individualization*, London: Sage.

Berg, Lisbet og Stensaker, Bjørn (1997), *Studenter i utlandet. Innblikk i eksisterende teori og empiri*. Oslo, Norsk institutt for studier av forskning og utdanning.

Bie, Karen. Nossun. (1974), *Students abroad: aspects of the history and problems of crosscultural university education with particular reference to migration of Norwegian students, and a case study of Norwegian academic performances at British universities in the 1950's and 1960's*. Hovedoppgave. Universitetet i Oslo.

Birkelund, Gunn E. (2000), "Modernitetens flertydighet". *Tidsskrift for samfunnsforskning*, 41 (2), 215-235.

Boudon, Raymond (1974), *Education, Opportunity and Social inequality*. New York – London: John Wiley & sons.

Bourdieu, Pierre & Jean Claude Passeron (1977), *Reproduction in Education, Society and Culture*. London –Beverly Hills: SAGE Publications.

Bourdieu, Pierre (2006a), "Maktfeltet og dets forvandlinger." (Omsetjing av del 4, kap. 1, i *La noblesse d'état* [1989].) *Agora*, 1-2, 2006: 112-134

Bourdieu, Pierre (2006b), "Kapitalens former". *Agora*, 1-2, 2006: 5-26

Bourdieu, Pierre (2006c), "Habitus og livsstilens rom" i *Agora*, 1-2, 2006: 74-111

Breen, Richard (2005), "Introduksjon" *Social mobility in Europe* red Richard Breen, Oxford: Oxford University Press

Bæck, Unn-Doris Karlsen (2004), *Preferanser og grunnlag for valg - sosial reproduksjon og individualisering i det senmoderne*. I Sosiologisk årbok 2004.2: 87-116.

Cartmel, Fred and Furlong, Andy (1997), *Young people and social change : individualization and risk in late modernity*. Buckingham : Open University Press-

Cartmel, Fred and Furlong, Andy (2007), *Young people and social change : new perspectives* . Berkshire: McGraw-Hill Education : Open University Press

Eikemo, Terje Andreas og Clausen, Tommy Høyvarde (2007), *Kvantitativ analyse med SPSS, En praktisk innføring i kvantitative analyseteknikker*. Trondheim: Tapir Akademiske Forlag.

Erikson, Robert and Jan O. Jonsson (1996), "Explaining Class Inequality in Education: The Swedish Test Case" i Robert Erikson and Jan O. Jonsson (red.): *Can Education be Equalized? The Swedish Case in Comparative Perspective*. Stockholm: Westview Press.

European Commission (2000), *Survey into the socio-economic background of ERASMUS students*. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.

Fekjær, Silje Noack (2000), *Utdanning : verdt å låne for? : om klassebakgrunns betydning for studielånsopptak*. Hovedoppgave. Universitetet i Oslo: Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi.

Frønes, Ivar (2001), "Revolution without rebels: gender, generation and social change", I Furlong, A & Guidikova, I., (red.) *Transitions of youth citizenship in Europe*., Strasbourg: Council of Europe.

Frøseth, M. W. (2006), *Rekrutteringen til siviløkonomstudiet i Norge en kvantitativ undersøkelse av betydningen av sosial bakgrunn over tid*. Universitetet i Oslo: Oslo.

Gambetta, Diego (1987), *Were they pushed or did they jump? Individual decision mechanisms in Education*. Oslo: Norwegian University press.

Giddens, Anthony (1991), *Modernity and self-identity : self and society in the late modern age*. Stanford, California: Stanford University Press.

Goldthorpe, John (2000), *On Sociology: Numbers, Narratives, and the Integration of Research and Theory*. Oxford, New York: Oxford University Press.

Goldthorpe, John & Richard Breen (2000), "Explaining Educational Differentials: Towards a Formal Rational Action Theory" i Goldthorpe, J. (2000): *On Sociology: Numbers, Narratives, and the Integration of Research and Theory*. Oxford, New York: Oxford University Press.

Hernes, Gudmund & Knud Knudsen (1976), *Utdanning og ulikhet*. Oslo: Universitetsforlaget.

Hansen, Marianne Nordli (1986), "Sosiale utdanningsforskjeller: hvordan er de blitt forklart? Hvordan bør de forklares?". *Tidsskrift for Samfunnsforskning*, 27: 3-28.

Hansen, Marianne Nordli (1997), "Social and Economic Inequality in the Educational Career: Do the Effects of Social Background Characteristics Decline?". *European Sociological Review*, Vol. 13, no. 2: 305-321.

Hansen, Marianne Nordli (2000), "Sosial bakgrunn og karakterer blant juridiske kandidater". *Tidsskrift for samfunnsforskning*, 41 (2) 151-186.

Hansen, Marianne Nordli (2005), "Den sosiale rekrutteringen til medisinstudiet". *Tidsskrift for Den Norske Lægeforening*, nr. 16, 2005; 125: 2213-2215.

Hansen, Marianne Nordli (2008), "Rational Action Theory and Educational Attainment. Changes in the Impact of Economic Resources" *European Sociological Review*, Vol. 24, no. 1: 1-17. Oxford University Press

Hansen, Marianne Nordli og Arne Mastekaasa (2003), "Utdanning, ulikhet og forandring", kap. 3 i Frønes, Ivar og Lise Kjølørød (red.): *Det Norske Samfunn*, 4. utgave. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS.

Helland, Håvard (2006), "Reproduksjon av sosial ulikhet. Er sosial bakgrunn av betydning for valg av utdanningsretning?". *Sosiologisk Tidsskrift*, 2006, nr. 01: 34-63.

Högskoleverket (1999), *Utlandsstudier – till vilken nytta?* Högskoleverkets rapportserie 1999:X R. Stockholm: Printgraf

Karlsen, Unn Doris, 2000, Om 'guttongan' på kaia og valgfriheten i det moderne. ("The boys on the quay and the freedom to choose in modernity"). *Sosiologisk Tidsskrift*, 2000. nr. 2.

Krange, Olve (2004), *Grenser for individualisering. Ungdom mellom ny og gammel modernitet*. NOVA-rapport. Oslo: Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring.

Krange, Olve og Tormod Øia (2005), *Den nye moderniteten; ungdom, individualisering, identitet og mening*. J.W. Cappelens Forlag AS, Oslo 2005.

Kunnskapsdepartementet (2003a), *Ny finansiering av studier i utlandet*. Aktuelt 06/03 nyhet, Oslo: Kunnskapsdepartementet.

Kunnskapsdepartementet (2003b), *Utdanning i utlandet – mål og virkemidler*, Oslo: Kunnskapsdepartementet.

Lånekassen (2007a), *Om utlandsstatistikken for 2006-2007*, http://www.lanekassen.no/templates/Page_11909.aspx#Høyere%20utdanning (Lesedato 01.05.2008).

Lånekassen (2007b), *Lånekassens årsmelding 2006*, http://www.lanekassen.no/templates/annualReportMainPage_11459.aspx (Lesedato 15.04.2008).

Lånekassen (2008), http://www.lanekassen.no/templates/Page_5735.aspx (Lesedato 02.05.2008).

Murphy-Lejeune, E (2002), *Student Mobility and Narrative in Europe, The new strangers*. London: Routhledge. s: 1-230.

NOU 2008: 3. *Sett under ett*. Kunnskapsdepartementet.

Næss, Terje (2006), *Inntakskvalitet og karakterer i høyere utdanning, Høyere grads kandidater, siviløkonomer og allmennlærere*, Rapport 4/2006 NIFUSTEP Oslo: Norsk institutt for studier av innovasjon, forskning og utdanning.

OECD (2007), *Education at a Glance*. Paris: OECD PUBLICATIONS.

-
- Shavit, Yossi & Blossfeld, Hans-Peter (red.) (1993), *Persistent inequality: changing educational attainment in thirteen countries*. (Social inequality series.) Boulder, Colo.: Westview Press. S 1-23
- SIU (2008), *Globalisering og internasjonalisering*. <http://siu.no/no/internasjonalisering> (Lesedato 18.01.2008)
- Skog, Ole Jørgen (2004), *Å forklare sosiale fenomener. En regresjonsbasert tilnærming*. Oslo, Gyldendal Akademisk.
- Statistisk sentralbyrå (2000), *Norsk standard for utdanningsgruppering. Revidert 2000*. Oslo – Kongsvinger, Statistisk Sentralbyrå.
- Statistisk sentralbyrå (2006), *Land og statsborgerskap i personstatistikken 2006*. Oslo – Kongsvinger, Statistisk Sentralbyrå.
- Stortingsmelding nr. 19 (1996-97), *Om studier i utlandet*: Oslo Kirke-, undervisnings- og forskningsdepartementet.
- Søvik, M og Krum H.A. (2007), *Mobilitetsrapport 2007*, Senter for internasjonalisering av høyere utdanning. Bergen.
- Teichler, Ulrich (2001), "Changes of ERASMUS Under the Umbrella of SOCRATES". *Journal of Studies in International Education*, 5(3), 201-227.
- Teichler, Ulrich (2004), "Temporary Study Abroad: the life of ERASMUS students". *European Journal of Education*, Vol. 39, No. 4, 2004. Oxford: Blackwell Publishing Ltd.
- Thrane, Christer (2005), "Utdanningens sosiale reproduksjon – et fokus på mekanismer." *Sosiologisk tidsskrift*, 13, 1: 45-70.
- Van de Werfhorst, Herman G. & Robert Andersen (2005), "Social Background, Credential Inflation and Educational Strategies." *Acta Sociologica*, Vol. 48, No. 4: 321-341.
- Wiers-Jenssen, J. (1999), *Utlendighet eller utflukt? Norske studenters vurdering av å studere i utlandet*. Oslo, Norsk institutt for studier av forskning og utdanning.
- Wiers-Jenssen, J. (2000), *Norske medisinstudenter i utlandet*. Oslo, Norsk institutt for studier av forskning og utdanning.

Wiers-Jenssen, Jannecke (2003), *Over bekken etter vann? Hvorfor studere i utlandet når det finnes lignende tilbud i Norge*. NIFU skriftserie nr. 26/2003. s. 1-117.

Wiers-Jenssen, Jannecke (2005a), "Norske studenter i utlandet", I: *Utdanning 2005 – deltakelse og kompetanse*. Statistiske analyser, Oslo/Kongsvinger: Statistisk sentralbyrå s. 122 -141.

Wiers-Jenssen, J. (2005b), *Utbytte av utdanning fra utlandet overgang fra utdanning til arbeid blant nordmenn med høyere utdanning fra utlandet*. Oslo, NIFU STEP.

Alle kilder som er brukt i denne oppgaven er oppgitt.

Antall ord i oppgaven er 32464.

Vedlegg

Vedlegg A: Frekvensfordeling på variablene.

<i>Variabler</i>	1. periode		2. periode		3. periode		4. periode	
	N=37635		N=42352		N=61221		N=62231	
	Antall	Prosent	Antall	Prosent	Antall	Prosent	Antall	Prosent
Studert i utlandet innen fem år	2703	7,2	2734	6,5	4931	8,1	6328	10,2
Utenlandsstudier direkte*	1584	4,2	1525	3,6	2455	4,0	3393	5,5
Foreldrenes høyeste utdanning								
Grunnskoleutd.	3874	10,3	3957	9,3	5257	8,6	5558	8,9
Videregående grunnutd.	12744	33,9	13817	32,6	19071	31,2	18215	29,3
Videregående avsl. utd.	5647	15,0	6722	15,9	10302	16,8	10944	17,6
Universitets- og høyskoleutd. lavere nivå	10496	27,9	12545	29,6	18744	30,6	19816	31,8
Universitets- og høyskoleutd. høyere nivå	4676	12,4	5132	12,1	7511	12,3	7397	11,9
Foreldrenes inntekt								
0 til 300 000	10396	27,6	10863	25,7	14119	23,1	13856	22,3
300 000 til 500 000	19716	52,4	21981	51,9	30957	50,6	29702	47,7
500 000 til 700 000	6154	16,4	7694	18,2	12640	20,7	13779	22,1
700 000 til 1 000 000	1187	3,2	1598	3,8	3002	4,9	4029	6,5
1 000 000 eller mer	156	0,4	190	0,5	477	0,8	832	1,3
Fagfelt påbegynt høyere utdanning								
Samfunnsfag, lærer og pedagogutd.	7864	20,9	10357	24,5	18221	29,8	16450	26,4
Humanistiske og estetiske fag	3255	8,7	4660	11,0	7798	12,7	6305	10,1
Økonomiske og administrative fag	9287	24,7	8965	21,2	11014	18,0	12410	19,9
Naturvitenskapelige fag, og lignende	12510	33,2	12962	30,6	15069	24,6	16093	25,9
Helse-, sosial- og idrettsfag lavere nivå	4037	10,7	4681	11,1	8166	13,3	9989	16,1
Helse-, sosial- og idrettsfag høyere nivå	405	1,1	455	1,1	657	1,1	767	1,2
Fagfelt utenlandsstudier								
Samfunnsfag, lærer og pedagogutd.	52	0,1	62	0,1	113	0,2	125	0,2
Humanistiske og estetiske fag	444	1,2	591	1,4	1051	1,7	1172	1,9
Økonomiske og administrative fag	1372	3,6	1375	3,2	2251	3,7	2649	4,3
Naturvitenskapelige fag, og lignende	1061	2,8	919	2,2	1034	1,7	1357	2,2
Helse-, sosial- og idrettsfag lavere nivå	147	0,4	266	0,6	693	1,1	792	1,3
Helse-, sosial- og idrettsfag høyere nivå	97	0,3	178	0,4	562	0,9	620	1,0
Studieland								
Norden	788	2,1	721	1,7	1098	1,8	1122	1,8
Øst Europa	7	0,0	36	0,1	194	0,3	283	0,5
Vest Europa	517	1,4	639	1,5	878	1,4	927	1,5
Storbritannia	951	2,5	1085	2,6	1944	3,2	1953	3,1
USA og Canada	969	2,6	796	1,9	900	1,5	702	1,1
Australia og New Zeeland	39	0,1	154	0,4	794	1,3	1707	2,7
Andre	10	0,0	32,0	0,1	57	0,1	112	0,2
Kjønn								
Menn	18340	0,5	20143	47,6	26526	43,3	25520	41,0
Kvinner	19295	0,5	22209	52,4	34695	56,7	36711	59,0
Alder								
Gjennomsnitt	21,8		22,0		22,5		23,5	
Median	21		21		21		21	
Standardavvik	3,1		3,7		4,5		5,9	

1. periode = høst 1987 til vår 1990, 2. periode = høst 1990 til vår 1993, 3. periode = høst 1993 til vår 1997, 4. periode = høst 1997 til høst 2000. * Utenlandsstudier direkte er en undergruppe av de som har studert i utlandet innen fem år etter påbegynt høyere utdanning.